מחירו באָסטרייך עם פּאָרטא 6 פֿלר. בכל ארץ אשכנז 12 מארק. בארץ רוסיא 5 רו"ב. בצרפת 22 פֿראנקס. בארצות בריטאניה, שוועדען, דענעמארק

רומעניען ושוירקייא 7 פֿל. ועל ניר ווערין מובחר — 8 פֿלארין. באָסטערריך, וביתר הארצות — 9 פֿלר. 6 טהאלער 8 רובל כסף. 30 פֿראנקס.

הַשַּׁחַר

החדש.

יאיר נתיב על דרכי בני ישראל בעתות העבר והחוה.

אָז יִבָּקַע כַּשַּׁחַר אוֹרֶךָ וַאֲרֻכָתְךָ מְהֵרָה תִצְמָח.
(ישעיהו נ"ח ח').

בו יבאו:

א) מאמרי חכמה, דברי היטים, תולדות אנשי השם, תולדות השיר והטליצה בשפת עבר.
ב) חכמת הטבע.
ג) ספורים, שירים ומסעות, בקורת הספרים הכתובים בשפת עבר.
ד) באורים בכתבי הקדש, בתלמוד מדרשים ואגדות.
ה) חדשות הנעשות בקרב בית ישראל, ידיעת ספרים.
ו) מכתבי אנשי השם.
ז) ספרים עתיקים הנמצאים בכתבי יד.

יוצא לאור
על ידי
משה ארענשטיין.

שנה ראשונה

חוברת א'.

קראקא, תרנ"ג.

בדפוס של יוסף פֿישער גראדגאססע 62. ובהוצאות המו"ל.

חר החדש

בשנה, חוברת לחדש. כל חוברת תכיל חמשה
לשנה בארץ אסטעררייך ששה פלר. בארצות
יק, רומעניען ותוגרמה שבעה פל. בכל ארצות
פת עשרים ושנים פראנקס. בארץ רוסיא חמשה
ללאר זהב. לחצי שנה החצי מהמחיר הזה. —
המחיר שמנה פל.—תשעה פל.—י"ח מארק.—
רו"כ. — שלשים פראנקס.
ם קר. ומחיר רבע שנה כמחיר שלש חוברות.

לוח המאמרים לחוברת א'.

א) „השחר עלה" מאת ש. אונגער.
ב) „בינה לעתים", לפנים או לאחור, מאת המו"ל.
ג) „אחר ואחרים", מאת המו"ל.
ד) „לשולמית" מאת מ. מ. דאליצקי.
ה) „קו לקו", מאת מ. ז. גאלדבוים.
ו) „ארוממך טבע" מאת הנ"ל.
ז) „לב ולב" מאת הנ"ל.
ח) „התחזקו" מאת הנ"ל.
ט) „כנור ציון" מאת צבי שפערלינג.
י) „לביא שביה" מאת הנ"ל.
יא) „לך בכחך זה" מאת הנ"ל.
יב) „סדר הכפרות" מאת ש. ספרין.
יג) „חזיון לילה" מאת המו"ל.
יד) „הרבנות או המות" מאת ב. אירגאנג.
טו) „מצרים גוי ואלהיו" (בסמנים מיוחדים) מאת המו"ל.
טז) „איש חמודות" (בסמנים מיוחדים) מאת המו"ל.

לע"ע אין לנו כל סוכן זולתי כל החפץ בהשחר החדש יפנה אל האדרעסע של המדפיס Josef Fischer, Buchdruckerei, Krakau ויקבל את המחברות אל נכון.

המו"ל.

ספר

תולדות גויי ימי קדם

בו יסופר קורות כל עמי ארצות הקדם מראשית מוצאותם, קורות מלכיהם ומשטרי ממלכתם, מנהגיהם וחקותיהם, אמונותיהם ודעותיהם, חכמתם ומלאכת מחשבתם.

בו

חמשה ספרים נפתחים

הספר הראשון

מצרים גוי ואלהיו

הוצאה שלישית

בנוספות חדשות ומועילות לפי מצב הדרישה בקדמוניות העמים בזמן הזה.

מאת

משה ארענשטיין.

קראקא

בדפוס של יוסף פישער, (גראָדגאססע 62) ובהוצאת המחבר.

שנת תרנ"ג לפ"ק.

הוספה ל„השחר החדש" שנה ראשונה.

אָשִׁירָה לִידִידִי!

הַדּוֹר! אַתֶּם רְאוּ פַּעַל „אִישׁ חֲמוּדוֹת"
פָּעַל בִּסְפָרָיו הַמְפִיקִים נֹגַהּ וָאוֹר,
תּוֹלְדוֹת גּוֹיֵי קֶדֶם בָּם תֵּלַכְנָה צְמוּדוֹת
עִם קוֹרוֹת יִשְׂרָאֵל, מְשֻׁנוֹת דּוֹר וָדוֹר.

אֵיךְ עַמִּים רַבִּים פָּרְחוּ גַּם נָבְלוּ,
אֵיךְ עֵילָם, אַשּׁוּר, בָּבֶל, מִצְרַיִם,
צֹר וְצִידוֹן, כֻּלָּם כָּרְעוּ גַּם נָפָלוּ,
וְיִשְׂרָאֵל כְּסֶלַע אֵיתָן עַד בִּלְתִּי שָׁמָיִם.

הָעֶלְיוֹן, עֵינוֹ אֶל שֵׂה פְּזוּרָה נוֹדֶדֶת,
לַשָּׁוְא יְדָרְכוּ קַשְׁתָּם כָּל מְזָרֵי פָּחַד,
דּוֹר הוֹלֵךְ וְדוֹר בָּא וּבַת צִיּוֹן עוֹמֶדֶת,
וַעֲלִילוֹת רָשַׁע מֵאָפַע, מֵהֶבֶל יָחַד.

זֶה מִשֶּׁה הָאִישׁ, בְּעֵט בַּרְזֶל וְעֹפֶרֶת,
בְּעֵט סוֹפֵר מָהִיר, זֹאת כָּתַב לְזִכָּרוֹן,
מַזְכֶּרֶת נָצַח, לְדוֹר אַחֲרוֹן לְמִשְׁמֶרֶת,
זִכָּרוֹן עוֹלָם לְבַת צִיּוֹן, חֲבַצֶּלֶת הַשָּׁרוֹן.

קראקא. שמואל הכהן שפירא.

מבוא

לספר תולדות גויי ימי קדם.

סֵפֶר הַקּוֹרוֹת
שׁוֹפֵט הַדּוֹרוֹת.

מָה רַבּוּ פְלָאֶיךָ סֵפֶר הַקּוֹרוֹת
גְּלוּי עֵינַיִם יֶחֱזֶה בְךָ מְאוֹרוֹת,
אִישׁ אִישׁ יִמְצָא בְךָ חֵפֶץ וְתוֹעֶלֶת
תַּקָּנָה לַדַּל, וְלֶעָנִי תּוֹחֶלֶת.
קוֹרֵא הַדּוֹרוֹת יַבִּיט בְּךָ פְּלָאוֹת,
יִמְצָא בְךָ חַיִּים וְגַם לַמָּוֶת תּוֹצָאוֹת.

הנודד בין חרבות גויי ימי קדם.

משנות קדם ודורות עולמים יצעד הֹלֵךְ אחד מגוי אל גוי וממלכה אל ממלכה, יעבור בארצות מדבר, בציים ואיים ובתוהו יליל ישמון יעשה בסופה ובסערה דרכו, יעבור ארחות ימים, בין משברי מות ונחלי בליעל ישים נתיבותיו. מקצה הארץ ועד קצהו ירחיק נדוד, על הרי קרח וקפאון ושלג עולמים נודעו עקבותיו ויושבי קצות יכירו אותותיו.

ההלך הזה אף כי עמל ותלאה ימצאוהו בכל מדרך כף רגלו, שלג, קפאון וגשם מטרות עוז יאפפוהו, זרם מים כבירים ונחלי בליעל יבעתוהו, דבר חרב ורעב יסובבוהו, נחשים, שרפים וחמת כל זוחלי עפר יכתירוהו, בכל זאת יעשה בהשקט ובבטחה דרכו, ולא יחת מכל; כי הוא לכל עמל ותלאה ישחק, במקרים רעים יתקלס, וכל נגע ופגע משחק לו. ואף כי נדכה ושחוח יהלך הנודד הזה, בשרו כחש משמן, לחייו צנומות ושדופות קדים ומשחת מאיש מראהו מרוב עוני ולחץ, אשר סביב שתו עליו, בכל זאת צעדי אונו לא יצרו, קרסליו לא מעדו, ופעמיו לא נמוטו, כי שתי נשים זקנות כבנות אלהים מראיהן, הוד והדר יופיעו על לחייהן, אשר קמטו מזוקן הולכות לעמתו, מזה אחת ומזה אחת להצילו מרעתו ולנחותו את הדרך אשר ילך בה, בעת יתקפוהו הקרח והקפאון תכסהו האחת באדרתה ובחתולותיה, ובעת אשר חשכת אפלה תכסהו, תאיר לו השנית את הדרך לנהלהו מסלת ישרים.

ההלך הנדכה הזה שה פזורה ישראל הוא, הנודד בגוים למצוא מנוח לכף רגלו זה אלפי שנים. ומאז בזאו נהרים מים זדונים ארצו הוא גוי מתועב ובזה נפש בעיני העמים, גוי ממשך וממורט, גוי נרדף כמוץ הרים לפני רוח וכגלגל לפני סופה בכל אפסי התבל, הגוי הזה אף כי מררוהו ורובו וישטמוהו עריצי גוים, על גבו חרשו חורשי און וזורעי עמל האריכו למעניתם עליו, בכל זאת ילך לבטח דרכו, מעגלותיו לא נעו ואשוריו לא שפכו, כי שתי נשים זקנות כבנות אלהים מראיהן, האחת היא אמו, היא אמונתו, אמונת אש דת הופיעה מהר פארן, והשנית היא בתו בת יהודה, רוחו ושפת קדשו העבריה הולכות לעמתו לפנות לו הדרך, לסקל המסלה ולישר ההדורים. בעת צרה וצוקה, בעת קרח וקפאון כאם רחמניה תכסהו האמונה באדרתה, תניקהו משוד תנחומותיה ותישנהו על ברכיה. ובעת חורב ושממון, בעת אשר חשכת אפלה תכסהו, תלך בתו השפה העבריה ברוח קדשה, ברוח נביאיה וחוזיה, אשר מחזה שדי חזו כעמוד אש לפניו, ותאיר לו את הדרך אשר ילך בה. היא תתן לבשרו מרפא ושקוי לעצמותיו, והיא תקשר את לבב בניו בחבל לא במהרה ינתק, לבל ידח מהם נדח, בארצות פזוריהם. הנה עם בני ישראל, עם בזוי ושסוי, מאז נגדעה קרנו ונשברה זרועו, וארצו נהפכה לזרים מפוזר ומפורד בין העמים הולך בתום דרכו, הולך בודד ונבדל זה אלפי שנים, כל קורותיו ומחמדיו מימי קדם חרותים על לוח לבו, והמה תנחומת נפשו בימי עניו ומרודו. כל גויי ימי קדם, מצרים אשור ובבל, ארם אדום ומואב וכל בני קדם, אשר נתנו חתיתם בארץ החיים, נכחדו מעל פני האדמה וגוי נדח ואובד, עם עשוק ורצוץ, עם שרידי חרב, הרג ואבדן עודנו חי, עוד רוחו בקרבו, ונשמת שדי תחיהו, עוד לא אבדה תקותו ותוחלתו לא נכזבה, כי אמונתו אמונת אל אחד אמת, אשר היתה לאור עמים תחזקהו, ושפתו העבריה, שפת נביאי אל ומלאכי יה תאמצהו לבל ימוט לנצח, כי עם סגלה הוא! — —

הנה עם בני ישראל, אף כי מתועב ובזה נפש הוא בעיני העמים, עם סגלה הוא לאלהיו, ואמונתו סגלה לכל העמים. כל משפחות הגוים, אשר על פני האדמה, אף כי האריכו ימים על אדמתם, עתקו גם גברו חיל בחכמה ודעת, והרעישו תבל ומלאה בגבורתם, בכל זאת בבוא עת פקודתם, בבוא אידם כסופה, נשתה גבורתם, ונסרחה חכמתם, באלהיהם נעשו שפטים, ובמטאטא השמד טָאטאו מעל פני האדמה, אבל לא כן עם בני ישראל, עם סגלה, דבק הוא באלהיו בעת אסון כבעת ששון, ואף באבדן ארץ מולדתו, לא נכרתה האמונה מלבו ולא כבה נרה, כי אמונת ישראל סגלה היא לכל העמים, ממנה תופע נהרה, ונהרו אליה כל הגוים.—

וכאור בוקר עת החיה, בוקר לא עבות, רבים האמינו, כי תזרח שמש צדקה ומרפא בכנפיה גם לבני ישראל, מנוגה נגדה קרח וקפאון ימסו כהמם דונג מפני האש, ענני האולת וערפלי הפתיות יחלופו, חשכת מים זדונים עבי שחקים יעבורו, ורוח צח שפיים, רוח חכמה ובינה, רוח דעת ואהבת אדם, רוח החופש והדרור יַשֵּׁב על פני האדמה, וגם להלך הנדכה הזה יונח

מעצבו ומרגזו, ישאף רוח החופש והדרור כאות נפשו, וחקה אחת ומשפט אחד יהיה לו ולאזרח הארץ בכל ארצות התבל, כי רוח נכון יחדש אלהים בקרב העמים. אולם אהה! דור תהפוכות הנה בא! דור טהור ונאור בעיניו ומאולת שנות קדם לא רוחץ. שתי בנות התפתה: הקנאה והשנאה יצאו משערי שאול ואבדון לחרחר ריב ומדון בין ישראל לעמים. ומצפון תפתח הרעה. בני בלי שם ישפכו בוז וקלון על בני שם. ובארצות, אשר בני ישראל יתענגו על רוב שלום, בין מרום עם הארץ יתחשבו, ואת נבונים הם נמנו, וכבוד חכמים ינחלו, כי בימינו אלה יציץ גפן בוקק ישראל ופרי הלולים ישוה בכל חכמה ומדע, ובכל מלאכת מחשבת לגאון ולתפארת בקרב הארץ, שמה הדלה אהבתם לאמונתם, בוז יבוזו, כי זקנה אמם, וישכחו גם את בתם העבריה, לא יזכרו לה חסד נעוריה אהבת כלולותיה בלכתה לפניהם בארץ מדבר, ואך מעטים המה, והמה דלים ורשים, אשר כבן יקיר וילד שעשועים עודם משתעשעים על ברכיה ומחבקים אותה בזרעותיהם, ואשר ינעמו לחכם מטעמים, אשר תכין להם העבריה חדשים לבקרים, ואשר יתענגו על יפי קולה, נועם נאומה ומתק שפתיה, כי נפלאים הם דרכי בת יהודה העבריה. כדבורה מעופפת על שדי תרומות, על כרמי חמד ועל ערוגת פרחים ושושנים, תמוץ מתקם, ותעש מהם דבש ונופת, כן תרחף העבריה על פני מטעי החכמה ופרחי התבונה, תעוף מבד לבד, ותמוץ מתקם ודבשם, ותעש מהם מטעמים משמחי לב מאירי עינים ומחכימי פתאים.—

ועתה אתם קוראים עברים השרידים טעמו וראו את המטעמים אשר תכין לנו בת ההלך השפה העבריה ממגד תנובתה בפעם הזאת. היא תורה אתכם דעת דברי ימיכם ודעת דברי ימי העמים, היא תוליך אתכם בין חרבות משואות ימי קדם, שמה תראו מחמדי ארצות מצרים אשור ובבל פרס ומדי והודו מתגוללים בעפר, שמה תביטו ממלכות גוים גדולים ועצומים נכחדו מעל פני האדמה, ולבבם יסתער בקרבכם בהשכילכם בינה, כי מעשה אנוש ותחבולותיו ויצרי מעללי כל גוי וממלכה בתבל אפס ואין המה, כי אך גלגל עולה ויורד על פי חקים נצחים, אשר הטביע בהם יוצר בראשית לנהג בהם את עולמו שורר בעזוזו ותקפו בכל מרחבי הבריאה. וההשגחה העליונה, אשר בימינה מקל נועם לנהל כל גוי חכם ונבון למחוז חפצו, ובשמאלה מקל חובלים ליסר עמים עוברי תורות וחולפי חקים, לא תחקוק את גזר דינם בחרט אנוש, ולא תכתוב את ימי שנותיהם בכתב עמים, כי אלף שנים כיום אתמול כי יעבור בעיניה, ובארך אפים תמשול על בני חלוף. לכן עמים קצרי הראות יסלפו דרכם ולא יבינו לאחריתם. קוראי הדורות הם שופטי הדורות! הם ישפטו תבל בצדק ועמים במשרים, כי לפני כם התולדה יעמדו גוים וממלכות, זכרון מפעלות גדוליהם וחכמת מאשריהם, וספר הקורות ישים משפט לקו וצדקה למשקולת, ויחתוך את גזר דינם בלי כל משא פנים. כל גוי, אשר עמל בחכמה ודעת ומיטיב צעד ומישר לכת, שם עולם עשה לו בספר תולדות העמים. ואף בהמיר ארץ ובמוט הרים בלב ימים לא ימח שמו

מספר החיים, וכל גוי נבל ולא חכם ההולך בשרירות לבו הרע, המפיר חק ומואס משפט, שונא חכמה ואוהב הוללות, ימח שמו מספר התולדה.

ועתה מלכים השכילו, הוסרו רוזני ארץ! למדו היטב, דרשו משפט, אשרו חמוץ! עמי עם בני ישראל אל תדכאו, ופני עניים אל תטחנו. כי בחיק ההשגחה העליונה יוטל גורל אחד על גוי ואדם יחד. והוא לא ישא פני כל גבר, אף אם כתר מלכות בראשו, ובבוא עת פקודתכם, בבוא אידכם כסופה, ארמנות לונדון יהיו למפלה, עופל ובחן מפאריז יהיו למשוש פראים, מרעה לעדרים, אולם הנודד העברי במקלו ותרמילו ותעודתו הצרורה בתוכו חי וקים, הוא יעבור על מעי מפלתכם, ישום וישרוק, ויניע ראשו על כלילת יופי כי נשברה ונגדעה לארץ. הנודד העברי בתורתו החתומה בלבו יחיה לעד, כי ישרון בן אל מות הוא וישראל עם עולם הוא. ודוד מלך ישראל חי וקים!

האגדה והתולדה.

קוראים נכבדים! בפתחכם את ספרי „תולדות גויי ימי קדם" ותקראו את דברי ימי עולם הכתובים בו מידי סופרים קדמונים, אל יעלה על לבבכם להאמין, כי הם דברי התולדה הנאמנה, אשר כל מקריה וקורותיה כתובים בהשכל ודעת שאין להרהר אחריהם. ראשונה ידוע תדעו קוראים נכבדים, כי ראשית כל תולדה ערפל חתולתה, תולדות שמים וארץ בהבראם נעלמו, תולדות אדם הראשון נסתרו מעין כל סופר, וקורות בני אדם הראשונים טרם עלו על מדרגות ההשכלה חלפו ועברו בלי ידיעת עצמם, ואין כל זכר למפעלותיהם. הנה האדם הוא גבור חיל ואיש מלחמה מימי נעוריו. מראש מקדמי ארץ נלחם עם מקרי הטבע הרעים העוטרים עליו מימינו ומשמאלו. בהמות הארץ וחיות השדה גדולות ועצומות ממנו ירדו לבאר שחת בימי המהפכה, בהמיר ארץ את פניה ובמוט הרים בלב ימים, והוא התגבר עליהם, הוא נלחם עם אש ומים, עם קטב מריר ושן בהמות גדולות וינצח את כלם, הוא הפך ים ליבשה, אגמים הוביש, העתיק הרים ויישר הדורים, ויכרות ארזים, ויחשוף יערות, ויהפוך ארץ ציה לאגם מים, ובכח שכלו ועוצם יד תבונתו עשה החיל הזה. ובכל זאת אין לאל יד כל סופר מהיר לתאר בחרט אנוש את חיי בני האדם הראשונים טרם עלו במעלות ההשכלה, איך התעלה האדם הראשון ממדרגת שור אוכל עשב למדרגת אדם הולך קוממיות, איך הצליח בידי בני אדם הקדמונים להתגבר על מקרי הטבע הרעים, איך נצלו מרעש ארץ ומבול מים, איך נמלטו ממגפה ודבר ומחמת טורפי טרף, ואיך החלו לעלות במעלות ההשכלה לצוד ציד לשים מתג ורסן בלחיי בהמות וחיות לעשות אותן לבני תרבית, ואיך החלו לפתח ולשדד את האדמה ולהצמיח על תלמיה שבר רעבון, ומצמח לעשות קמח ולהפריא על עץ בוקק פרי תנובה, ואיך הצליח בידיהם לחדור בעמקי האדמה לפתוח אוצרות חושך במחצב הרים ובמחלות עפר, ולהוציא משם עפרות זהב וכסף ואבני חפץ; כי

נסתם ממנו מעין כל תולדה. כי כמו אדם פרטי בימי ילדותו אך ילמד את ידיו לתפוש עט סופר, אבל לא ישכל את ידיו לכתוב קורותיו ותולדותיו בהשכל ודעת, כי בימי נעוריו עוד טחו עיני שכלו מהבין ומהשיג את המקרים אשר יכתירוהו ואת גלגלי הסבות אשר יסובבוהו, כן בני אדם בכלל, ימי נעוריהם בימי קדם חלפו ועברו מבלי משים על לב לחקוק לזכרון את מפעלותיהם, כי אין כותב ואין מכתב בימים ההם. וימים רבים חלפו ועברו ללא תורה וללא דעת, ובני אדם נמשלו כבהמות נדמו. אך לאט לאט החלה, ההשכלה לזרוח על בני אדם ויעלו ממדרגה אל מדרגה, ממדרגת קוף אוכל עשב ופרי עץ אל מדרגת טורפי טרף שוכן ציד ביערים ודיג בנהרים, וממדרגת ציד אל מדרגת רועה צאן נוסע בעדרו ממקום למקום, וממדרגת רועה צאן למדרגת אכר עובד אדמתו. ויחל לכונן מושבות, לבנות כפרים וערים וליסד ממלכות ונפרדו לגוים ולמדינות שונות ויחוקו חקים ומשפטים, ויערכו אמונות ודתות, ויכתבו דברי הימים וקורות העתים. ודעת לנבון נקל כי בימים ההם בעלות עם אחד מעמי ימי קדם על סלם ההשכלה, ובעלות על לב העם הזה לכתוב קורותיו ותולדותיו מימי נעוריו, אז נסתמו כל מעיני התולדה מפני סופריו, כי מצבות ואבני משכית לא חצבו וספרי דברי הימים עוד לא נכתבו לפניהם. כל סופר קדמון בהחלו לכתוב תולדות עמו וצור מחצבתו רוח מבינתו העמיק שאלה, מבטן מי יצאו בני אדם כלם? האם אב אחד לכל העמים, וצור אחד חצבם? או אבות רבים להם? ואם אגזור אומר, כי אב אחד לכלם, איך נברא אביהם הראשון? האם בעת הבראו, פתחה הארץ את רחמה אי פצתה את פיה וילדה את האדם הראשון חי בדמותו וצלמו, כאשר הוא עומד לפנינו היום? מאיזה מקור שאבו סופרי ימי קדם את קורותיהם? — כח הדמיון המושל על בני קדם היה בעורת הסופרים. כח המדמה לבד הוא המקור לכל תולדות גויי ימי קדם. בן אדם בימי נעוריו טרם יבוכר שכלו אך בכח דמיונו לבד ישתמש, ובני אדם בימי נעוריהם בימי קדם חסרי דעת היו, ובדמיונם לבד השתמשו, וכן בני המון העם בזמן הזה אך בילדי הדמיון ישפיקו. כל מקרה ממקרי הטבע, וכל קורות העתים כל בעל שכל יבינם על פי סבותיהם ותוצאותיהם, וכל בעל דמיון יבינם על פי דמיונו, לכן בני קדם הולידו אגדות ודמיונות נפלאות על בריאת שמים וארץ, על יצירת האדם הראשון, ועל פלגות העמים ללשונותם אשר מסרו אותן האבות לבנים ומדור לדור הנחילו אותן לבניהם אחריהם, עד כי התפשטו והתרחבו האגדות והחליפו את מלבושיהן, אשר לבשו בתחלה. א) והאגדות האלה

א) מה נמרצו בזה דברי השר דון יצחק אברבנאל בראש ספרו מפעלות אלהים, אשר בתמהון לבו ישאל: „ספור מעשה בראשית בתורתנו מי כתבו? האם כתבו משה רבינו כפי סברתו ועיונו? או כפי קבלתו מאבותיו, או על פי נבואה? אם משה כתבו על פי הנבואה, למה לא נאמר בתחלת התורה, וידבר ה׳ אל משה לאמור: כתוב זאת זכרון בספר „בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ". ואם משה כתבו על פי קבלה מאבותיו, מאין ידעו האבות מה פעל אל בששת ימי בראשית, דבר יום ביומו? כי הנה אדם הראשון ביום הששי נברא, מי הגיד לו

מצאו הסופרים הקדמונים בפי העם ויצרו אותן בחרט המליצה, את רחשי לב העם שמו להם לקו, והגות רוחם בעת כתבם למשקולת, ויכתבו תולדה על פי ההגדה. האגדה איננה תולדה, והתולדה איננה אגדה! התולדה אוצרת בקרבה מקרים ודברי הימים הכתובים בהשכל ודעת, והאגדה אוצרת בקרבה ספורים נפלאים ילדי הדמיון. ובכל זאת אם נביט בעין פקוחה בספורי נפלאות, אשר בפי האגדה, נראה כבראי מוצק את משאלות לב סופר האגדה, ואת הגיון רוח העם, אשר הרה וילד את האגדה, אשר על אדניה הטבעו קורותיו ותולדותיו. כי אין עם בתבל, אשר יזכור ימי עולם מראשית היותו

מה שנעשה בשאר הימים קודם בריאתו? ואם משה כתבו על פי חקירתו ועיונו, איזה שכל או סברא הניעהו לגזור אומר, כי בששת ימים ולא בעשרה ימים נבראו שמים וארץ, הלא אל כביר הוא, וכחו בלתי בעל תכלית והיה יכול לברא הכל ברגע אחד?—" השאלות האלה הן חידות מני קדם, וחכמי דור ודור יגעו למצא פתרונן איש איש לפי שכלו ומצב החכמה בזמנו. לפי דעת חכמי הבקורת בזמננו, נמצאים בתורתנו שני ספורים משני סופרים שונים אודות בריאת השמים והארץ ותולדות אדם הראשון, הסופר הראשון הכותב דבריו בשם „אלהים" כתב „אלהים ברא את האדם הראשון בצלמו וזכר ונקבה ברא אותם בתחלה" וסופר השני הכותב דבריו בשם „יהוה" אלהים, כתב כי „יהוה אלהים" יצר את האדם לבדו עפר מן האדמה ויפח באפיו נשמת חיים ויהי אך לנפש חיה ולא בצלם אלהים ואת אשתו יצר מן הצלע, אשר לקח מן האדם. היינו על ידי פרוד בין הדבקים. ולבעלי האגדה בתלמודנו ומדרשנו ארבעה מושגים באדם הראשון, המושג הראשון היא היצור הראשון והקדמון בצאתו ממדרגת צומח למדרגת חי כהאי דאמרו: אדם הראשון גולם נברא, דו פרצופים נברא, אנדרוגנים נברא. כי כח ההולדה התגלה בראשונה על ידי חלוק ופרוד, מכל חלק נעשה בריה בפני עצמה. וגם בזמננו נמצאו עוד צמחים ובעלי חיים, אשר יפרו וירבו רק על ידי פרוד וחלוק בלי עזרת זכר ונקבה. והדעה הזאת שמו בעלי האגדה בפי הסופר השני מסופרי מעשה בראשית בתורתנו, כי האשה נוצרה מן הצלע אשר לקח מן האדם. המושג השני הוא אדם דאצילות, הנקרא אדם קדמון בפי המקובלים, הוא החכמה והמחשבה העליונה, הנקרא דבר אלהים או מימרא דאלהים. כמו שמצאנו בזוהר: „אדם דאצילות איהי חכמה עלאה, איהו אור לביש עלאה". ובמדרש (תנחומא פ' תזריע) אמרו: ורוח אלהים מרחפת על פני המים זו נפשו של אדם הראשון. אדם הראשון, מתואר היה בדמות אלהים, ראו אותו הבריות ונתיראו ממנו וסברו שהוא בוראם ובאו להשתחות לו (פדר"א פי"א). המלאכים ראו את אדם הראשון ונתיראו מלפניו (תנחומא פ"ב) בשעה שברא הקב"ה את האדם טעו בו מלאכי השרת ובקשו לומר לפניו קדוש (בר"ר פ"ח) אור שברא הקב"ה ביום הראשון האדם צופה ומביט בו מסוף עולם ועד סופו. (חגיגה מ"א) כי מעי ר' בנאה למערתה דאדם הראשון יצאה בת קול ואמרה לו, נסתכלת בדמות דיוקני בדיוקני עצמו לא תסתכל (ב"ב כ"ו) גדול כחן של נביאים שמדמין הצורה ליוצרה. המושג השלישי הוא אדם דיצירה, כמאן דאמר זנב היה לו לאדם הראשון, ובא על כל בהמה חיה ועוף ולא נתקררה דעתו עד שבא על חוה, וגם נחש בא על חוה והטיל בה זוהמא, הוא דעת חוקרי זמננו, כי האדם לא נברא בצלם אדם בתחלת היצירה, כי אם מבהמות וחיות הארץ צור מחצבתו. בהיותו במצב הבהמי מאכלו מאכל בהמה לכן על פי דעת הסופר הראשון מסופרי מעשה בראשית בתורתנו נתן ה' לאדם הראשון, לכל חית הארץ ולכל עוף השמים ולכל רמש האדמה ירק עשב לאכלה. ובאכלו מעץ הדעת נהפך לטורף

לגוי. ואין עם בתבל, אשר יזכור את שמות אבותיו הראשונים, ואף כי קורות ימי חייהם. ואם אנחנו מבינו מדע, משכילי הדור, לא נזכור את שמות אבותינו, אשר חיו עשרה דורות לפנינו, על אחת כמה וכמה בימי קדם קדמתה בעת לא היה לא כתב ולא מכתב, לא גליון ולא ספר. וספורי האגדות אשר בפי בניהם לא יפיצו אור בהיר במחשכי תולדותיהם, גם לא ילמדונו דעת קורותיהם וראשית מוצאותיהם, אשר ערפל התולתם, כי אין זכרון לראשונים, אבל יאלפונו דעת תכונת העם ורוח סופריו ומצבם בהשכלתם ורוח העת ההיא, אשר בה נכתבו האגדות. כי כל סופר מסופרי תולדות גוי עתיק ימים רקם פתילי רעיוניו בתוך מחלצות האגדה כפי מצב עמו ותשוקת רוחו בזמן כתבו. כי דברי הקורות הם כחומר ביד היוצר בידי סופריהם. לכן סופרי גויי ימי קדם אוהבי קרב ומלחמה כתבו, כי אבותיהם היו גבורים לוכדי ממלכות וכובשי ארצות עושי נפלאות גדולות בחרבם ובקשתם. סופרי קורות גוי נבון וחכם, אוהב חכמה ומלאכת מחשבת כתבו, כי אבותיהם הראשונים המציאו בכשרונותם חכמות ומלאכות נפלאות. גוי עושה מסחר וקנין, כתבו סופריו, כי אבותיו היו עוברי ימים ונוטעי משכנות לכל משלח יד ומרכולת בארצות רחוקות, ועם דבק באלהיו, כתבו סופריו, כי אבותיהם היו בני אלהים ומלאכי יה, או יראי ה' וחוזי עליון. וכן כל סופר קדמון ברצותו לכתוב תולדות לאום אחד הנפרד לשבטים רבים, אשר התרחקו זה מזה ברבות הימים איש איש ללשונו בארצותם, ואין ספר היחס לפניו, לקח בידו מאזני משכל על פי דמיונו ועל פי ידיעתו בגלילות הארץ, לכן קרא את העמים הקרובים זה לזה בלשונם, בדרכיהם ומנהגיהם בשם „אחים תאומים" ואת הרחוקים זה מזה אבל דומים בתכונתם איש לרעהו, קרא בשם אחים מאב אחד ומאם אחרת, ועמים שכנים אף כי יצאו מגזע אחד, אבל תמיד נלחמו איש ברעהו, משנאתם וקנאתם הפיר הסופר ברית אחים ביניהם, ושם עלילות דברים עליהם, לאמור כי ממקור לא טהור יצאו מגזע נדלח מוצאם, ולא יתחתנו זה בזה, ולא יבואו בקהלם. וכן קראו הסופרים

ערף תוכל בבר, והיה לחבית חטאתו כי בכך דמי לחיו לבלה. והמובן הכביעי הוא לדם הרחבון מובן כולל לכל מין התנועי. ודעת חז"ל כי לא נבראת האדם במקום לחד על פי נס, כי אם הועלה למדרגת אדם על פי כבודו במקומות רבים בכל חלקי התבל, וזה שאמרו „לדם הרחבון (בני אדם הרחבונים) מסוף עולם ועד סופו הוא". מכל העולם הוצבר עפרו של אדם הרחבון, לדוש שחור לבן ויוקן (בדב"ל י"ח) רמזו על המינים השונים מבני אדם השונים בגבע עור בבשר ובקלסתר פניהם. „הנו רבקן לפי ברואי אדם הרחבון ליום שמתמעט והולך אמר חוי לי, שמא בשביל שסרחתי עולם חשוך בעדי וחזר להיותו ובוהו כיון שראה הקופת עבה, ואמר יום שמאריך והולך, אמר, מנהגו של עולם הוא. הלך ועשה ימים עוברים, הוא קבעם לבם שמים והם קבעום לבם עכו"ם. (ע"ז ח') כל המבין מבל ומליצת חז"ל, יבין על מה ירמזון מיליהם, על עבודת חיזם וטזירים במגרים המוסדה על תרוכת וקלירת היום ועל עבודת תדועים ותמוז בתקן כעטן, תרם תבול ובבל, כי כלם על מרחות הטבע הטבעו. כתבר התרבתי בזה במקומם הרחוי לזה.—

הקדמונים שמות העמים על שם מקום משכנם, ומכל ארץ ומדינה יצרו בדמיונם „איש פרטי" אשר שמוהו ראש לבית אבותם, אשר לא היה ולא נברא רק בדמיונם נוצר. דעת לנבון נקל, כי דברי הקורות האלה לא דברי התולדה הנאמנה הם, כי לא האמת מדברת מתוך גרונם כי אם רוחם, רוח תשוקתם וגאון לאומתם שם את דברי התולדה בפיהם. וכל סופר מסופרי ימי קדם, אשר רוח עמו דובר בו, הנחיל לנו בספריו יצרי לב עמו וילדי רוחו, אשר התחברו והיו לבשר אחד.—

בדורנו, דור דעה, דור חכמים וסופרים, דור לכל תכלית הוא חוקר אף כי פתח הטבע את אוצרותיו מני קדם קדמתה לפנינו וכמגלת ספר נגלו מערכי כחותיו וחקיו, בכל זאת היוצר העושה מלאכתו על האבנים נעלם מאתנו, ותולדות שמים וארץ בהבראם ותולדות בני אדם הקדמונים נסתרו מעין כל חי. ב) כל חכמי לבב בזמננו מודים, כי השמים והארץ אינם קדמונים בלי ראשית ואחרית, כי רק הבריאה יש מאין נעלמה מעין

ב) רבים משתמשים במלת טבע, אבל לא רבים יבינו הוראתו, חכמינו הגדולים כרמב"ם והראב"ע החליטו כי הטבע חכם, הטבע שלם, וכל דבר אשר יצא מידי הטבע שלם הוא, ואיננו צריך השלמה מבחוץ, כאלו הוא פועל בשכל ורצון כאלהים, לכן דורשי רשומות אמרו „הטבע" בגימטי' אלהים. אולם לא כן דעת חז"ל, אשר דרשו על הכתוב „אשר ברא אלהים לעשות" כל מה שנברא בששת ימי בראשית צריכין עשיה ותקון" (בר"ר פי"א) ואם הטבע חכם ושלם הוא איך יצאו מתחת ידו דברים בלתי מתוקנים. לדעת חכמי הטבע בזמננו, כל אשר נשיג בחמשת חושינו נקרא טבע. ולהטבע חומר כחות וחקים. צורות שונות לחומר הטבע. חומר מקשה, חומר נוזלי וחומר אוירי, ומתפרד לחלקים דקים מן הדקים אשר אין העין יכולה לראות ואין האוזן לשמוע, לא החיך לטעום ולא האף להריח, כי אם הכובד והמשקל יעידו על מציאותם. וכחות הטבע דבוקים בחומר הטבע ופועלים פעולתם על פי חקים נצחים הטבעו בהם. כל יצורי התבל הדוממים, הצומחים החיים והמדברים הם ילדי סבות טבעיות נטועות בתכונת חמרם, ולא יד סבה נפרדת מחומר העולם הבוראת מאפס ואין שלטה בהם, וגם החליפות והתמורות העוברות עליהם מסבות טבעיות תצאנה. כחות הטבע פועלים פעולתם תמיד לא ייגעו ולא ייעפו, לא ינוחו ולא ישבתו ממלאכתם, וחיים וקימים לעולמי עד, כי אין מנוחה בטבע. ואם יש להטבע שכל וכחותיו יפעלו ברצון ותכליה, נפלגו חכמי דור ודור בדעותיהם. מהם יחליטו כי יש עצם רוחני למעלה מגבול הטבע, והוא נעלם מכל רעיון העורך מערכת הטבע בכח בלתי בעלי תכליה, הוא העמיד את כחות הטבע וישם להם חקים נצחים, אשר על פיהם יפעלו פעולתם לתכליה נרצה לו, והם שומרים פקודתם בלי שכל ובלי רצון, רק ברצון הבורא יה"ש המנהג את עולמו בשכל נשגב משכלנו וברצון משונה מרצוננו. מה הנשמה ממלאת את כל הגוף, אף הקב"ה ממלא את כל העולם כלו, ושכינה בכל מקום, והוא דעת שלומי אמוני בני ישראל. הכתוב אומר, דע את אלהי אביך ועבדהו. וחכם אומר: לו ידעתיו הייתיו! וחכמי הטבע יחליטו, כי אין לעולם הזה לא בורא ולא מנהיג, הטבע לא יכיר את עצמו ואת פעולת כחותיו, כי אין בו לא שכל ולא רצון, וחלקיו מתלכדים ומתפרדים בלי ראשית ואחרית, ומתנהגים על פי חקים, אשר אין להם מחוקק. ואם בכל הטבע אין שכל ואין תבונה מאין ימצא לנו קרוצי חומר שכל ורצון? חידה היא. ותהי לחידה!...

כל חי, אבל היצירה כל חכמי התבל מודים ואומרים, כי לא השמים והארץ לבדם, כי אם גם כל יצורי החלד, אשר ישנם פה אתנו היום נוצרו, אבל לא בדמותם וצלמם, אשר להם היום נוצרו, כי אם החליפו את צורותיהם ברבות הימים. בכל מקום, אשר עינינו צופיות, אם נשא סביב עינינו, או אם נעמיק בחקר תהום נבכי ארץ וימים, או אם נגביה למרום אל רבבות כוכבי שמים וכסיליהם עינינו, נמצא בכל קצות הבריאה חליפות ותמורות לאין תכלית. כל יצורי החלד אף הדוממים יתלכדו ויתפרדו, ישנו ויחליפו את דמותם ואת צלמם חדשים לבקרים, אבל לא יאבדו לנצח, כי אין כליון ואבדון בתבל, ואף במקום אשר נראה, כי המות והכליון יהפך את כל החיים לאפס ואין, בטוח יהיה לבנו, כי מן האפס הזה יצורים חדשים יוצרו. ואם נעריך את היצורים, אשר חלפו ואבדו והיו לאפס ואין לפני אלפי אלפים שנים אל היצורים, אשר נוצרו ונולדו עתה ועודם חיים וקיימים, נראה, כי המות איננו מות בעצם, כי אם חיים בדמות וצורה אחרת טובה מלפנים, כי על כל דומם, צומח, חי ומדבר תעבורנה חליפות ותמורות מיום הולדם עד יום מותם, ואחרי מותם יקומו לתחיה שנית בצורה אחרת. התבל הזאת תחדש פניה ותשנה צורות צאצאיה, אבל חמרה וכחותיה בלתי מחודשים הם יתלכדו ויתפרדו בלי ראשית ואחרית, ולא על אדני הצדק והמשפט נוסדה התבל, כי אין מנוחה ואין שלום בטבע, כל היקום אף הדומם והצומח נלחם בעד קיומו, והגדול בולע את הקטן בלי רחמים וחמלה. מלחמת היקום בעד קיומו הוא מחזה איום ונורא אף נחמד למראה, ופעלו והדרו יראה על כל בני חלוף, מאזוב היוצא בקיר עד הארז אשר בלבנון, מאבק פורח עד הר גבוה ותלול, מזבוב מות עד השנהב הגדול בחיתו יער, מניצוץ היוצא מתחת הפטיש עד המאור הגדול המושל ביום, ממר מדלי עד גלי ים הגדול. לכל דבר טבעי דרושים שני כחות בהלחמו בעד קיומו, והמה כח המושך וכח הדוחה. בכח המושך ימשך הדבר אליו את כל החלקים הדרושים לקיומו ובכח הדוחה הוא מרחיק את כל החלקים המפסידים לו, ובשני הכחות האלה נלחם כל היקום אף הדומם והצומח בעד קיומו אם יקום עליו רעהו לקחת ממנו את הדרוש למחיתו. כח המושך או כח החבור מחבר חומרים שונים לחומר אחד, וכח הדוחה מפריד ביניהם, כל היקום לוחם בעד קיומו בכח המושך והמשחית נלחם עמו בכח הדוחה. זה בונה וזה סותר ושניהם בוני עולמות ומחריבין הם. ואם נשא למרום עינינו ונראה את השמש והירח וכל כדורי שחק סובבים במעגלם ולא ישנו את פקודתם, אל יעלה על דעתנו לאמור, כי כן יצאו שלמים וקיימים מידי היוצר בראשית, כי כבר הראינו לדעת, אשר כל הנברא והנוצר בחיק הטבע בגיחו מרחם לא יצא שלם, כי אם יגדל מעט מעט, ישנה צורתו ויחליף צלמו עד עלותו אל שלמותו, ואחרי כן ילך הלוך וחסור עד יתפרדו חלקיו, ויהפך לעצם אחר. חק עולה ויורד זה, אשר אנחנו רואים בעיני בשר בכל צומח, חי ומדבר נראה לעיני שכל החוקר עד תכלית גם בכדורי שחק. כדור ארצנו הוא אחד מכדורי שחק, וכל משכיל יודע, כי הארץ הזאת, אשר אנחנו יושבים עליה לא בפתע

פתאום במאמר אחד או בעשרה מאמרות הוצק עפרה למוצק, ויצאו הצמחים ובעלי החיים מחיק הורתם באורח פלא, כי אם לאט לאט פעלו כחות הטבע הדבקים בחומר העולם פעולתם, ואחרי עבור המון חליפות ותמורות במערכת העולם יצאה הארץ כלילה בהדרה בהמון צאצאיה ככלה בעדי עדיים. המעינות החמים הנובעים מתחתיות האדמה, וההרים המריקים אש וגפרית מתוך לועם ילמדונו דעת, כי חום גדול עצור בבטן הארץ, וכי בעת הרת העולם היה חמרו בוער באש פלדות והתקרר אחרי כן. ושארית הצמחים ובעלי החיים הנמצאים בירכתי הארץ אשר התהפכו לאבנים, הבלתי דומים בגדלם ובמראיהם לצמחים ובעלי החיים, אשר ישנם פה אתנו היום, הם עדי היצירה הנאמנים, אשר יתנו עדיהם, כי בהמר ארץ את פניה ובמוט הרים בלב ימים, אז הצמחים ובעלי החיים לא ככגד בלו, כי אם כלבוש החליפו את צורתם ויתהפכו לאבנים בחיק האדמה, ויקומו אחרים תחתיהם טובים מהם, אבל חוטר הם מגזע הראשונים, כי לא נתק חוט התולדה מחיק האדמה מימות עולם עד היום הזה. ומכדור ארצנו נשא אל צבא השמים עינינו, ונראה כי גם שם לא בפתע פתאום התלכדו הרגבים לחומר מוצק, והטבע עוד לא כלה בם את מלאכתו. החוזים בככבים, אשר יביטו בעד כלי המצפה גדולים וארוכים ברום שחקים נוכחו לדעת כי כבר חשכו רבים ממאורי אור בשמים, ומערפלי תוהו המעופפים בחללו של עולם כוכבים חדשים יהלו אורם. כיוצר העושה מלאכתו על האבנים יעשה מחומר אשר בידו כלים מכלים שונים, כן יפעל הטבע בחמרו על ידי כחותיו הדבוקים בו בשמים ממעל ובארץ מתחת המון יצורים שונים למיניהם, הוא יחדש את פניהם ויבלה אותם אחרי כן, כי לכל תמורה ולכל חליפה ואין כל עמדה גם בצבא השמים. בכח התנועה הדבוק בחומר הטבע פור התפוררו ערפלי תוהו לאלפי אלפים ורבי רבבות רגבים דקים מן הדקים, ועל ידי כח הכובד או כח המושך דבקו הרגבים זה בזה והיו לחומר מוצק, אשר ממנו נוצרו הכוכבים הקימים, והם השמשים. ועל ידי כח הכובד או כח המושך נוצרו מרגבים אחרים המעופפים בחללו של עולם כוכבים הסובבים במעגלם את הכוכבים הקימים, והם נקראים על דבר סבובם כוכבי לכת. אולם לא בהשקט ובבטחה לקחו להם הכוכבים איש איש את מעמדו ומצבו בחללו של עולם, כי אם במלחמה וריב אשר נלחמו הכוכבים במסלותם בעד קיומם. כל רגב עב וגוש המעופף ברום שחקים נלחם בכח כבדו עם הרגבים הקטנים ממנו, וימשכם אליו בחזקה, ויהי לחומר מוצק אחד השוכן באמצע שוקט ובוטח, הוא הנקרא שמש או כוכב קים, ושאר הרגבים, אשר התרחקו ממנו ולא יכול לקרבם אליו בכח המושך נשארו במרחק והיו לכוכבי לכת הסובבים במעגלם את השמש, וכן ילחמו תמיד כדורי שחק זה עם זה בכח המושך ובכח הדוחה, מהם יפלו במלחמה ויוכו לרסיסים וידעך נרם עד עולם, ומהם ינפצו וישברו, וילכו נבוכים בלי כל מסלול ודרך. החוזים בכוכבים בזמננו מצאו מקום רחב ידים בחללו של עולם הגלגלים בין כוכב מאדים לכוכב צדק גדלו עשרה מליאן פרסא, ובמקום הזה נלחם לדעתם כוכב אחד עם

רעהו בכח המושך והדוחה ויפל האחד על רעהו ויכהו לרסיסים. כי שם נראה לעיני החוזים בכוכבים שמונים שברי כוכבים הנבוכים במסלותם, ויתנו עדיהם, כי במלחמה נפלו נפצו ונשברו. וכל היוצא כגבור מנצח ממלחמתו הוא חי וקים עד עת קץ. חכמי הטבע בחנו וינסו וימצאו, כי חומר אחד וכחות אחדים לכל כדורי שחק, וגורל אחד וחקה אחת לכלם לשבט ולחסד. ואף המאור הגדול לא ימלט מכליון ואבדון, כי אורו וחמו ילכו הלוך וחסור מיום ליום. ואתה קורא יקירי אל יפול לבך, פן יחזור העולם לתוהו ובוהו, כי בלי כל ספק מעפרו עולם אחר יבנה ויצורים אחרים יוצרו תחתיהם, כי גלגל הוא החוזר בעולם.—

קורא יקירי, אף כי דברי חכמי לב אלה בהשכל ודעת נאמרים, בכל זאת הם בנוים רק על השערת השכל, ואינם מיוסדים על אדני אמת וצדק שאין להרהר אחריהם. כי מי עמד בסוד היצירה, ומי נעשה שתוף להקב"ה במעשה בראשית? —

עד הנה שמעת, קורא יקירי, דברי חכמים במעשה שמים וארץ, ומעתה נחפשה ונחקורה ונשובה אל השאלה, איך נבראו הצמחים ובעלי החיים ומבטן מי יצאו בני אדם כלם? האם אב אחד לכל העמים, או אבות רבים להם, ואיך נברא אבינו הראשון? —

כבר מלתי אמורה, כי בתחלת היצירה היה חומר הטבע בוער באש פלדות והתקרר אחרי כן, ואד עלה מחומר החם וימטר גשם מטרות עוז ויעש את תהום רבה, ומן חלקי החומר הטבעי הדקים מן הדקים המעופפים בחללו של עולם ע"י כח המושך הנטוע בהם גלדה טפה האמצעית ורגבים דבקו בה וממנה נעשתה אבן שתיה אשר עליה הושתה התבל, היא הארץ אשר יצאה מן מימי תהום רבה ג). ומאז הוצק עפר למוצק ורגבים דבקו בו להיות לדוממים שונים ומן הדומם נעשה הצומח, אשר נפש הצומחת נטועה בקרבו, ומן הצומח נעשה בעל חי המתנועע ונפש חיונית שוכנת בקרבו, ומן החי נעשה המדבר בעל שכל הולך קוממיות עברו אלפי אלפים ורבי רבבות שנים, אשר בעיני אביר הטבע הנצחי ובלתי בעל תכלית, אשר זמנו

ג) לדעת חכמי הגיאלוגיא בזמננו היה חומר העולם בוער באש פלדות והתקרר לאט לאט, וחללו של עולם היה מלא מערפלי תוהו ובוהו ומאדים רבים, אשר הורידו גשם מטרות עוז על החומר האשי, ואז דבקו הרגבים הדקים מן הדקים למקשה אחד ונתהוו האבנים. פילוסופי אחד אמר לר"ג צייר גדול אלהיכם, אלא שמצא סממנים טובים בסעייעהו ואלו הן: תוהו ובוהו, חושך, רוח מים ותהום, (בר"ר) המים העליונים מזיעים מחמת הרקיע שהוא של אש והטיפות יורדות (פר"א) תוהו זה קו ירוק שמקיף את כל העולם כלו, בוהו, אלו אבנים מפולמות (חגיגה י"ב) בשעה שברא הקב"ה את הים היה מרחיב והולך (שם) אבן שתיה שממנה הושת העולם. עולם מאמצעיתו נברא, אבן ירה הקב"ה בים וממנה הושת העולם. לשלג יאמר הוי ארץ, מן השלג ומן הגשם, משני צדדין הורידו לו גשמים להעשות ארץ (יומא נ"ה) בעשרה דברים נברא העולם בחכמה, בתבונה, בדעת הן הנה עשר ספירות להמקובלים (חגיגה שם) הדברים האלה הם סתרי מעשה בראשית ומעשה מרכבה לחז"ל.

ומקומו בלי ראשית ואחרית הם כרגע אחד נחשבו. וכל אשר נעשה במערכת הטבע בזמנים ההם עין אנוש לא ראתה ד). ואם יביט איש משכיל בעינים פקוחות על פני העמים הנפוצים בכל ארצות התבל, יראה כי בני אדם שונים הם זה מזה לא בתואר פניהם ובמבנה גויותיהם לבד, כי אם גם בתכונות נפשותיהם ובכשרונות רוחם נבדלו זה מזה, גם אם יביט על חיי בני אדם הפראים השוכנים עוד בזמננו בארצות אמיריקא ואוסטרליא, יגזור אומר, כי האדם לא נברא מראש מקדמי ארץ במקום אחד, ולא נברא בעל שכל הולך קוממיות, כי אם בני אדם מסוף עולם ועד סופו חיו בדמות בהמות וחיות הארץ, והתעלו בכשרונותיהם במקומות שונות למדרגת מדבר הולך קוממיות. ודעת לנבון נקל, כי בעלות בעלי החיים הראשונים ההולכים על ארבע וזנב היה להם, (כי זנב היה לאדם הראשון) למדרגת מדבר לא עמדו כחות נפשם וכשרונות רוחם, גם אבריהם וחושיהם במעמד ומצב כמו בזמנינו אלה, כי אם לאט לאט התחזקו והשתלמו כחותיהם ואבריהם במלחמתם בעד קיומם. עד כי היה המדבר לאדם נברא בצלם אלהים בעל שכל ובינה יודע טוב ורע ומבדיל בין אמת לשקר.

ד) בתחלת היצירה התלכדו החומרים הדקים מן הדקים המעופפים בחללו של עולם ע״י כח המוכך הנטוע בהם והיו לדוממים שונים, ומן הדוממים האלה יצאו ע״י חבור ופרוד היסודות הצמחים, ומן הצמחים ב״ח פשוטים בלי כל אברים, ולא ע״י חבור זכר עם נקבה נוצרו הצמחים ובעלי חיים הראשונים בתחלת היצירה, וגם לא ע״י מאמר אל עושה פלא יצאו הצמחים ובעלי החיים מחיק האדמה בדמותם וצלמם, כאשר הם עומדים לפנינו, כי אם בכל חלק מחלקי היצירה נטוע החפץ לקיום ולמלחמה בעד קיומו. ועל ידי מלחמת היקום בעד קיומו לפי שנוי המקום והזמן ולפי חלוף ותמורה ביסודות יצאו שנויים רבים בדוממים וצמחים ובעלי החיים, אשר החליפו את צורותיהם ברבות הימים, והיו למינים שונים, ובתוכם הולכים על שתים והולכי קוממיות בעלי אברים. כח ההולדה הקדמון התגלה בראשונה רק ע״י חבור ופרוד החלקים מכל חלק יצאה בריה בפני עצמה, כאשר נמצא כח הזה עוד בזמננו בצמחים ובעלי חיים רבים, ואחרי כן בא כח ההולדה ע״י זכרים ונקבות. ונראה כי כן היה דעת חז״ל באמרם „אדם הראשון (יצור הקדמון) גולם נברא, דו פרצופים נברא, אנדרוגנים נברא". כי לא נברא זכר ונקבה בתחלת היצירה. וגם בזמננו יש מחכמי הטבע, אשר יחליטו, כי אף בזמן הזה יולדו בעלי החיים ע״י חבור היסודות כמו ע״י חמוס ועיפוש האשפתות בלי עזרת הבצים מהנקבות. ואחרים אומרים כי כבר נחתמה היצירה ע״י חבור היסודות, ולא יולד דבר, כי אם על ידי בצים קטנים המעופפים בחללו של עולם, אשר הטילו אותם ברצים קטנים הבלתי נראים לעיני האדם בלי כלי מגדלי הראות. אולם לדעת חז״ל ולדעת אריסטו היוני ורבים מחכמי זמננו הנמשכים אחריהם יולדו גם בזמננו ב״ח ע״י עיפוש וחמוס היסודות בלי זכרים ונקבות כמו עש וסס יולדו מן הצמר, פרעוש מאשפתות בלואות, ותולעים מעץ רקב, וכנים מזעת אדם" (שבת ק״ז). לא לבקעה וראה עכבר שהיום חציו בשר וחציו אדמה, למחר השרין ונעשה כלו בשר, שמא תאמר לזמן מרובה, עלה להר וראה שהיום אין בו אלא חלזון אחד, למחר ירדו גשמים ונתמלא כלו חלזונות (סנהדרין צ״א) ובמשנת חולין שנינו: „עכבר שחציו בשר, וחציו אדמה, הנוגע בבשר טמא, באדמה טהור" (פרק עור ורוטב) ופירש ר״ע מברטונירא, יש מין עכבר שאינו פרה ורבה ע״י זונ״ק אלא

חיי בני אדם במצבם הפראי באמעריקא ובאוסטרליא יאלפונו דעת חיי אבותינו בימי קדם. כל הפראים השוכנים בארצות האש הולכים כלם ערומים ועור בשרם צבוע בשלל צבעים שונים, מראה פניהם פרוע ושובב, אין להם כל כשרון למלאכה, ואין להם רחמים וחמלה על רעיהם, כטורפי טרף יאכלו בשר אדם משבטים אשר ילחמו בהם. וימים רבים חלפו ועברו טרם עלו בני האדם הראשונים ממדרגת בהמה אוכלת ירק עשב למדרגת חיה טורפת, כי הפראי עצל הוא בטבעו אוהב לשכב בעצלתים, ומחבק חיק. הקוף מרגיש כאב הרעב כמו האדם, ובכל זאת לא יעלה על דעתו לטרוף טרף ולאכל בשר, הוא ימות ברעב אם לא ישיג ארוחת ירק. לכן המחסור גדול ונורא מאד היה בעת החל האדם הראשון אוכל עשב לטרוף טרף ולאכול בשר. בני אדם הראשונים בהיותם במצב בהמה אוכלת ירק עשב היו בעלי מדות ותכונות טובות, כל קנאה ושנאה וכל ריב ומלחמה לא באו בתוכם, כאשר אנחנו רואים בזמננו, כי הפראים באיי ים הדרומי, אשר על פרי עץ הלחמי ועל אגוזי קוקום יחיו, ושוכנים שלוים ושקטים, ויראת כל חיה טורפת לא תעלה עליהם, אין ביניהם כל מלחמה וריב וטבעם טוב מאוד, כי עוד לא למדו לטרוף טרף ולשפוך דם. על זה ירמזון דברי תורתנו, כי אדם הראשון טרם חטא באכלו מעץ הדעת, מאכלו ירק עשב, וע"ז אמרו חז"ל אדם הראשון לא הותר לו בשר לאכילה, ולא התאוה תאוה לאכל בשר, עדי בא הנחש הוא כח התאוה והסית אותו לאכל בשר, וילמד לטרף טרף ולשפוך דם, ותבוא הקנאה והשנאה בקרבו, וראשית פרי חטאתו, כי קין שפך דמי הבל אחיו. כי אדם פראי אוכל בשר גרוע הוא מחיות השדה, חיות השדה לא יאכלו בשר בניהם ובנותיהם אם ירעבו, והאדם אף בשר בניו ובנותיו יאכל כאשר ירעב, „ידי נשים רחמניות בשלו ילדיהן היו לברות

מעצמו גוכר מן המדמה, כמו שהספר המבואר הוליעים. וכעל הוספות יו"ט לומר שזה טעמה גדולה נגד מאמיני הקדמות" לגומו לאמר נגד מאמינים בקדמות העולם בחומר וצורה. וכעל הספרה יפרעל בפיהומו על המצנה הזאת כתב „ואני ממעתי לפיקורסים מעלינים על הבריה הזאת המזכרת כאן וכגמרא סנהדרין ומכחיבין ואומרים שהיצה במציאות כלל, לכן לאיתי להזכיר כאן לה לאבר מלאתי כתוב בספר המבואר הנקרא תורוועלט (חלק ג' נד שכ"ז) שמצות בריה זאת בארץ מצרים במחוז טעבען ונקרא העכבר הזה בל"א שפריגג מויז, אבר החלק של פניה דאם וחזה וידיה מהולדים יפה, ואחוליה עדיין מגולמים בדגבי האדמה, עד אחר ליזה ימים יהפשך כלו לבשר." עוסות הגדלים בחילן והלוויים בו בחבטומיהם לפוליים מסוס שבן הבורן על האבן" לדעת הבית יוסף ומקורו במרדכי בשם בעלי התוספות. ואם כי דברי חז"ל מעולבים בלור וחוכך, כי בידם החלכדו מגדה והולדה כאחד, בכל זאת נכרת דעתם, כי בכל יום הקב"ה מחדש מעשה בראשית ע"י חיבור היסודות בלי עזרה זבר ונקבה. חוקרי הטבע בזמננו מלאים בראיות ברורות את הטענות לאבר בשראת היצירה, כי לא נתקו הטבעות המקבורות את חלקי היצירה הדומם, הצומח החי והמדבר זו בזו, הטבעת המקבלת את הדומם לצומח היא עני מלמונים (קאַרלינן) שהוא דומם ובו כח הצמיחה. הטבעת המקבלת את הצומח להחי הם הטעים שבלי בשר וים נטעים לאבר להם גם הרגשה ונקראים מעתאזען. והטבעת המקבר את החי למדבר הוא הקוף.—

למו״. חיי אבותינו בימי קדם בהיותם צידים ודיגים לא נבדלו מחיי הפראים באמיריקא הדרומית בזמננו, חייהם חיי צער היו וגורלם מר מאד, הם תועים ביערים ונהרים לצוד ציד. וביערי קדם אין עצי פרי, ואין כל ציץ ופרח, כי לעצי היער הרבים תרבינה סרעפותיהם ותארכנה פאורותיהם, ויעממו את אור השמש הזורח בין העפאים ולא יבשלו את פרימו. ואם במקום אחד ביער ימצאון עצי פרי, אז הקופים, התוכים והשרץ השורץ על הארץ ישחיתו את פרים טרם בשלם, ואף הציד המהיר והנמהר, אשר לא ירעיש בקול צעדיו אף עלה נדף לא ישיג את צידו רק לעתים רחוקות, ובעת הגשם לא נמצא אף חיה אחת לצודד, כי כלם נחבאו במעונותם במחלות עפר וכפים, והצפרים מסתתרות בקניהן, ואז יאכל הפראי את כל זוחל עפר ושרץ השורץ על העצים, וגם הרוחש על בשרו יאכל, ואם אין לו כל מאכל אזי יצום צום שבעה או עשרה ימים, ואם פעם יצוד הרבה אז יאכל יותר מכדי שבעו, ולא יותר מאומה עד למחר, כי הפראים לא ידאגו דאגת מחר, כי אין עבר ואין עתיד כי אם הוה לפראי. הפראי בהלחמו בעד קיומו, קנה לו כשרונות ותכונות, אשר כל גבור משכיל יוכל להתפאר בהם. ה) הוא יריח

ה) חוקרי הטבע בזמננו יוכיחו בראיות ברורות, כי כחות נפש החיים והמדברים גם אבריהם וחושיהם לא נוצרו עמהם בתחלת היצירה, כי אם קנו ורכשו אותם ברבות הימים בהיותם דרושים לחפציהם במלחמתם בעד קיומם, ולאט לאט התחזקו והשתלמו אחרי כן על ידי פעולתם. כי כן נראה לעינים, אשר כל האברים השוקדים תמיד על פעולתם יתחזקו ויוסיפו אומץ בעבודתם. וכאשר יחדלו מעשות פעולתם יחלשו וימותו. לכן נמצאים אברים רבים בב״ח ומדבר אשר חדלו מעשות פעולתם, אף כי עוד דבוקים בגוף החי והמדבר, כפגרים מתים נחשבו, כי אין בהם כל תועלת לגוף. ויש כח ברצון ב״ח ומדבר לעורר בעתים מזומנים את האברים הנרדמים, למען ישובו לתחיה שנית ע״י חוזק פעולתם. ככה נראה, כי האוזים ושאר עופות המים הנלחמים בעד קיומם ויבקשו אוכל למו בבצה ואגמי מים, קנו רגליהם עור השיט להיות מוכשרות לשוט בנהרות. העזים הנלחמים בעד קיומם ויבקשו עלה ירק הצומח על אילן קנו להם צואר ארוך. כלבים ההולכים לצוד ציד קנו להם חוש הריח והשמע ביתר שאת ויתר עז, אשר מרחוק יריחו את צידם, ובתנועת תנוך אזניהם ישמעו קול דממה דקה. ולהפך נראה, כי העופות, אשר נעשו בני תרבית וחדלו מעשות פעולתם בכנפיהם אינם ממהרים לעוף כמו הפראים. וכן נראה כי כן היה דעת הלל בתלמודנו, בעת בא איש להקניטו ושאלהו „מפני מה ראשיהם של הבלייס סגלגלות״? השיב לו, בני שאלה גדולה שאלת, מפני שאין להם חיות פקחות. מפני מה עיניהם של תרמודיים טרוטות? מפני שדרים בין החולות. מפני מה רגליהם של אפריקים רחבות? מפני שדרים בין בצי המים״ (שבת ל״א). וחכמי זמננו ישאלו: מפני מה האדם איננו יכול להניע את תנוך אזנו כשאר בעלי החיים? ומפני מה נוצרו פטומי דדים באיש אחרי שאינו מיניק את בניו? והתשובה נכונה. כי בהיות האדם במצב הפראי בעל זנב הולך ביער לטרוף טרף היה בלי ספק יכול להניע את תנוך אזניו ככלבי הציד, ואחרי כן בעלותו למדרגת אדם בעל שכל, וחדל מצוד ציד נרדם תנוך אזניו, ואיננו מניעהו עוד ממקומו. וכן גם בלי כל ספק במצבו הפראי הניק האיש את ילדיו, ואח״כ כאשר חדל מעשות פעולתו זאת נרדמו פטומי דדיו וכפגרים מתים נחשבו. נוסע אחד בזמננו העיד, כי ראה פראים באפריקא המיניקים את בניהם. בקראי את הדברים האלה נזכרתי דברי חז״ל: מעשה באחד שמתה עליו אשתו והניחה לו בן לינק, ולא היה לו שכר מינקת ליתן, ונעשה לו נס ונפתחו לו דדי כדדי אשה והיניק את בנו. אמר ר׳ יוסף בא וראה כמה גדול אדם זה, אמר ליה אביו אדרבה כמה גרוע אדם זה שנשתנו לו סדרי מעשה בראשית. אמר רב יהודה, בא וראה כמה קשין מזונותיו של אדם שנשתנו עליהם סדרי בראשית, אמר ר׳ נחמן תדע דמתרחיש ניסא ולא איברא מזונא. (שבת נ״ב) על דברי חז״ל אלה נאמרו דברי המליץ לעסינג

את הציד מרחוק כזרזיר מתנים ויודע עת שכבם וקימם, מחיתם ודרכי חייהם. הפראי באמיריקא הנקרא בן הסבך (בושמאנן) על שם משכנו בין שיחים וסבכים יכול לקפל את עצמו ככדור קטן ולהתחבא תחת אחד השיחים, גם יכול לעלות על ידיו ורגליו במהירות נפלאה על עצי היער הגבוהים מאוד, ובכשרון זה יוכל להתערב עם קוף מהיר וזריז, וכל הרואה אותו עולה על העץ לא יכיר בין קוף לבן הסבך. בן הסבך ימהר לרוץ ולהתגנב אל מעונת הארי וכברק ממרירתו ישליך עליו את אדרתו, ויכם בה את עיני הארי, וחבריו יסובבוהו, ויורו עליו חצי רעל וימיתוהו. הם אינם יראים מנחשים שרפים, הם מתגרים בנחשים צפעונים ומעוררים חמתם, עד כי יצא קצף רעל מפיהם, ואחרי כן יהרגו אותם. כל איש ישתומם בראותו את בן הסבך אוחז בזנב נחש וישים את רגלו על ראש פתן להמיתו או להתפשו חי. ובעיני ראיתי, יספר נוסע אחד, כי אשה אחת מנשי אנשי הסבך אחזה בזנב נחש בפגעה בו על שפת הנהר בחוזק יד, והנחש, אשר ארכו היה חמש אמות נאבק עם האשה לנשכה ולא יכול לה. אז נזכרתי דברי תורתנו „הוא ישופך ראש ואתה תשופנו עקב". הפראים שונים הם בתכונותיהם, מהם יאהבו יותר את הציד, ומשכנם ביער, ומהם יאהבו יותר את הדיג, וישכנו על שפת נהרות, ומהם יראים מפני המים, ולא ירחצו במים את בשרם כל ימי חייהם.—

מה כבד היה לבני אדם הראשונים לעלות ממצב הציד למצב אכר עובד אדמה, נראה מדברי תורתנו, כי עבודת האדמה לקללה תחשב לבן אדם במצב הציד: „בזעת אפיך תאכל לחם!" קללה נמרצה היא לבן אדם פראי. אחד מראשי שבטי הפראים, אשר נגה עליו אור ההשכלה באמיריקא דבר דברים נמרצים אל עמו לאמור: הנכם רואים אחי ועמי, כי בני אדם הלבנים אוכלים גרעוני דגן וחטים, ואנחנו אוכלים אך בשר. מיום הולד בעל חי עד יום גדלו וראוי לאכילה יעברו יותר משלשים ירחים, והלבנים יזרעו זרע על תלמי השדה ועד מהרה מאה שערים יקצורו. הנכם רואים, כי לבעלי החיים, אשר מבשרם

בלמדנו „כי הנפלאים הוא, כי הפלא עוד לא יפלא בעינינו". כי מוכן להבין הפלאים על פי חקי הטבע, כי החי למדנו במדרש: החי יכנסנו לעבר בימת דעבריה ולא מהעבר בים מעשה נסים ים בדבר" כי מימי סידקן קליס וחדיס במכונתם ממימי יס עבריה. מלבריס הגדמים מביאים חכמי הטבע רחיה, כי היטוריס לא מוצאו בכוחה והכליה, כי למה מוצאו המלבריס החלה לגבר אין קוצלת והכליה בהם? והמחמיים ברצון והכליה חומריס כי המלבריס החלה מוצאו ליפות הגוף. ומה יענו לם ימצאו ב"א מלבריס ממין הזה, לגבר יעבו מעבים בלבריס הגדמנים? וכבר בימים קדמונים הורה גלליוס הכופה בים מלבריס בבעלי החיים לגבר אין בהם כל חועלת והכליה לגוף, והביא רחיה מזה שהבריאה במקרה היתה. והרמב"ם ז"ל בסוף ספרו פרקי משה מביא דברי גלליוס וחולק עליהם. כל זאת זאת היתה מרם נתגלה ביטה למדנון והמחברים לחביו, לגבר לפי דעתם רק ע"י פעולה דרוכה למפץ היטור מוצר הלגבר. כמו שנתגלה בב"ח בחפרפורת ועטלפים הטוכנים במחלות עפר לא רחו מלוכות בעיניהם, כי נחלם בת הרלות בהם. ום בת ברצון ובפועל חזק המידי לעורר לת הלגבר הנרדם מהרדמתו, כלגבר בעיני לחיקי בלגבר זקנה לגבר נמקו דדיה, ולה בת לגבר מהם בלדתה והגיחה לת הילד בחיק למה, והלגבר עניה היתה מלוד ולא יכלה לבלם בכר מינקת נעשה לה נם, כי ע"י בת המוכך החזק, לגבר בפי הילד נפתחו דדיה והגיקה לת נכדה. הרי זה בא ללמד כי נלמדים הם דברי חוקרי זמננו.

אתם אוכלים ארבע רגלים לרוץ ולברוח ולהסתר מפניכם, ולכם אך שתי רגלים לרדוף אחריהם, והזרע אשר יזרעו הלבנים לא ינום מפניהם, כי אם עומד במקומו וצומח. ימי החורף ימי צרה ויגון הם לנו, כי רודפים אנחנו בשלג וקפאון וגשם מטרות עוז אחרי הציד למלא בטננו כי ירעב, אולם הלבנים ישבו בחורף שלו ושאנן בבתיהם ואין מחריד אותם, לכן הם יראו זרע, פרי בטן, ויאריכו ימים, ויתעננו על רוב שלום, ואנחנו נלך ערירי כי בנינו ימותו מרוב עוני ולחץ. אני אומר לכם, אם לא תשמעו בקולי לעשות כמעשה הלבנים, יכחידו הלבנים את כל משפחות השחורים מעל פני האדמה ויירשו את ארצנו עד מהרה". אם דברים האלה נגעו עד לבב הפראים ושנו את דרכיהם, לא נודע לנו. אבל זאת נדע בטח, כי אם נכתוש את אויל במכתשת לא תסור אולתו ממנו.—

עבודת האדמה היא עבודה המכבדת ומחיה את בעליה, ואליה נלוה תרבית המקנה, כי רב תבואות בכח שור. ממצב עבודת אדמה באו ההשכלה, האמונה והדאגה לעולם. עבודת האדמה היא העמוד החזק אשר עליה נוסדה החברה האנושית וכל משטר וממלכה בתבל. האכר ישמור שבועות חקות זרע וקציר, קור וחום, קיץ וחורף, למען דעת עת לחרוש ולזרוע, עת לקצור, עת לטעת ועת לעקור נטוע. לכן היו האכרים עובדי האדמה הראשונים אשר נשאו למרום עיניהם על מהלך הכוכבים במסלותם למען דעת תקופות השנה בחדשיה ומועדיה. הממלכות אשר על נהרות כוננו, וארץ אשר למטר השמים תשתה מים, עיני ה' משוטטות עליהן מראשית השנה ועד אחרית השנה, עין השדה יתן פריו והאדמה תתן יבולה, ואדון הנביאים לא הבטיח לאבותינו שכר ועונש בעולם שאין בו לא אכילה ולא שתיה, כי אם ישמעו בקול ה' אלהיהם יתן מטר ארציהם בעתו יורה ומלקוש ויאספו דגנם ותירושם ויצהריהם, ואם לא ישמעו בקולו, יתן את שמיהם כברזל ואת ארצם כנחושה. ובחלקו את הארץ צוה, לרב תרבה נחלתו ולמעט תמעיט נחלתו. ולולא סלפו בני אדם את דרכיהם, ויתאוו תאוה לנחלת זרים, ועל שדה עצל עלה קמשונים, כי עתה שכנו כלם איש איש תחת גפנו ותחת תאנתו בטח באין מחריד, ואיש זרוע לא לו הארץ. אולם הקנאה והשנאה, והמצה והמריבה אשר התחוללו בין איש לרעהו, פרעו פרעות בחברה האנושית, ויקומו אנשים האוכלים ואינם עושים, ויתנשאו לאלופים ורוזנים, ויקחו את שדותיהם ואת כרמיהם ויחלקם לעבדיהם ושלישיהם, לכן רבתה המכשלה בין בני אדם, כי האכרים עובדים בזעת אפיהם ושרים אוכלים יגיע כפיהם. ותלך החברה האנושית מדחי אל דחי, מן הפחת אל הפח, ונוקשו ונלכדו הטובים והחלשים, אשר בקרבה, וכל הנפתלים ועושי רשעה כתמר יפרחו. עד יערה עלינו רוח ממרום, ותחלק הארץ לגלילותיה ולגלגלותיה, ואז יקח כל אחד חלקו בגורלו, ויעבדו כלם שכם אחד, לא ירעו ולא ישחיתו איש את רעהו, כי מקטנם ועד גדולם ילמדו חק ומשפט, ותמלא כל הארץ דעה והשכל כמים לים מכסים.—

מצרים גוי ואלהיו.

א.

ארץ ויושביה.

הממלכה הראשונה בתבל ארצה על אדמת מצרים נוסדה, היא ארץ מצרים, היושבה בקרן בן שמן, כלה משקה ופוריה היא כגן ה׳, כי מיום הוסדה נפל חבלה בנעימים, אף נחלת שפרה לה מלדה ומבטן יתר שאת על שאר ארצות אפריקא. מראש מקדמי ארץ פרץ היאור נחל מעם גר בלב ארץ אפריקא, ויסול לו מסלה בתוך ארץ מצרים עד בואו אל הים הגדול. משני עברי הנחל הארץ ציה ושממה היא, ובהלחם היאור אלפי שנים במימיו הרבים והעצומים השוטפים על כל גדותיהם מדי שנה בשנה עם החורב והשממון המושלים בגבורתם מימינו ומשמאלו, וישאיר אחריו רפש וטיט על שפתיו, הרחיב את גבולו והוליד את ארץ הפלאות, ארץ מצרים, אשר כעדן, בגן ה׳ פורחת, תתן זרע לזורע, ולחם לאוכל. מהרי קרח וקפאון ושלג עולמים, השוכנים תהת קו־המשוה יזולון שני אגמים גדולים ועצומים, ומן האגמים האלה יוצא נהר צח ובהיר, הנקרא יאור, ויורד דרך יערי ברוש תהדר ותאשור, אשר בתוכם תנינים נחשים ושרפים, שנהבים ובהמות ישכונו, וילָפת ארחות דרכו עד בואו אל ארץ כוש, ושמה יגיח את הנהר העכור והשחור היורד מבין הרי כוש אל פיהו. וכאשר יתאחדו שני הנהרות היאור והשיחור אל נהר אחד, יגדל מאד, ויעבור במבוא ארץ מצרים על פני סלעים גבוהים, ויורד ושוטף את כל הארץ מפאת נגבה לפאת צפונה ונופל לתוך ים הגדול. בחמשה עשר לחודש השלישי בעת ימס השלג על ההרים הגבוהים יתקדרו שמי מצרים בעבים, ישיתו חושך סתרם, הרעם יתן בשמים קולו, ומהדרת גאונו תגעש ותרעש הארץ, הברק ישלח חציו, ואש מפיו תאכל, אז בעת ההרים נוזלים מימי שלג והגבעות נוטפות אפיקי מים, גשם מטרות עוז יתך מן השמים ארצה, אז יעלה היאור הבהיר והשיחור השחור וישטפו על כל גדותיהם. בעת השטף השיחור הוא האם „מקור הברכה" לאדמת מצרים, כי הוא יוליך נהרותיו סביבות מטעה ותעלותיו ישלח אל עצי השדה, הוא מולידה ומצמיחה ברפש הטוב והשמן, אשר ידשן את שדמותיה, פרי מגדיה ירבה, וכל צמחה יברך. ובעת החורב והשממון ישקה היאור הבהיר והצח את יושבי מצרים במימיו הזכים והבהירים א). ולולא שטף היאור, כי עתה

א) שני שמות לנהר מצרים יאור ושיחור ועד זמננו זה לא נודע לנו ההבדל ביניהם, כי הוא על שם שני נהרות המתאחדים לנהר אחד, ומימי האחד זכים וצלולים ונקרא יאור, מלשון אור, ומימי השני עכורים ודלוחים ונקרא שיחור מלשון שחור. ובלשון הערבים היושבים בזמננו על אדמת מצרים נקרא האחד „באהר אל אביאד" הוראתו היאור הלבן והשני „באהר אל

היתה מצרים לשממה. מימי קדם קדמתה העוני הוא מקור כל סכלות ואולת, והעושר הוא מקור כל חכמה ודעת. עמים, אשר אצרו הון ועושר בארצם, אצרו גם חכמה ודעת בקרבם, ועמים אשר עוני ומסכנות גורלם אולת נחלתם; כי איך יעלה עם עני ודל, אשר יעמול כל היום בזעת אפו להביא טרף לביתו בסלם ההשכלה, אם נפשו מאכל תאוה? רק עם עשיר, אשר חדל

תלמוד" הוכתבו היאור הכחול. היוונים קראוהו בימי קדם נילוס, והמצרי היום המעבר קראהו עניפטאם על שם יוסבי מצריס. המצרים הקדמונים קראוהו „טוירח" הוראתו הנהר הגדול, ובלשון כפתית נקרא יאחו כמו בעברית, ובכתב החרטומים נקרא „הפי" על שם גלגל החפי המובל על היאור. המצרים הקדמונים לא ידעו ולא הכירו את מקור היאור ואת מעיוותיו אבר מהם יקרו מימיו, והחמינו כי הנהר הזה יוצא מעדן גן אלהים. לכל מה חנוט במצרים נתנו הכריך מגלת גומה, ובמגלה זו כתבו ההלות והשבחות לאלוהיהם גם הולדות המת ומעשיו הטובים אבר עשה בחייו, גם מעמד יום הדין בעולם הנשמות, ומגלות רבות ממנה בימינו, אבר הוציא לאור הדוקם בקדמוניות הם' לעפזיוס וקרא לזאת „ספר המתים". בחתח המגלות כתוב לאמור „המת הזה יעבור בכל שערי שאול תחתיות ובהגיעו לשער ה"ב אז אלהית הזה תפרם את כפיה עליו והגלה לו את מעיני היאור הנסתרים מעין כל חי". והתגדה הזאת ספר כהן מצרי להסופר היוני הירודוט בהיותו על אדמת מצריס. ולדעת הדוקם בקדמוניות המצרים החכם עבערם בספרו „מצרים והורח מסה" נוסדה על התגדה הזאת הספור „ונהר יוצא מעדן" בתורתנו, כי לדעתו גיחון הסובב את כל ארץ כוש הוא הסיחור, „וכנן ה' בארץ מצריס" (בראשית י"ג) מוכיח, כי ארץ מצריס נקראת גן ה'. ולבוש יהפצו דוברי קדמוניות מקום גן עדן בערבי, בארץ יבראל ובין הנהרות בבבל. וכמו אלה ידעו הקדמונים את מקור היאור, כן לא הכירו אבת עלותו ובאפו על גדותיו אשה בשנה. חוקרי היונים פתולעס, אלמקסיגנדרס, העקאטיוס, העלאניקוס, דימוקריט טיאופף והירודוט יגעו למצא אבת עלות היאור והעלו בידם אך דמיונות אבר אין להם שחר גם כותבי הקוראת הערבאבת ודיודור, קסענאפון, ומהוקידידם כמו את דבריהם על יסוד שקר, והגשלה היא כי הסופר הגדול הירודוט דחה את הסבה הנכונה לעלות היאור, הגשם והשלג בשחי ידיש. רק בזמננו הצליח בידי חוקרי קדמוניות לגלות פני הלוט על מקור היאור ועל אבת עלותו שנה בשנה. עתה נודע לכל יוצבי החכל, כי מקור היאור הוא בשני אגמים גדולים, השוכנים תחת קו־המשוה ונזונים משלג עולמים, אבר על ההרים, ונקראים אוקיאנוס ומופאלאן, ומהם יפרד נהר הנקרא „בחר על אביאד" היא היאור הנה והבהיר, היורד דרך יערים מלאים עני ברוש, תדהר והתאנה, בין קוצים, סבכים וחיחים, אבר בגלל יבצעו חיות קטנות וגדולות, ויגיע עד עיר חרטום קרית מוצי, ושמה יתיחד עם נהר „בחר אל אזרק" הוא השיחור היורד מהרבי אבן כוש, ובהתאחד יעברו את כל ארץ מצריס משלח נהר לפתח לפנות ויניחו נהריס קטנים אל פיהם ויפלו כלם ליס התיכון. בחודש הפלימי הוא חודש סיון בימים אבר החורב והשמיון ורוח זלעפות מובלים במצרים העליונה יתקדרו השמים בעבים, ההרים יחלו מימי שלג והעבים מטפטפים מים, קולות וברקים ואש מתלקחת יהלכו אהנה, והרעש התרן לקולם, ומוסדי ההרים יתגועו, ואז יעלה היאור בהדרת גאונו ויבשוף את כל התרן. בתחלת עלות השטף מימי היאור דלוחים וגרפשים הם מרוב הגעשים, אבר יתערבו בהם, ויבשף היאור ואין מים לשתות שלשה ימים. ואחרי עבור עשרה ימים מימי השטף נרחה מגשה נפלא במי היאור אבר כל חכמי לב לא ידעו פתרונו, כי יתחדשו מימי היאור כדם. ואם נקח מימי היאור ונשים

הַשַּׁחַר עָלָה!

א.

שָׂפָה עִבְרִיָּה רַבַּת הַחֵן,
הָסִירִי בְּגָדַיִךְ אֶבְלָה,
הִתְאַשְּׁשִׁי לִקְרַאת דּוֹרְשַׁיִךְ הָכֵן
הִתְנַעֲרִי מֵעָפָר, כִּי הַשַּׁחַר עָלָה!

ב.

בָּנַיִךְ יְצָאוּךְ אֵלַיִךְ יָשׁוּבוּ,
דּוֹדַיִךְ לֹא יִתְּנוּ עוֹד לְאַחַר,
וּלְחַיִּק זָרוֹת עוֹד לֹא יַעֲנוֹבוּ,
בָּךְ יְדָבְקוּ, כִּי עָלָה הַשַּׁחַר!

ג.

בָּא הַקֵּץ לְחָשְׁכֵּךְ וּלְעָרְפֶּל חֲתָלָתֵךְ
כִּי עָלָה הַשַּׁחַר וַיִּשְׁלַח קַרְנַיִם.
יָפַיִץ עֲנַן אוֹרוֹ לְהָסִיר אֲפֵלָתֵךְ
כִּימֵי יְגוֹנֵךְ וְאֶבְלֵךְ יְשַׂמְּחֵךְ כְּפָלַיִם.

ד.

לְשׁוֹנוֹת זָרוֹת עִלְּגֵי שָׂפָה
נָגוֹזוּ יִתְחַמָּקוּ יַחְלוֹפוּ מִן הָאֲדָמָה,
וְאַתְּ אֲהוּבָתִי, רַעְיָתִי הַיָּפָה,
תַּאֲבִירִי תַּרְקִיעִי עַד לִשְׁמֵי רָמָה.

ה.

תָּשִׂים קִנֵּךְ בֵּין כִּכְבֵי שָׁמַיִם
מְרוֹם קֵץ הָאֹשֶׁר לָשֶׁבֶת תַּגְבִּיהִי
וְעַל פְּנֵי תֵּבֵל תִּפְרְשִׂי יָדַיִם
לְקַבֵּץ בָּנַיִךְ תַּצְרִיחִי אַף תָּרִיעִי.

ו.

לְמִי תּוֹדָה תַּבִּיעִי? לְמִי נָאוָה תְּהִלָּה?
מִי פָּעַל זֹאת? מִי עָמַד בַּפָּרֶץ?
אָנָא רַעְיָתִי יָפָתִי, מַלְלִי מִלָּה!
הֲלֹא הַשַּׁחַר, אֲשֶׁר עָלָה עַל הָאָרֶץ!

שלמה זלמן אונגער.

ANADOLU KONYA TARA

בינה לעתים.

לפנים או לאחור?

דורנו, דור דעה, דור מחולל חדשות ומוליד נצורות, כל ילדי היום מחיל אל חיל לא ברגלים ילכו, כי אם ידאו על כנפי רוח, או ברכב וסוסי אש יעבורון, יפשטו צורותיהם מרגע לרגע וילבשו צורות אחרות לאין תכלית, החליפה והתמורה מושלות בגבורתן בזמן הזה. החכמות, אשר בחוץ תרונה וכשרון המעשה, אשר ברחובות יתן קולו, גם הציצים והפרחים, אשר יציצו מכל ענפי המדעים ויגמלו פרי תאוה לעינים ונחמד להשכיל, גם המה יחליפו

צורותיהם חדשים לבקרים. האמונות והדעות, החקים והמוסרים גם להם חליפות וצבא בדור הזה, כי כאשר התחלף הרוח המתהלך באופני עת החיה, השתנו דעות בני אדם באמת ושקר, והתחלפו המושגים בטוב ורע וביופי ונמאס, ושנו העמים את דרכי חייהם ומנהגיהם, ויקם דור חדש, דור טהור ונאור בעיניו, דור, אשר לא שערו אבותינו את תהלוכותיו ומנהגיו, הוא דור ההשכלה!

שלמים וכן רבים בזמן הזה, המתהללים באור ההשכלה הזורח בימינו, ימאסון בכל דרכי הדור העבר ובמנהגיו, באות נפשם ישאפו רק לחדשות, אשר תביא העת החיה צרורות בכנפיה, באין מבדיל אם טובות או רעות הנה, ויגזרו אומר, כי כל גוי ואדם ההולך לנוגה אור ההשכלה הוא מיטיב צעד ומישר לכת והולך לפנים. וכל גוי ואדם, העוצם עיניו מראות באור ההשכלה, בחשך הולך, דרכיו עקשים ומעגלותיו נלוזים, ולא ידע במה יכשל, והולך הוא לאחור ולא לפנים!

נחפשה נא דרכינו ונחקורה גם אנחנו, אם דבר אמת בפי אלה המתהללים באור ההשכלה, ונרדפה לדעת, אם הדור החדש הזה מיטיב צעד ומישר לכת והולך לפנים ולא לאחור.

ההשכלה הולכת לפנים ולא לאחור, זה משפט אמת וצדק. כי כל החכמות והמדעים וכל חרושת המעשה יעלו מעלה מעלה וישגשגו מיום אל יום, וחכמי הדור הזה ילכו מחיל אל חיל בידיעת העולם והטבע, ויכציאו חדשות, אשר לא שערו אבותינו, ואשר לא היו לעולמים. אולם אם ההשכלה הזאת תביא אושר והצלחה לבני אדם בכלל ולבני ישראל בפרט, היא היא השאלה, הדורשת תשובה נכונה מאת כל יודעי בינה לעתים.

ואם נביטה אנחנו בעינים פקוחות על דרכי העמים בחייהם המדינים, נראה לדאבון לבנו, כי העמים הנאורים בזמן הזה לא צעדו אף צעד אחד קדימה, כי עוד לא נשתנו סדרי בראשית, ועולם המדיני כמנהגו נוהג. ראשית חטאת לבני אדם היא שפיכת דמים עוד לא חדלה. כל מלכי אירופא לקרב ערוכים, ועוד מעט דם אדם ישפך כמים ארצה. קול אוהבי השלום כקול אוב מארץ ישמע, ואין משים לב עליהם. יושבי התבל יוציאו את מבחר בניהם להורג, ויפזרו את הונם ורכושם אך לכלי נשק וכלי תותח. הצדק והמשפט לא על אדני האהבה והשלום נוסדו, כי אם על אדני העז והגבורה הטבעו, למי העוז לו המשפט והמשרה, ולמי הגבורה לו הצדק והממשלה, הגדול בולע את הקטן, ואין דורש משפט ומבקש צדק, כי הצדק יכנע לרשע והשכל לסכל. אהבת האדם, אשר בה העמים הנאורים יתפארו, אך רעות רוח היא, בה המחוקקים חקקי צדק יבדילו בין מיתה קלה לחמורה, וחכמי חרשים ימציאו כדורי עופרת קטנים להמית גבר כרגע, לקיים את הכתוב: „ואהבת לרעך כמוך" על פי מאמר חז"ל „ברור לו מיתה יפה". ואם נודה כי המלחמות בימי קדם היו באכזריות חמה נוראה, כי בשצף קצף התנפל גוי על גוי, ויעש בו כלה, את עריהם שרפו באש, את מרכבותיהם שברו, את סוסיהם עקרו ואת השבוים הכו לפי חרב, ולא החיו את כל נשמה,

וזמן הזה העמים ברוגז רחם יזכורו. אולם בל נשכח, כי המלחמה בימי קדם היתה מלחמה לאומית, ולאום מלאום כי יאמץ, אך חמס ושוד מגמת פניו, וכאשר שבעה נפשם משלל האויב, חמתם שככה, ולא כן בזמננו זה ימי האורה וההשכלה, המלחמה היא אך מלחמה מדינית, כי לא יתנפל עוד גוי על גוי לשלל שלל ולבוז בז, רק הממלכות בקנאתן אשה ברעותה פוערות פיהן לבלי חק, לבלוע את האחות הקטנה מהן. ובגלל זה איתני אירופא ילחמו זה בזה, מוסדי הממלכות ירגזון ולבני הנעורים יכינו מטבח. הממלכה החוטאת לא תמות, רק בניה בעון אבותם יגועון. האבות יאכלו בוסר ושני בנים תקהינה. מה תענה על זה, קורא יקירי? האם נלכה לפנים או לאחור? כל עוד לא נתקימה נבואת בן אמוץ „לא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה" לא נוכל לגזור אומר, כי הולכים אנחנו לפנים ולא לאחור. —

ואם נביט בעיני שכל על מצב החברה האנושית בזמן הזה, נראה, כי ההשכלה, לא הביאה אושר והצלחה לעמים בכלל, כי אם מהומה ומבוכה באו להגלה לעולם, כי החכמה וחרושת המעשה, אשר עלו מעלה מעלה בזמן הזה, פרעו פרעות בחברה האנושית, ועמודיה יתפלצון. כי שלשת עמודיה, הכסף, העבודה והשכל אינם ערוכים וסדורים במצב נכון וקים זה לעמת זה. במקום אחד יתאספו כסף וזהב חמרים חמרים, ובמקום השני יתקבצו מסכנות ועוני כמתבן במו מדמנה. העושר הוא מקור כל תאות ותשוקות, והעוני מקור כל תועבות וחטאות. מעבר מזה ששון ושמחה ויקר, ומעבר מזה צרה יגון ואנחה. העובדים בכח ידיהם, והעושים מלאכה בתבונות כפיהם, יעמלו כל היום בזעת אפם אך למלאות אוצרות בעלי הכסף, וחכסף יענה את הכל. העוני והמחסור יפרצו וירבו בארץ. כל המתבונן בשים לב על מהלך החברה האנושית בזמננו, יראה כי נעו מעגליה ונמוטו פעמיה, כי אלף וחמש מאות מיליון נפש אדם יש בתבל ורובם אביונים, אשר יגועון בעירום ובחוסר כל, מהם יאכלו את לחמם במצור ובמצוק, ולא ימלאו את בטנם רק לעתים רחוקות, השמחים אלי גיל, אם ימצאו אך פת חרבה או ארוחת ירק, ורק המעט מהם עשירים הם, אשר אין בהם לא רחמים ולא חמלה ולא אהבת אדם, כי אם אהבת בצע ותענוגות בני אדם, ואם אחד מני אלף יעשה צדקה וחסד, אך למען הכבוד והתהלה יעשה, ועושי צדקות בסתר חדלו. השאלה הזאת, שאלת העבודה, מניעה עתה את לב כל משכילי העם. חכמי המדינה, מחוקקיה ויועציה, אשר בידם גלגלי החברה להטותם כחפצם, ימתיקו סוד במועצות ודעת להסיר המכשלה הזאת מדרך החברה האנושית ורבות מחשבות בלב חכמי המדינה ומנהלי הממלכות, ולפלגות חכמתם גדולים חקרי לב. מהם בראותם את נגע צרעת זאת פורחת בחברה האנושית, יגזרו אומר, נהלין את האבנים, אשר בהן הנגע, לבנים נפיל וגזית נבנה, ומהם יגזרו אומר, כי הנגע הזה צרעת ממארת היא ולא תוכל להרפא על נקלה, כי אם בהריסת יסודי החברה, אשר בלו מרוב ימים, ואז הבנה ותבונן על מוסדות חדשים וחזקים, אולם נירא פן בהמיר החברה את פניה,

ירבו פצעיה ופרץ על פני פרץ יפרץ בחומתיה, ומהומה ומבוכה תבואנה לעולם. וחכמי הדור אבירי ההשכלה מה אומרים? נשאלה לחכמה! נשאלה להשכלה? — החכמה וההשכלה מה הן אומרות? — — — החכמה וההשכלה גוזרות, כי התבל כלה לא על ההמלה ואהבת אדם נוסדה, כי אם על מלחמה וריב הטבעה, כל היקום לוחם בעד קיומו, וגם בני אדם נלחמים בעד קיומם, בני אדם דומין לעשבי השדה הללו נוצצין והללו נובלין, העולם הזה דומה לבי הלולא. כל המרבה לחטוף, לאכול ולשתות על חתונת דמים זאת, הרי זה משובח. כל הבא כגבור מנצח ממלחמתו מלחמת החיים, הוא בחיר הטבע! לכן על פי השכלת זמננו, כל אדם אך תאוה יבקש, וירדוף כל היום רק אחרי הות נפשו, ואם לא ישיג מאויי לבו על נקלה, אזי יגנוב, יעשוק וירמה. ורבתה הקנאה בין אוהבים והשנאה בין אחים ופרצו מהומה ומבוכה בין יושבי התבל בזמן הזה. ואתה קורא משכיל, אם תבחר לך אחת מהשתים: אם להיות שודד או שדוד, עושק או עשוק, אז תלך לפנים או לאחור.

אולם מה תתאונן גבר משכיל על השכלת עת החיה? הנה החופש והדרור פרי השכלת זמננו, פרי עץ החיים הוא, תאוה לעינים ונחמד להשכיל, בעבורו הקריב כל משכיל את חלבו ודמו על במת המטבח! אולי גם הוא אך רעיון רוח בעיניך? רוח החופש ורוח העריצים שניהם ישא הרוח. העם החליף פרה בחמור, ונאנח תחת סבל משאו, מס שרים ורוזנים כלפנים, כי מאשריו מתעים הם, ודרכיו בלעו, והוא עם עור ועינים יש, אשר ימכור את חפשתו בעד נזיד עדשים, ויכיב אלופים לראשו אלופים בני בשן, המסובלים בהון ועושר, וכל רוח אין בקרבם, והוא באולתו עומד ומשתאה על הדר מלכות ושכיריה בקרבה כעגלי מרבק, וש ומתפאר בגונין שלו. אשרי העם שלו ככה! — ואתה קורא נכבד, אם עינים לך לראות יקר תפארת שרים זהב להם, ולב לך להשכיל ולהתבונן על רוזני ארץ הבונים חרבות למו, וממלאים בתיהם כל שכיות החמדה, ואתה עיף ויגע, ערום ויחף וחשוף שת, אז תשמח אלי גיל כעמים בלכתך לפנים ולא לאחור.

ואת אמונה בת הלבבות! אל תפחדי מהשכלת זמננו אויבתך, כי חנה יש לך אוהבים רבים גם מבני הנאורים, הם בונים כמו רמים היכליך ומקדשיך אף כי לא יתפללו בהם, עוד כהניך ילבשו צדק וחסידיך ירננו, כי הנאורים חכמים הם להרע ולהיטיב לא ידעו, רק את הטוב לא יקבלו מטך (הרחמים והחמלה) ואת הרע, הבלי שוא ומדוחים, יקבלו מידך. תקותך חזקה, כי עוד ינהרו אליך המונים המונים, כל גויי ארץ יכרעו בחך לפניך, ומלכיהם אפים ארץ ישתחוו לך, כי הולכים הם לאחור ולא לפנים.

נפן נא עתה ממצב העמים בכלל, ונביט על מצב עם בני ישראל בזמן הזה בפרט, ונראה כי שלשת עמודי בית ישראל, הלא המה: התורה, העבודה וגמילות חסדים ירופפו בזמננו ונוטים לנפול. אם דמות אדם נערוך לבית ישראל, נאמר, כי התורה הוא ראשו, בו משכן השכל, הרצון והדעת,

העבודה הוא גופו ואבריו, וגמילות חסדים הוא לבו, בו משכן הרגש, הרחמים והחמלה. חולה ישראל בזמננו! כל ראש לחלי, וכל לבב דוי, גם גופו ואבריו מכף רגלו ועד ראשו אין בהם מתום. והרופאים, אשר יבואו בסוסים ובמרכבות מרקדות ויתיצבו סביב למטתו, אינם יודעים את סבת המחלה, ואינם מכירים את אותותיה, גם לא יבינו את תרופתו, כי רופאי אליל כלם. החולה עודנו שוכב על ערש דוי, והרופאים כלם עומדים ומשתאים ורואים, כי אש קדחה באפו, ימששו עורקיו, מכים באצבע צרדה על חזהו, וישמעו את קול נחרו, ובכל זאת אינם יודעים את מושב המחלה ואת תרופתו. אולם גלוי עינים, המביט בעיני שכלו על מצב בני ישראל בזמן הזה, יבין את סבת המחלה, ויכיר את מושבה על פי אותותיה, כי שלשת עמודיו ירופפו ומוט יתמוטטו, ויתנודדו כמלונה במקשה. העמוד הראש והראשון לבית ישראל הוא התורה ירגז תחתיו. לפנים בישראל החש בראשו עסק בתורה, וכל העוסק בתורה יסורין בדילין הימנו. דברי תורה יש בהם להמית ולהחיות, ככל סם מרפא, למימינים בה סמא דחיי, ולמשמאילים בה סמא דמותא. התורה היתה לישראל כמוח בראש האדם, אשר בו משכן הנפש, מקור המחשבה והרצון, וממנו ימשכו מיתרים דקים, אשר הם כקוי התלגרף אל לבו ואבריו, ועל ידם יצאו ויבואו רגשי חמשת חושיו אל מוחו, ומשם תצאנה כל פעולותיו הטובות והרעות, כן היתה התורה לישראל, כל שאלות החיים ושאלות הזמן הלכו בנחלים אל ים התורה, ומשם יצאה אורה, להאיר במחשכי נאות יעקב לצרף וללבן את רעיוניו, לטהר ולזכך את מחשבותיו. התורה היתה מעוז ומשגב לישראל לעתות בצרה, היא הפיחה רוח חיים באפנו, ותתן שקוי לעצמותינו היבשות, למען נוכל לסבול עמל ותלאה ימים רבים בימי האפלה, כשרון הרוח וחדוד השכל, אשר בהם נפלינו מיתר הגוים, אשר על פני האדמה מן התורה באו לנו, חביבה היתה התורה לישראל, וחביבין היו גם תלמידי חכמים לומדי התורה לאבותינו, אשר על כן גזרו בשכלם, כי המארח ת״ח בתוך ביתו ומהנהו מנכסיו כאלו הקריב עולה ותמידין, והרוצה לנסך יין על גבי מזבח ימלא גרונם של תלמידי חכמים, ואף הנכרי ועוסק בתורה הוא ככהן גדול. לומדי התורה חשובין היו בעיני אבותינו, אשר כל איש ישראל חפשהו כמטמון ובאוצר נחמד להשיאו את בתו, לפאר ולקשט בו את משפחתו, כמאמר חכמינו, הנותן את בתו לעם הארץ כאלו כפתו לפני הארי, וכל התקות הטובות, אשר נבאו הנביאים והבטיחו לישראל, לא נתנבאו אלא למשיא את בתו לת״ח ולמוקיר רבנן, ועתה התורה חוגרת שק ומתפלשת באפר על מכבדיה כי הזילוה ובלזות שפתם תעבוה. כל לומד תורה עני ודורש חכמה מסכן כקוץ מכאיב וכסלון ממאיר הוא בעיני איש נאור ואדיר בזמננו. לומדי התורה, אשר התנוססו כאבני נזר בראש זרע ישורון תשתפכנה עתה כאבני אופל וצלמות בראש כל חוצות, כל תופש תורה, אשר היה מטע להתפאר, הוא עתה כנצר נתעב בעיני אבירי לב העושקים דלים ורוצצים אביונים הפוסעים על ראשי עם קודש. ראה נא קורא משכיל! האם לא זו רעה חולה לא זורה ולא חבשה בזמן הזה, אותותיה לא תנכרו, כי כותלי

בית המדרש יוכיחו, כי חשך משחור תוארם, שעריו שוממין וספסליו נאנחים, והתורה מונחת בקרן זוית, אין דורש ואין מבקש אותה. התורה הזאת דומה בזמננו לשני שבילין, אחד של אור ואחד של שלג, כי המימונים והמשמאילים יתעו איש איש לעבר אחר. המחנה האחת, אשר יחשבו בלבם, כי הם המימינים ובשאט נפש ימאסון בחדשות, ילכו בשביל השלג, כי לא התורה בהדרה ותפארתה יקרה היא בעיניהם, כי אם מלבושיה ומחלצותיה סיגיה וגדריה, גזרותיה והגדותיה ילדי הדמיון, וכל מה שתלמיד ותיק חדש בפלפולו הם קדושים בעיניהם כאלו נתונים למשה מסיני, האנשים האלה מוכים בסנורים הם, עיני שכלם השעו מהביט אל נוגה החכמה והתבונה, ולבם טח מהבין ומהשכיל, כי כל חק ומשפט וכל מנהג ומצוה אין להם קיום בעצמם, כי אם משתנים בהשתנות העתים והזמנים, ועליהם אמר קהלת: „עת לכל חפץ תחת השמים, עת לטעת ועת לעקור נטוע", עת היתה לחכמי ישראל לטעת גזרות ותקנות, לגדור גדרים ולעשות משמרת למשמרת, עת מוכשרת היתה להם ללמוד וללמד, כי אין להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה. אברהם אבינו זקן היה וישב בישיבה, גם אליעזר עבדו זקן היה וישב בישיבה, יעקב אבינו זקן היה וישב בישיבה, וידי דוד המלך היו מלוכלכות בדם בשפיר ושליה כדי לטהר אשה לבעלה, וכל האומר דור חטא אינו אלא טועה, ועתה באה העת לחכמי ישראל לעקור נטיעות הגזרות והחמרות מפני שאין רוב הצבור יכולין לעמוד בהן. וכנסת ישראל מתאוננת באזני הקב"ה: „רבונו של עולם! הרבה גזרות גזרתי על עצמי יותר ממה שגזרת אתה עלי וקיימתי" ועתה כשל כח הסבל. וכבר הזהירנו ר' חייא באמרו: אל תוסיף על דבריו, שלא תעשה את הגדר יותר מן העקר, שמא יפול ויקצץ את הנטיעות" ובזמננו כבר נפל איזה גדר וקצץ נטיעות טובות, נטעי נעמנים נעקרו וזמורת זר באה תחתיהם. כי בצאת המשחית השואף לחדשות לא הבדיל בין טובות לרעות. כי רק הקורא בתורה מפורש בשום שכל, הוא מבין בטעמי המצות והחקים, ויודע להבדיל בין הגזרות והתקנות, אשר נוסדו על הוראת שעה וסמכו אותן מתקניהם על המקראות והלכה למשה מסיני, ובין אלה המצות והמנהגים אשר הטבעו על קבלה אמתית המסורה מפה אל פה. חכמי הדור המה מאורי הדורות ראו והבינו זאת מראש ימות עולם, וירמזו על הדבר הזה במאמריהם הקצרים והנמרצים, באמרם „גדולה שמושה של תורה יותר מלמודה" ושמוש בחקות התורה אינו יכול רק איש המבין בטעמי המצות על פי השכל והסברא (לא בסברת הפלפול) והוא יודע להבדיל בין האסור והמותר לשעה ולדורות, אבל תלמיד חכם שאין בו דעת הבדלה מנין לו? ועליו אמרו: תלמיד חכם שאין בו דעת נבלה טובה הימנו. ואמרו איזה עם הארץ? אע"פ שקרא ושנה, ולא שמש ת"ח שיש בהם דעת, הרי זה עם הארץ. ועם הארץ כזה אם חסיד הוא אל תדור בשכנותו, כי הוא נושך כחמור את כל תלמיד חכם שיש בו דעת להבין טעמי התורה על פי השכל והסברא, וגדולה שנאה ששונאין עמי הארץ אלה לתלמידי חכמים בעלי דעה משנאה ששונאים אותנו הנכרים. ובצדק גזרו אומר „התנאים מבלי עולם

הם, מבלי עולם ס"ד? אלא אמר רבא שמורין הלכה מתוך משנתן (סוטה כ"ב) כי אף גדולי שוני ההלכות, אם לא יחקרו אחרי מקור משנתן מן התורה, למען דעת אם יש „להשמעתא" יסוד אמתי במצות ה' ולא נבנה על קורי עכביש, כי אם מורין הלכה פסוקה על פי השמועה לבד הם מבלי עולם. לכן משרבו תלמידי ב"ש וב"ה שלא שמשו כל צרכן בשכל ובסברא, רק הלכו אחרי פלפול של הבל נעשה התורה כשתי תורות. א) על אלה ההולכים בשביל השלג, היושבים במחשכים כמתי עולם ועוסקים בתלמוד בלי שקול הדעת ומדקדקין בגזרות ובחמרות דרבנן ובמצות קלות שאדם דש בעקביו, אשא משלי ואומר:

משל לאיש עשיר, אשר היה לו שני בנים, אשר גדלם על ברכי התורה והמצוה, ובמותו הניח להם בית והון נחלת אבות. הבנים עשו לאביהם כבוד גדול במותו, כי בנים מטיבי צעד ומישרי לכת היו. ויהי אחרי מות אביהם ויבדילו הבנים את החדר, אשר בו שכן אביהם בחייו מעל שאר החדרים אשר בבית ההוא, ויציגו את המטה, אשר שכב עליה אביהם, ואת הכסא והשלחן והמנורה על מצבם כבתחלה, כאשר בהיות אביהם חי, ויקדישו את החדר, וכל אשר בו למזכרת אביהם ולזכרון רוב חסדו וטובו עליהם, וידרו נדר לבוא פעם או פעמים בשבוע אל החדר לשפוך שיח ולהתפלל לכבוד נשמת אביהם, ויעשו כן. וירבו הימים וירופפו עמודי החדר, קרשי קורותיו כרעו קרסו, על גגו עלה ירק דשא, ויצמח חציר גגות, כתליו חשכו משחור, ובצל קורותיו שממית בנתה ביתה ועכביש מצא קן לו. כל כלי החדר

א) יחידי סגלה מחכמי הדורות מימי חכמי התלמוד עד זמננו זה הבינו, כי כל החקים והמשפטים הגזרות והגדרים, אשר תקנו חז"ל, אם כי טובים היו לשעתם, בכל זאת בהתחלף העתים והדורות אין להם כל מעמד נצחי, כי אין כל מחוקק יכול לחקוק חקים לדורות עולמים ובעל הבונה „בעין יעקב" העיר על דברי הגמרא (שבת ב') „לא פליגי, הא לן, והא להו" מכאן יש ללמוד ולשפוט על כל תקנות חכמים התלויות במדות או אמנות או הרגל כפי האנשים והמקומות, ונמצא זה במקומות הרבה בגמרא, ולא מצער הוא הערה זו, אם היו רוצים חכמי הדורות לשים עליהם לב". אבל חכמי הדורות ורבניהם לא שמו את לבם על דבריו, כי גבר עליהם אגרופה של חנופה, ומאז והלאה הוסיפו עוד מצות על מצות ה' בכח פלפולם. והקולר תלוי בצואר הרמב"ם ז"ל, אשר קבץ חקים ומנהגים ודעות שונות ומשתנות בהשתנות הזמנים ויעש מהם ספרו „משנה תורה" ובית ישראל נהו אחריו, ועליו נבנה ארבעה טורי אבן מעמסה „והשלחן ערוך". מה נמרצו אמרי רבינו המהרש"א בהערותו על דברי הגמרא (סוטה) תני התנאים מבלי עולם הם, אם מורין הלכה מתוך משנתן. ובדורות הללו אותן שמורין הלכה מתוך „שלחן ערוך" הם בכלל מבלי עולם, ויש לגעור בהם, כי הם אינם יודעים טעם של כל איסור והיתר וכו' אבל רבני זמננו לא שמו את לבם גם לדברי גדול הדור כהמהרש"א, והשלחן ערוך קדוש בעיניהם יותר מתורת משה. אבל לא השלחן ערוך לבד, כי אם גם „המפה" אשר עליו וקצורו וקצורו דקצורו קדושים הם, גם הספר חיי אדם המחשיך בינת אדם וחכמת אדם מנו נסתרה קדוש הוא, ולכן רבתה המכשלה, כי נלאו רבים מנשוא עליהם את האיסורים הרבים, והשליכו אחרי גוס את כל התורה, ורבני הדור עתידין ליתן דין וחשבון בעולם שכלו ארוך.—

המטה, השלחן, הכסא והמנורה חשבו גם הם להשבר מרוב ימים, ויועצו הבנים יחדיו מה לעשות לחדר הזה הנוטה לנפול? בן אחד גזר אומר, לחזק את בדקי החדר, להלבין כתליו בסיד ולטהרם מקורי עכביש, כי בניהם אשר יקומו אחריהם, אשר לא ידעו את מעשה אבותיהם, ולא הכירו את אביהם הזקן ורוב טובו וחסדו, לא יכבדו את המקום הזה, אשר סחי ומאס בקרבו. ובן השני גזר אומר, כי הבית וכל אשר בו קדוש הוא, לא תגע בו יד לטהרהו ולנקהו, כי הוא וכל סחי ומאוס אשר בקרבו קדושים הם, כי נחלת אבות הוא. איזהו בן חכם? ואיזהו בן כסיל?

הבית הזה הוא אמונת בית ישראל, אשר על קבלת אבות וכבוד הורים ומורים השבעה, כי את אשר קבלנו מאבותינו תצוה תורתנו לשמור ולעשות. ועתה ילחמו בני ישראל איש ברעהו, מערכה טול מערכה, המחנה האחת תאמר, לחזק את בדק בית אמונתינו במעוז החכמה, לטהר את כרם בית ישראל מן החרולים והקמשונים, אשר העלו אבותיהם עמהם מבבל ופרס ושאר העמים, אשר התגוררו בהם, כי כאשר יקום דור חדש, דור דעה, דור טהור ונאור בעיניו, ישליכו אחרי גום את כל דברי תורתנו התמימה, באמרם חלאת שנות קדם עליהם רובצת. והמחנה השנית תאמר, כי חלילה לנו לנגוע בדברי אמונתנו אף בדקדוקי סופרים, כי חביבים הם עלינו מדברי תורה, להוסיף יש עליהם עוד גזרות ותקנות וחמרות, אבל אין לגרוע מהם. איזה מהם הם המימינים? ואיזה המשמאלים? איזהו בן חכם? ואיזהו בן כסיל? — —

ומעתה נפן אל המחנה השנית, המתפארים כי ילכו בשביל של אור, הוא אור ההשכלה הזורה בימינו. ההשכלה הזאת מדי דברי בה לבי כחללים יהמה ומעי המו בקרבי, ההשכלה הזאת, אשר בעבורה נתן כל משכיל את גוו למכים ולחייו למורטים, ולא הסתיר פניו מכליסות הצדיקים ורוק החסידים, ההשכלה הזאת לא בערלין ילדה ולא בן מנחם יצרה, כי אם רוח עת החיה המתהלכת בגלגלי קורות העתים חוללה, השכלה הזאת אשר אמרנו בצלה נחיה בגוים הוא תלמדנו דעת לחבר את התורה והחכמה בחבל לא במהרה ינתק, אוכלת היום את משכיליה העברים, היא תמעל מעל בתורה וברוח הלאום הישראלי, תעגב על בת אל נכר ושם ישראל חרפה היא לה. המשכילים הראשונים, אשר בקשו לחזק את בדק בית ישראל במעוז החכמה נהפכו בזמננו לנאורים נעורים וריקים, אשר החליפו רק את מלבושיהם ולא את דעותיהם, בדרך התורה והחכמה לא ילכו, כי אם בחשקי החומר יבחרו, בעת אשר ההצלחה תשאמו על אברותיה ישחקו לכל דת ואמונה, ובעת אשר חבלי מות יבעתמו יפנו אל האובות והידעונים, וידרשו בעד החיים אל המתים. דורנו דור דעה פנה עורף לתורה ולחכמת ישראל. בעלי תורה חדלו ובעלי תפלה החלו, החסידים והנאורים הם שתי קצות מתנגדות זו לזו ונוגעות זו בזו, החסידים עזבו את למוד התורה, ואך בעיון תפלה שמו מעינם, והנאורים עזבו את התורה וידבקו בתפלה. אולם לא לשפוך שיח מגמת פני הנאורים, כי אם לעשות את בית ה' „לבמת ישחק" בהעמידם שרים ושרות

ובתולות צליינות, ויבנו את מקדש ה׳ כהיכלי עונג ובתי משוש, למען תפוש את בית ישראל בלבבם ולאחז את העינים. ב) הם מניחים את חיי עולם של בית ישראל, הוא רוח התורה, ועוסקים בחיי שעה, זו תפלה, מכל מצות האמורות בתורה לא נשארו בידיהם, כי אם אמונות טפלות „יום המיתה וקדיש" „והזכרות נשמות" זו כל התורה! עליהם נאמנו דברי הכתוב „המסיר אזניו משמוע תורה גם תפלתו תועבה" על כן תפוג תורה מבני הנאורים והאמת והנכונה לא תבואנה בשעריהם.

מה יעשה ישראל בזמן הזה? יהלך באמצע! מזה וגם מזה אל תנח ידך. עסקו בתורה וגם בחכמה, והמאור שבהם יחזירכם למוטב. התורה והחכמה צרורות הנה אשה אל אחותה ולא צוררות אשה את אחותה. ואם תגדלו את בניכם על ברכי התורה והחכמה, אז יבינו להבדיל בין העקר לטפל, והיה שלום על ישראל. —

העמוד השני לבית ישראל הוא העבודה. העבודה הוא העמוד החזק אשר עליו העולם עומד, הוא מקור חיים, חיי חומר וחיי הרוח לחברה האנושית בכלל ולבני ישראל בפרט. האדם לעמל נולד, ובלי עמל ויגיעת כפים לא יוכל איש להוציא את כשרונותיו וכחות נפשו לפעולה, בלי עבודה אין חריש ואין קציר אין יקום ואין חיים, וכל כחות הטבע כפגרים מתים ישכבון למעצבה. גדולי חכמינו בכל דור ודור הרבו לספר בשבח עבודה ומלאכה המחיה את בעליה. הם אמרו: גדול הנהנה מיגיע כפו יותר מיראת שמים, כל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה, אם אין קמח אין תורה, אהוב את המלאכה ושנא את הרבנות, כל שאינו מלמד את בנו אמנות מלמדו לסטות, גדולי חז״ל היו אמנים כר׳ יוחנן הסנדלר ור׳ יצחק נפחא ודומיהם רבים. ומשרבו תלמידי חכמים, אשר תורתם אמנותם והתגאו על עמי הארץ, החל כל איש ישראל, אף העני שבעניים, אף החייט, הסנדלר והרצען, וכל עושה מלאכה על האבנים לגדל את בניו על ברכי התורה, וסמכו על דברי האומר, מניח אני את כל אמנות שבעולם ואיננו מלמד את בני אלא תורה. והיתה זאת לפוקה ולמכשול לבני עמנו, כי נתרבו הבטלנים חובשי בית המדרש, אשר לחם עצלות ינעם לחכם. הרבה עשו כרבי שמעון בן יוחאי, כי פרשו את עצמן מדרך ארץ ועסקו רק בתורה, ולא עלתה בידם,

---

ב) חכמינו בעלי התלמוד התנגדו מאוד לחסידים בעלי עיון תפלה ולמפזרים ממונם לבנות בתי כנסיות בהדר והפארת, כי טוב לפי דעתם להחזיק בממון זה ידי לומדי תורה כמו שנראה מהירושלמי; „רבי חמא בר חנינא ורבי הושעיה רבה הוה מטיילין באילן כנשתן דלוד, אמר ליה רי חמא לרבי הושעיה, כמה ממון שקעו אבהתהון כאן? אמר ליה כמה נפשות שקעו אבותי כאן? מי לא הויין בני אינשא דילעון באורייתא? רבי אבין עבד אלין תרעי סדרא רבא, נחית רבי מני לגביה, א״ל חמי מה עבדית, א״ל ויעסק ישראל עושהו ויבן היכלות, מי לא הוה בני נשא דילעון באורייתא" (שקלים) אבל זו רעה חולה בזמננו, כי הנאורים מכבדים את הנורה ולא את יוצרה, כהני בבלאי מפשאי דקיימי מקמיה ס״ת ולא קיימי מקמיה גברא רבא. כי כבר גלה כבוד התורה מישראל, ובילדי נכרים יספיקו.—

כי אין כל איש יכול להשתמש בכתרה של תורה, והרבה עשו כרבי ישמעאל, כי למדו תורה ודרך ארץ ועלתה בידם לקיים את שניהם. לכן כל האומר „אחר" חטא, בבואו לבית המדרש וראה את התלמידים היושבים לפני מוריהם, והתבונן בהם, כי אינם תלמידים מהוגנים, שאל מה עושים אלה פה? אומניא דדין בני (בונה) אומניא דדין נגר (חרש עצים) אומניא דדין ציר, אינו אלא טועה. כי ברבות תלמידים שאינם מהוגנים לא ירבה כבוד ישראל, גם רבן גמליאל לא חפץ להרבות תלמידים בני בלי שם. חטא חטאו אבותינו, כי מאסו בעבודה ובמלאכה המחיה את בעליה, ואנחנו עונותיהם סבלנו. ונוסף על חטאת אבותינו חטאו שרים ורוזני ארץ בעם בני ישראל. חטאה גדולה חטאו, נכתם עונם, כי התנהגו עמנו כאב אשר היה לו בנים רבים, את כלם גדל על ברכי התורה והחכמה, לעתים מזומנים שחרום בשבט מוסר, וינהגם בדרך הצדק והמשפט, וילמדם מלאכה או חכמה המחיה את בעליה, ויתן להם גם מתנות כידו הרחבה והמלאה, מלבד את בן אחד מהם שנא תכלית שנאה, ושנאתו היתה שנאת חנם, כי הבן הזה לא נבדל מיתר הבנים לא בתארו ויפה מראהו, ולא בכשרון רוחו, בעודו נער טרם ידע מאום ברע ובחור בטוב, לא חסה עין האב עליו, ויגרשהו מהסתפח בנחלתו, וילך הנער מבית אביו ערום ויחף וחשוף שת, ויתעה בדרכו, ויתרועע אל נערים פרועים לשמצה וילמד מעשיהם, ויהי לבן סורר ומורה, זולל וסובא, נוכל, ערום ואיש מזמות, שלח בעולה את ידיו. מי אשם בדבר? האב? או בנו? — כן אנחנו עם בני ישראל. מיום גלינו מארצינו ונפזרנו בקצוי ארץ ואיים רחוקים שנאו העמים אותנו שנאת חנם, ללעג וקלס היינו לשכנינו, קודר שחוח הלכנו מגוי אל גוי, וממלכה אל ממלכה, וכנצר נתעב היינו בעיניהם, מלכים ורוזני ארץ לא התנהגו עמנו במדת החסד והרחמים, כי אם גדרו דרך בעדנו, פעם גרשו אותנו מארצם, ופעם נתנו לנו מקום לשבת בשפלת העיר מקום חבקנו אשפתות. מכל פנה ועבר שמענו קול קורא אלינו: בבית הזה אל תשב, כי יהודי אתה! ברחוב הזה אל תשכון, כי עברי אתה! המלאכה הזאת אל תעשה, כי מזרע ישראל אתה! שדה זה אל תקנה, כי מבני ישרון אתה! לכן אל יפלא בעיני כל משכיל, כי היהודים הנלחמים בעד קיומם, בראותם, כי גדר דרכם בעדם, לא לאחוז בעבודת האדמה ולא לשלח יד אל מלאכת מחשבת נתנו אותם, כי אם במסחר ומרכולת, או במשלח יד נבזה ונמאס, נתנו להם, שלחו בעולתה את ידיהם, בנשך ותרבית שמו כל מעינם, כסף וזהב היו כל תאות נפשם, ויעבדו לעגלי זהב, ורבים מהם התעשרו עושר רב, ובין אצילים ונכבדי ארץ נחשבו, והנשארים טבעו ביון הסכלות והעניות, וידל ישראל מאד, ולא יבוזו לגנב כי יגנוב למלא נפשו כי ירעב, כי על פת לחם יפשע גבר. ומי אשם בדבר? כי היהודים השחיתו דרכם על הארץ? לא המלכים ורוזני ארץ, אשר לא בשבט מישור, כי אם במקל חובלים נהלו אותם? וגם בזמננו ימי החופש והדרור, אשר חקה אחת ומשפט אחד לנו בארצות הנאורות עוד שנאת חנם עומדת כשטן על דרכינו. החקים חקוקים על גליון וספר, ובפועל

ובמעשה עוד דחוקים ולחוצים אנחנו בכל פנה ועבר. העשירים, אשר בנו יתענגו על רוב שלום, בין מרום עם הארץ יתחשבו, והעניים הם מרמס לרגלי כל מעול זומץ, העשירים שפעת עמים וחלב גוים יינקו, והעניים חמת תנינים ישתו וראש פתנים ימצו. אחד מני עשרת אלפים יעלה ויגיע למשמרת פקודה, רק בהיותו עשיר יעלה מעלה מעלה, והעני ירד מטה מטה. היפלא בעינוכם, כי איש ישראל נבהל להון, הוא סוחר וכנעני, אשר בידו מאזני מרמה? ומה תענו על מצב אחינו ברומאניה, שמה שבט הרשע יונח על גורל עשירים ועניים מרודים, עליהם נאמנו דברי המשורר הבריטני:

בַּיִת מָצָאָה צִפּוֹר נוֹדֶדֶת,
וְשׁוּעָל סְעִיף סַלְעֵי נְשִׁיָּה,
לְאָדָם נָוֶה וְאֶרֶץ מוֹלַדְתּ,
וְלִיהוּדִי קֶבֶר בְּאַדְמַת רוּמַאנְיָה.

ומה תענה קורא יקירי על שאלתי, הנלך לפנים או לאחור?

בזמננו דרך כוכב מיעקב, איש דגול מרבבה, אשר צדקת פזרונו ופרשת גדולתו נודעת לכל יושבי התבל, הוא השר וגדול ליהודים הנדיב בארון הערש, אשר יצא לעזרת ישראל ויפזר הון עצום ליסד בתי ספר ובתי חרושת המעשה לילדי ישרון לגולל חרפת העצלות מעל בני ישראל. פועל ידיו ירצה מאד. אולם התצמח תשועת ישראל מבתי ספר אלה? הלא בזמננו העובדים רבים מכל עמי הארץ, והעבודה מעטה, ואין חפץ לעם בעובדים, כי אם בעבודה, כי תולדות מעשי ידי בני אדם עודפות מיום ליום על צרכיהם, לכן בערים הגדולות באירופא נמצאים עובדים רבים חסרי העבודה וחסרי לחם, ואם ירבה בארון הירש עוד מספר האמנים ועושי מלאכה יחתה גחלים בחיק החברה האנושית, אשר עמודיה יתפלצון מרוב העובדים חסרי העבודה וחסרי לחם. ובמה יושע ישראל? ישראל נושע בעבודת האדמה. אבותינו חטאו בהתרחקם מעל אדמתם, לא השכילו ולא הבינו לאחריתם, כי טוב להם לשבת בארצם ולסבול עמל ותלאה מידי נוגשיהם, ולפתח ולשדד אדמתם ולהצמיח שבר רעבון אל בתיהם מנדוד אל ארצות נכריות וללמוד תורת ה', ולחכות עד שיעלה רצון מלפני ה' ויקבץ פזוריהם מארבע כנפות הארץ על ידי נסים ונפלאות. אבותינו קצרי הראות היו ולא צפו למרחוק, כי יבוא יום, אשר איתני אירופא יגזרו אומר: היושבים בארץ להם המשפט לנחול את הארץ. גם היונים והבולגרים, אשר נאנחו ימים רבים תחת שבט אדונים קשה, לו התרחקו מעל אדמתם כבני ישראל, כי עתה לא שבו אל ארצם ואל ממשלתם כבראשונה. לוא חפץ בארון הירש לרומם קרן ישראל, ולהושיעם תשועת עולמים, כי עתה, תחת להוליכם לאמריקא ולהושיבם על אדמת ארגאנטיניא, יקנה אחוזת קרקע בארץ ישראל ויטע מושבות באדמת הקדש, ואז שם עולם טוב מבנים ובנות יעשה לו בתוך עמו ישראל!—

העמוד השלישי לבית ישראל הוא גמילות חסדים. גמילות חסדים היא פנת יקרת לבני אדם בכלל ולבני ישראל בפרט, כי בלי גמילות חסדים בני אדם כחיתו יער טורפי טרף ילכו איש לבצעו ולהות נפשו וכבהמות בהררי אלף ימשלו וידמו. אחת המדות הטובות, אשר בה התפאר ישראל מימי קדם קדמתה היתה מדת החסד והרחמים „רחמנים בני רחמים וגומלי חסדים" נקראו בני ישראל. כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים מוחלין לו עונותיו, אמרו חז"ל. בזמן שבית המקדש קים מזבח מכפר על ישראל, ועכשיו שלחנו של אדם מכפר עליו, כי הוא נותן מפתו לדל. לפנים בישראל כל אורח עני הבא לעיר סר אל בית המדרש, שמה מצא אנשי חסד, אשר אספו את כל דל אל ביתם, כי איש ישראל שש לעשות צדק, לפרום לרעב לחמו, ונפש נענה להשביע לחם. ועתה ישיש ישראל אלי גיל כעמים, יפרוט על פי נבל, וישתעשע במינים ועוגב, ויתענג בבתי מרזח ובבתי משחק, ועניים מרודים לא יביא ביתה. כל עשירי בני עמנו, אשר פשטו את אדרת האמונה מעליהם, פשטו גם את מעיל הצדקה וגמילות חסדים מעליהם, ואין בהם לא רחמים ולא חמלה, כי השחיתו דרכם והתעיבו עלילותם. ובכל זאת הדור הזה שש ומתפאר באהבת אדם ובגמילות חסד, כי חברות רבות „משגב לדל" מחסה לאביון חדשים לבקרים יוסדו. והעני לא ימצא עזר בצרה. העני חדופק בזמננו על פתח איש נדיב, בגערה יענה לו: „לך מזה, לך אל ראש החברה, אל הסופר והמזכיר והגזבר, מה לך פה? ומי לך פה? ואם לא תסור מזה, אקרא לשוטר, ואמסרך לידו, ותשב בבית האסורים". העני שב מבית הנדיב בבושת פנים, וילך לבקש את ראש החברה, ויאשל בכל פנות העיר, איה בית ראש החברה משגב לדל? ואיה משכן כבוד המזכיר והגזבר? ראש החברה איננו בבית, ענה לו קול בזעם, כי שיח ושיג לו, בבית המועצות בשבת תחכמוני הוא יושב, בין נדיבים ואצילי הארץ מרומים ישכון, ולעת ערב יבוא הביתה. ראש החברה בא לעת ערב הביתה עיף ויגע ממעשה צדקתו, והעני עומד על פתח ביתו; לך מזה, מחר אקרא לאספה, וכל אשר יעלה בגורלך ינתן לך. אמר ראש החברה. „אין השבע מאמין לרעב" השיב העני בקול דממה דקה, וילך בבושת פנים מבית ראש החברה. ככה שקד העני על דלתות בית הסופר והמזכיר והגזבר שלשה ימים, ושב ריקם. הרעב המציק נלוה אל ראש החברה, כי שניהם לא ידעו רחמים וחמלה, ויציק לעני מאד. אש קדחה באפו ויחלה, ויבא בעל הרחמים, המות, ויחמול עליו ויוציא ממסגר נפשו. זה מצב גמילות חסדים וצדקה בזמננו, זה מצב הצדקה והחסד בדור ההשכלה! — אולם לא על כלל ישראל כלו יצאתי, עוד נמצא צדקה וחסד בבתי בני ישראל האוחזים מעשה אבותיהם בידיהם, אשר לא השליכו אחרי גום את התורה והמצות, עוד נמצא רחמים וחמלה בבתי דלת עם הארץ, אשר בצרת אחיהם להם צר, אבל לא בארמנות שרים זהב להם המלאים בתיהם שביות החמרה. אליהם נאמנו דברי המשורר (רמ"ח לוצאטו):

תבל, אהה, תבל! איכה אל דבר כזב הרחבת מעגליך, מושב מלכים, איכה שקר הושבת בארמנות עוזך ובטירותיך! ועתה שאל נא קורא יקר, הנלך

לפנים או לאחור? ואנכי אשיב לך: גלגל הוא החוזר בעולם. חוק עולה ויורד שורר בתקפו ועזוזו בכל מרחבי הבריאה, ואף באמונות ודעות, במוסר ומדות ודרך ארץ שורר החק הזה, כמו סלם מצב ארצה וראשו מגיע השמימה, אלה עולים ואלה יורדים בו. כל חכמה וחרושת המעשה תעלה מעלה מעלה על סלם השלמות בזמן הזה, וכל מוסר, מדות ודרך ארץ ירדו מטה מטה בימים האלה. ואל יאמר הקורא: ראה מצב דור הזה, כי חדש הוא! כי כבר היה לעולמים בדורות שלפנינו. כי אם תקרא את דברי בן אמוץ החוזה: „הוי מגיע בית בבית, שדה בשדה יקריבו! שריך סוררים וחברי גנבים כלו אוהב שוחד ורודף שלמונים!" תדמה בלבך, כי הוא חי בזמננו בפאריז. ואם תקרא את דברי בן חלקיהו: „הוי בונה ביתו בלא צדק ועליותיו בלא משפט, ברעהו יעבוד חנם ופועלו לא יתן לו", תחשב בלבך, כי הוא חי בזמן הזה בלונדון. ולוא היו החוזים האלה בזמננו, כי עתה כבר שלחו ביד פשעם אל ארץ גזרה. כי דובר אמת לא יכון בדור הזה. חז"ל אמרו: „אין בן דוד בא עד שתכלה פרוטה מן הכיס, בעקבא דמשיחא חוצפא ישגא והיוקר יאמיר, פני הדור יהיו כפני הכלב" ואם נתקימו נבואות חז"ל לרעה, תקותנו חזקה כי יתקיימו דבריהם גם לטובה. כי יבוא יום אשר אדני החברה יהרסו עד היסוד בם, ותבנה ותכונן על מוסדות חזקים, ואז יערה עלינו רוח ממרום, ויהפך אל העמים שפה ברורה, ולא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו מלחמה. ג) ושלום יהיה בעולם, ואז ישמח ישראל אלי גיל כעמים, כי בשלומם יהיה גם שלום לנו.—

אחר ואחרים.

דרש רבא. מאי דכתיב (שה"ש ו') אל גנת אגוז ירדתי לראות באבי הנחל. למה נמשלו דברי תורה לאגוז? לומר לך מה אגוז אף על פי שמלוכלך בטיט וצואה, אין שבתוכו נמאס, אף תלמיד חכם אף על פי שסרח אין תורתו נמאסת.

(חגיגה י"ד)

כל איש גדול בדורו חותם תכנית הוא לזמנו, דורו ישוחח בו, ורוח עתו מדברת מתוך גרונו. כל חכמה ודעת וכל כשרון המעשה, אשר יולדו בזמן מן הזמנים, המה כנפש חיה, המתהלכת בקרב חכמי לב, החיים בזמנים ההם. ולא רק האמתיות הנצחיות, כי אם גם הזדונות והשגגות הנולדות

ג) הם ימות המשיח האמתי, כרבי שמעון בן אלעזר דאמר „ימות המשיח אין בהם לא זכות ולא חובה" כי יחדל אביון מקרב הארץ, כי כל איש ימצא מחיתו בעבודתו ולא יצטרכו בני אדם איש לרעהו, ואז צדקה וגמילות חסדים יחדלו, ופליגי אדשמואל דאמר „אין בין עולם הזה לימות המשיח אלא שעבוד מלכיות בלבד, כי לא יחדל אביון מקרב הארץ."—

בעתים מזומנים תמצאנה מסלות בלבב גדולי הדור, ואותותם לא יתנכרו עד סוף כל הדורות.

מגמתי בפרק הזה לדבר על אלישע בן אבויה הנקרא „אחר" ועל חבריו, אשר חיו בזמנו והלכו בעקבותיו ונכנסו עמו לפרדס לדרוש במעשה מרכבה, לא מפני שהיו גדולי הדור, אשר הולידו שיטה חדשה בחכמת ישראל, או מפני שהיו סופרים מהירים בתורת אלהים מפרשים בשום שכל, כי אם מפני שהיה אחר תלכיד חכם שסרח, אשר קצץ בנטיעות כרבים מבני דורו, אשר נשכח זכרם, ואין סרחונו נכר לכל, כי הוא היה בעל עיון, אשר התעלה ברמיונו אל עולם הפרוד למצא הקר אלוה, וטעה בדרך הגיונו. ובעלי האגדה בתלמודינו ובמדרשי החכמים טפלו עליו דמיונות שוא ושקר ותלו בו בוקי סריקי, מה שאין הדעת סובלן. אולם טרם אבאר דרכי „אחר" למודיו ודעותיו בעקרי האמונה, נאלץ אנכי לתאר בשבט סופר דרכי חכמי דורו מחכמי ישראל וחכמי העמים אמונותיהם ודעותיהם למען נדע רוח העת המתהלכת באופני הקורות בימים ההם.

ישראל עם הפלאות מעולם הוא! — כל עם מעמי ימי קדם הנולד ונתישב באחת מן הארצות, ולא נתש מעל אדמתו בימי נעוריו ולא הורק מכלי אל כלי לנדוד אל ארצות אחרות, חייו תלואים בארץ מולדתו, בה מחיתו, בה חכמתו ואמונתו עמו נולדו, וכל ילדי רוחו נבדלים מילדי רוח עם אחר. כמו לכל צומח ולכל חי הנולד באקלים מיוחד לו תכונה וסגלה מיוחדת, כן בני אדם הדומין לעשבי השדה הללו נוצצין והללו נובלין יש להם כשרונות ותכונות מיוחדות לפי טבע הארצות וטראות בחותיהן. כל ילדי רוח בני קדם אמונותיהם ודעותיהם ומליצות סופריהם נושאים על מצחם חותם תכנית לאומותם, ועומדים לפנינו בדמות תבניתם וצלמם, כאשר יצאו מחיק הורתם, טרם שלטו עליהם ידי עם אחר לתקנם ולהיטיבם. אולם עם, אשר שדד רבצו והורק מכלי אל כלי, לא עמד טעם מליצתו בו וריח חכמתו ואמונתו נמר, מהם נאבדו מן העולם, ועמם מתה חכמתם ונסרחה מליצתם, ושמם נשאר לדראון עולם, ומהם השאירו אחריהם אוצר כלי חמדה תאוה לעינים ונחמד להשכיל, ועד דור אחרון ינון שמם בספר קורות העמים. ועם בני ישראל, עם הפלאות, עם עולם ובן אל־מית, נבדל הוא בסגלתו מיתר הגוים. אף כי ישראל נתק מעל אדמתו בעודנו נער, כי רק בשבעים נפש ירדו אבותינו מצרימה, והיו שמה לגוי עצום ורב, לא התערבו במצרים, ובזכות אשר לא שנו בני ישראל היושבים על אדמת חם את שמם, את לשונם, את מנהגיהם ומלבושיהם נגאלו, ויצאו מעבדות לחירות, וילכדו את ארץ כנען, ויאחזו בתוכה. בשבת ישראל על אדמתו בארץ כנען איש מלחמה וריב היה עם שכניו אדום, מואב ובני עמון ובני קדם, רבים מהם הלכו בחקות הגוים, אשר סביבותיהם, ורק על חוטר אחד מגזע העברים הוא שבט יהודה צץ ציץ נעים ופרח נחמד הוא אמונת אל אחד אמת ומליצות נביאים טהורה ונשגבה, אשר נשארו לנו לזכר עולם. אולם לא ארכו ימי שלותם על אדמת כנען, כי נגדעה קרנם ונשברה זרועם על ידי

מלך בבל. מאור כשדים יצא אברהם אבינו ויבדל מן התועים עובדי עבודה זרה, ואל ארץ הכשדים שבו, בגולה הלכו, ונסתם מהם כל חזון.

שה פזורה ישראל אריות הדיחוה בקצוי ארץ ואיים רחוקים. הראשון אכלה מלך אשור, כי מאה וחמשים שנה לפני גלות יהודה בבלה, לכד שלמנאסר מלך אשור את שמרון, ויגל את עשרת השבטים אשורה, ויושב אותם בחלח, בחבור, נהר גוזן וערי מדי, ויתבוללו בין העמים, ולא נשאר מהם שריד ופליט עד היום הזה, ורק שבט יהודה נשאר על אדמתו ימי מספר. ואחרי כן בא נבוכדנצר מלך בבל, ויגל את יהודה מעל אדמתו בבלה. רבים מן היהודים ברחו בימים ההם מצרימה מפני חרב הכשדים, ורבים מהם נמכרו לעבדים ולשפחות מידי שונאיהם ומנדיהם צור, צידון אדום ופלשתים, אשר ששו ושמחו לאיד בני ישראל, כאשר יעידון על זה דברי הנביא (יואל ד׳) באמרו: „ונשפטתי עמם על עמי ונחלתי ישראל, אשר פזרו בגוים, ואת ארצם חלקו, ועל עמי ידו גורל, ויתנו את הילד בזונה ואת הילדה מכרו ביין וישתו. וגם מה אתם לי צור וצידון וכל גלילות פלשת, הגמול אתם משלמים לי? אשר כספי וזהבי לקחתם, ומחמדי הטובים הבאתם להיכליכם, ובני יהודה וירושלים מכרתם לבני היונים, למען הרחיקה מעל גבולם״. ובבוא עת לחננה, בבוא כורש מלך פרס, אשר דלתות נחושה שבר ובריחי ברזל גדע, וישלח רצוצים חפשי, שבו מן הגולה רק ארבע רבוא, אלפים, שלש מאות וששים נפש מישראל, ויבנו את הריסות ארצם, והנשארים נשארו בארצות בבל פרס ומדי, בנו בתים וישבו, נטעו כרמים, ויאכלו פרים, נשאו נשים וילדו בנים ובנות ונאחזו בארץ אויביהם. גם היהודים, אשר ברחו למצרים עתקו שמה וגברו חיל והצליחו במעשה ידיהם. ומאז בא אלכסנדר מקדון, ויכבוש את כל הארצות מהודו ועד כוש, היתה עיר אלכסנדריא של מצרים (אשר על שמו נקראת) מושב לכל חכמה ומדע, בה הוכנו כסאות לתלמידי חכמים דורשי החכמה, אשר הפיצו מעינותיהם לכל יושבי התבל א). אז בהיות ישראל בארצות אויביהם, ויעשו חיל בעושר

א) ארץ מצרים היתה מימי קדם קדמתה מקור העלומות חכמה ודעת, מעין כל נפלאות ונסתרות לכל חכמי קדם. חכמי היונים נסעו עוד טרם כבש אלכסנדר את מצרים שמה ללמוד חכמה ודעת, הירודוט היוני אבי כל סופרי הקירות יגיד לנו, כי כהני מצרים היו חכמים מחוכמים ואנסים מלומדים בכל חכמה ומדע, ולא נמצאו חכמים גדולים מהם בכל אפסי התבל, לכן כל חכמי העמים באו מצרים לשמוע חכמתם הרבה. פילוסופי היונים ורופאיהם, כותבי דברי הימים וחוזים בכבבים כלם באו מצרימה ללמוד חכמה. הסופר סטרבון מספר, כי בהיותו על אדמת מצרים, הראו לו הכהנים בעיר החרס את בתי מדרש, אשר בהם למדו הפילוסוף פלאטון והמודד אידוקסוס שלש עשרה שנה, גם ראה את מגדל הצופים אשר בנה אידוקסוס למצפה הכוכבים במצרים, אשר עמד עוד על עמדו בימיו. הפילוסוף היוני טהלעס למד את שיטתו במעשה בראשית מפי כהני מצרים, גם למד מפיהם לקבוע את השנה בשס״ה יום, גם למדוד עמודים גבוהים על ידי צלם בחצי היום, המודד ארכימידים למד גם הוא מדידת המים במצרים. פיטאגורוס ישב ימים רבים על אדמת מצרים, וקבל כל מסתרי אמונת המצרים בשיטתו, ויתר

ובגדולה, נטעו זמורת זר עלי שדמות אמונתם הטהורה, ויעלו קמשונים וחרולים בכרם בית ישראל. ומקור אמונתנו נדלה ונרפש בארצות פרס ומדי מתורת צוראסתר הנוסדה על שתי רשיות ובארץ מצרים מדעות היונים האלכסנדרונים, כי באלכסנדריא של מצרים התערבו דעות חכמי יון בדעות כהני מצרים, ודעות צוראסתר בדעות היהודים, ומן בלבול הדעות ׳ועורב המחשבות יצאה תורה חדשה ליושבי התבל. מה נמרצו אמרי הרמב״ם באחד מאגרותיו„ וזאת היא שאברה את מלכותנו והאריכה גלותנו, והגיעתנו עד הלום, שאבותינו חטאו ואינם, ולפי שמצאו ספרים רבים של החוזים בכוכבים, שהם עקר עבודה זרה, טעו ונעו אחריהם, ודמו שהם חכמות מפוארות, ויש בהם תועלת גדולה, ולא נתעסקו בלמידת מלחמה ולא בכבוש ארצות, אלא דמו שהחכמות הבדויות יועילו להם, ולפיכך קראו אותם הנביאים ע״ה, סכלים ואוילים! „ודאי סכלים ואוילים היו!״ ואנחנו בדרכינו זה לבאר דרכי חכמי ישראל, אשר נכנסו לפרדם והעמיקו בעיון עולמות עליונים, נחפשה ונחקורה אחרי דעות כהני מצרים באלהות ודעות חכמי הפרסים על פי תורת צוראסתר ודעות היונים האלכסנדרונים, למען נכיר מבטן מי יצאו הרעיונים במעשה בראשית ובמעשה מרכבה הנמצאים בתלמודנו ובמדרשים, אשר היו למקור משחת לאמונת בית ישראל.—

התורה הזאת, תורת משה, הכתובה בידינו בחקותיה ובמצותיה מעולם לא באה לידי מעשה בטהרתה. בזמן בית ראשון חקקו המחוקקים חקים

פילוסופי היונים כאנאקסינוכוס, דימוקריטוס, סיפיוכוס והמודד נוסידוס וכרופא חריזיפוס אלקיוס ואיריפידים כלם היו במצרים ויסקדו על דלתות בתי מדרש החכמה. הסופר פלוטארך הולך ומונה שמות המוסיים והכהנים אשר מהם למדו חכמי היונים, רבו של המחוקק סולון סנאקים מעיר זית שמו. רבו של פיתאגוכוס אנאפים שמו, רבו של המודד אידוקסוס חנופים מעיר מוף שמו. רבו של הפילוסוף פלאטון סיכנוסוף שמו. אלכסנדר מקדון והמלכים היונים הבאו אחריו עבו את העיר אלכסנדריה למוסב חכמה ומדע, באשר אספו לאספה כל ספרי חכמי קדם, ויעבו בית ספר גדול מאד, והעמידו חכמים להוראה וללמד, ובני ישראל אשר התיבבו שמה מימי הכבן בית המקדש ואלילותו במעשה ידיהם, למדו גם הם חכמת מלכים וחכמת היונים, וקמו ביניהם חכמים גדולים, פילוסופים ודורשי רבומות, אשר העתיקו את ספרי קדמונו ללשון יונית, היה העתקה הטבעים הנמצאת עתה בידינו. שמה כמו בני ישראל את מקדם חוני המודע בתלמודנו. ובאשר כבוד ישראל וגדולתו, אשר היה להם לזכרון בתלמודנו: „מי אלה רואה דיוסלוסטין של אלכסנדרי של מלכים לו לאה בכבודן של ישראל מעולם. למרנו כמין בסילקי גדול היה, שניו לפניו מסטיו. פעמים שהיו שם שנים רבוע כיוצאי מצרים, ולפעמי לה כפלים כיוצאי מצרים, וע״פ קחדרחות של זהב היו שם כנגד ע״פ זקנים, וכל אחד ואחד היה פתוחה מכ״ה רבוע דרכי זהב, וכיוצא בו עץ בניה בתמוז, ואין הכוסת עומד עליה והסודרין בידו, וכיון שהגיע לעמוד למן היה מניף בסודרין, והם עומין לתריו למן, ולא היו מעוברין ויובבין, אלא שהיו בפני עצמן, וכספין בפני עצמן, ונפחין בפני עצמן, וטרפיים בפני עצמן, וכשהפגיה אל עני נכנס לשם היה מביל את בני למנהו ונפנה לשם ומהפרנס מסס הוא ואבני ניקוי״ (סכה ג״ל).

ומשפטים צדיקים לבני ישראל, אשר יחיו בהם, והם לא הלכו בדרכיהם בחקות התורה מאסו ובמשפטיה געלה נפשם, וילכו בחקות הגוים ובמשפטיהם כאשר דרשו חז"ל: כתוב אחד אומר כמשפטי הגוים, אשר סביבותיכם, עשיתם, וכתוב אחד אומר, וכמשפטי הגוים לא עשיתם, הא כיצד? כטובים שבהם לא עשיתם וכמקולקלים שבהם עשיתם". וכאשר שבו בני ישראל מן הגולה, ויבנו את הבית השני, באה עת חדשה ליושבי התבל, ויקם גם רוח חדש בין בני ישראל, „עת לכל חפץ תחת השמים" אמר קהלת, יש עת מולדת חדשות ויש עת מחברת ישנות, יש זמן מוליד ספרים, ויש זמן מחבר ספרים. בתחלת זמן בית שני חיו עוד אנשים מבני ישראל, אשר רוח הקודש, רוח הלאומית, לא סר מעליהם, המה הפלטה הנשארת מנביאי ה' משוררים, מקוננים ומליצים ודוברי צחות, אשר עיניהם צפו למרחוק, כי יבוא רוח חדש לבני ישראל, ובילדי נכרים ישפיקו, לכן התאזרו חיל, ויחברו את המגלות העתיקות מכתבי נביאינו הקדמונים הנמצאות בידיהם לספרים, למען יעמדו לדור אחרון. המחברים האלה נקראו „בעלי אסופות" עליהם אמר קהלת „דברי חכמים כדרבונות וכמסמרות נטועים בעלי אסופות", כי המה אספו וקבצו את הפלטה הנשארת מכתבי קדשנו, לבל ישלטו בהם ידי זרים.—

עת לחשות ועת לדבר, יש עתים חשות ויש עתים ממללות, עתותי בעלי אסופות חלפו ועברו, ואין אתנו יודע, מי המה בעלי אסופות, אם היו יחידי סגלה בדור ההוא, או אנשי כנסת הגדולה, אשר באו זכרם בפי בעלי תלמודנו. דור בעלי אסופות נסע ונגלה מאתנו כאוהל רועה, ודור חדש קם תחתיו, ותורה נשתכחה מישראל, לכן נפרדו בני ישראל לפלגות ולכתות שונות, אשר ריב ומדון התחוללו ביניהם אודות פרוש התורה, אשר לא היו מסור בידיהם. שלש כתות נודעות היו בזמן בית שני, ואלו הן: כת הפרושים, או שוני ההלכות, כת החסידים או בעלי עיון תפלה, וכת הצדוקים או בעלי מקרא. בכת הצדוקים היו מלכי יהודה שריה פחותיה וסגניה, בהם נמצאו כהנים גדולים, שופטים ושוטרים וכל אצילי בני ישראל, אשר הלכו בדרכי התורה והמצוה לפי פשוטו של מקרא, ויסוד דעתם היה, כי התורה הזאת תורת חיים הוא, אשר יעשה אדם את חקותיה ומשפטיה וחי בהם בעולם הזה, ואין עולם אלא אחד, כי השמים שמים לה', והארץ נתן לבני אדם לעבדה ולשמרה, כי מי יודע אם רוח האדם עולה למעלה, ורוח הבהמה יורדת מטה? אולי מות אדם כמות הבהמה? סוף אדם למות וסוף בהמה לשחיטה, כי הכל למיתה עומדים, הכל היה מן העפר והכל ישוב אל עפר, כי בתורת ה' לא נמצא זכר לעולם הבא ותחית המתים. כי הא דאמר שמואל לרב יהודה, שיננא! חטוף ואכול, חטוף ושתה, דעלמא דאזלינן מניה לבי הלולא דמיא. ורב אמר לרב המנונא, בני אם יש לך היטב לך. כי אין בשאול תענוג, ואין למות התמהמה, ואל תאמר, אניח לבני ולבנותי חוק, כי בשאול מי יודה לך? בני אדם דומין לעשבי השדה, הללו נוצצין והללו נובלין, (ערובין מ"ט) והפרושים והחסידים התנגדו לדבריהם לא לבד בענין

העולם הזה ועולם הבא ותכלית אדם בחיי חלדו, כי אם גם בפרוש התורה והמצוה. הם אמרו, כי התורה נתנה לפרד"ס. לפשט, רמז, דרוש וסוד. אולם הפרושים והחסידים עזבו את פשט הכתוב והתרחקו מאוד ממנו, ועסקו רק בדרש ברמז או בסודות התורה, בימים ההם כמעט שכחו הפרושים את פשט הכתוב, כהאי דאמרינן במשנה, מה תורה? מדרש תורה! (קדושין מ"ט) וכעדות, אשר העיד רב כהנא על עצמו: „כד הוינא בר תמני סרי שנין הוה גמירנא ליה לכוליה גמרא, ולא הוה ידענא דאין מקרא יוצא מדי פשוטו עד השתא". (שבת ס"ב) וכן אני מעיד על עצמי, יען נתגדלתי על ברכי מלמדים צורבאי דרבנן ועמי הארץ דאורייתא. בימים ההם לא נפתחו שערי בתי מדרש בכל עיר ועיר, לכן כתתו התלמידים את רגליהם והלכו ממדינה למדינה ללמוד תורה, והשמועות, אשר שמעו מפי רבותיהם או איש מפי איש בפירוש התורה, קראו שמעתא. והשמעתא, אשר הלכה וסבבה בבתי מדרשות, קראו ההלכה, „שאל שאלו התלמידים את רבי אליעזר שלשים הלכות בהלכות סכה, על י"ח אמר שמעתי, ועל י"ב אמר לא שמעתי, אמרו לו תלמידיו, רבי הלא כל דבריך אינם אלא מפי השמועה? (סכה כ"ה). התלמידים הרבו לספר בשבח ההלכה, באמרם: „השונה הלכות בכל יום מובטח לו שהוא בן עולם הבא" (כתובות ק"ג) ואמרו „מיום שחרב בית המקדש אין להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של ההלכה" (ברכות ח') על כל דרש ושמועה אמרו „הלכה למשה מסיני" „יהושע לן בעומקה של הלכה" (מגלה ב') שלמה המלך היה אומר על כל דבר ודבר של סופרים אלף וחמשה טעמים, ועל כל קוץ וקוץ היה דורש תלי תלים של הלכות" (ערובין כ"א) שי"ן של תפילין, דל"ת של תפלין יו"ד של תפילין הלכה למשה מסיני. אוהב ד' את כל שערים המצוינים בהלכה יותר מכל בתי כנסיות ובתי מדרשות. ואמרו, הזהר בדברי סופרים יותר מדברי תורה (עירובין י"ח) ואף כי אמרו כי ההלכה מסורה היא בידיכם ואין משוא פנים בדבר, בכל זאת נשאו פנים לגדולי הדור, באמרם. בדורו של ר"ג נקבעה ההלכה כמותו. שוני ההלכות נקראו תנאים, אשר נלחמו בכל תוקף ועוז נגד הצדוקים בעלי פשוטו של מקרא, ואף כי ההלכות והשמועות, אשר שמעו מפי רבותיהם לא נוסדו על קבלה ומסורה נאמנה, כי אם על מדרש תורה, בכל זאת החליטו, כי הקב"ה הראה למשה בסיני דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים, וכל מה שהסופרים עתידים לחדש אפילו מקרא מגילה (מגלה ט"ז) ואמרו חביבין דברי סופרים יותר מדברי תורה (ירושלמי כ') על מדרש תורה ועל רמזי התורה תקנו הסופרים תקנות וגזרו גזרות ואסרו איסורים, אשר לא עלה על לב מחוקקנו בתורת משה. הנה איסור בשר בחלב נוסד על מדרש תורה, כי כתוב בתורה, לא תבשל גדי בחלב אמו שלש פעמים, אחד לאיסור בשול, אחד לאסור אכילה ואחד לאסור הנאה, ולא היתה בידי הסופרים כל קבלה לאסור הזה. כי באתרא דר"י הגלילי אכלו בשר עוף בחלב אף אחר הדרשה. ורב איקלע לטטלפוש שמע להאי איתתא דקאמרה לחבירתא רביעה דבשרא כמה חלבא בעי לבשולי אמר לא גמירי דבשר בחלב אסור. (חולין ק') וטעם

אסור „לא תבשל גדי בחלב אמו" נראה לעיני שכל הברור, שהוא נגד חקות עכו"ם בימים ההם. כי מנהג הרועים היה במצרים, כאשר יטפר הסופר פארפיר (וכן דעת אברבנאל) כי בעת ירחי האביב, בעת ישגרו הצאן אויליהן הקריבו למזל טלה המושל אז על הארץ טלה או גדי בחלב אמו מבושל לקרבן, לכן צוה מחוקקנו, המתנגד לחקות הגוים, לא תזבח על חמץ דם זבחי בחודש האביב, ולא ילין חלב חגי עד בוקר, ראשית בכורי אדמתך תביא בית ה' אלהיך, לא תבשל גדי בחלב אמו לקרבן, ולא לאכילה ולא להנאה, ושלש פעמים הנאמר בתורה היא מפני כי נמצא איסור זה כתוב בשלש מגלות כתובות מידי סופרים שונים, והמאסף חברן לספר אחד. ולא על האיסורים, אשר הוציאו הסופרים ממדרש תורה לבד נלחמו הסופרים בכל תוקף ועוז עם הצדוקים בעלי מקרא, כי אם גם על מנהגים זרים, אשר הביאו עמהם עולי גולה מאשור ובבל וסמכו אותם על רמז קל בכתוב נלחמו ושפכו דמי נקיים כמים ארצה, הנה נסוך המים בחג ושמחת בית השואבה לא מנהג ישראל היה, כי אם קבלו אותו מבני אשור ובבל עובדי בעל ואשרה, כמסופר במאמרו של לוציאן היוני על אלילת סוריא, כי במקדש אשרה, אשר נבנה לדעת כהני אשרה במקום אשר פצתה הארץ את פיה לבלוע את מי המבול, נעשה חור עמוק תחת קרקע המזבח, ופעמים בשנה התאסף המון רב, וישאבו מים מן הים וישפכו אל תוך החור לזכר המבול, ואחרי כן עשו העם חג־האבוקות, אשר כל אחד מעובדי האשרה הדליק נרות בביתו, ובחצר המקדש הדליקו הכהנים אבוקות, והפרושים ראו המציאה הזאת ונפלו עליה, והקדישו את המנהג בעיני עם תועי לבב וסמכו אותו על רמז „ונסכיהם" שתי נסיכות במשמע. ובמשנה שנינו „ולמנסך אומרים הגבה למעלה, שפעם אחת נסך אחד (ינאי המלך) על גבי רגליו ורגמוהו כל העם באתרוגיהן" (סכה מ"ח) והמעשה שהיה כך היה, כי ינאי המלך צדוקי היה (הוא ינאי הוא יוחנן כהן גדול ששמש פ' שנה בכהונה גדולה ולסוף נעשה צדוקי) ולא רצה לנסך מים על גבי מזבח, ובא הסיד אחד עז פנים, ויתן למלך ישראל שהיה גם כהן גדול ועבד עבודה כוס מים לנסך על גבי המזבח, ויקח המלך את הכוס וישפוך המים על גבי רגליו. וירגמוהו החסידים באתרוגיהן, ויתן המלך צו לשר הטבחים העומד בחוץ מן היכל ה' כי יורו המורים על העם המורדים בו, ויפול מן העם ביום ההוא חללי חרב רבים על מנהג של הבל, כמסופר בספר קדמוניות היהודים ליוסף הכהן בן מתתיהו. כי בימים ההם וכן בזמן הזה גבר אגרופה של חנופה ורוח הנצחון על הפרושים, לבן בצדק אמר ינאי לדביתהו: אל תתיראי לא מן הפרושים ולא ממי שאינן פרושים, אלא מן הצבועים שדומין לפרושים, שמעשיהם כמעשה זמרי ומבקשים שכר כפנחס". והראיה כי לא נלחמו בעד האמת, כי אם רוח הנצחון גבר עליהם, הלא שמאי אומר להלל „אם תקניטני גוזרני טמאה אף על המסיקה". (שבת י"ז) לכן היו הפרושים הצבועים, אשר התמברו לכל תועבה והתכסו באדרת החסידות למען כחש למשל ולשנינה גם בימי חכמי התלמוד, ר' אלעזר היה מונה: „חסיד שוטה ורשע ערום, אשה

פרושה ומכת פרושים הרי אלו מבלי עולם" (סוטה כ') ורבנן תנו „ז' מיני פרושים הם, פרוש שכמי (כשכם בן חמור) פרוש נקפי, פרוש קוזאי, פרוש מדוכה, פרוש מה חובתי ואעשנה, פרוש מאהבה, פרוש מיראה", כל הפרושים הללו עודם חיים בזמן הזה לבשתנו ולבושת בית ישראל. בעלי השמועות ושוני ההלכות השחיתו את דרכם, כי שמו כזב מכסיהם ובשקר הסתתרו, ולא נמצאה הלכה ברורה ומשנה ברורה בכל גבול ישראל, ויקומו תלמידיהם המחבלין זה את זה בהלכה, זה אוסר וזה מתיר בפלפלו, זה מטהר, וזה מטמא בחדוד שכלו, ונעשה התורה כשתי תורות. התלמידים בעלי פלפול של הבל, עוקרי הרים בדמיונם התגאו על רבותיהם בדרכם זה, ורבי חנינא התפאר בפני רבי חייא „דאם ח"ו תשתכח התורה מישראל מהדרנא לה מפלפולי (כתובות ק"ג)". ומשה רבינו לא קבל מסיני, כי אם פלפולא בעלמא (נדרים ל"ח). וצדקו דבריהם מאד, כי בידיהם לא נשאר אך הפלפול המעקש את הכתובים. הם קראו לפלפולם „תלמוד תורה" ואמרו גדול תלמוד תורה שמביא לידי מעשה. כי אין אדם רשאי להורות הלכה למעשה, טרם יפלפל תחלה על שמועתו, לכן גזרו אומר „התנאים מבלי עולם הם" מבלי עולם ס"ד? אלא אמר רבא, אלו שמורין הלכה (למעשה) מתוך משנתן, ואין מפלפלין בתחלה (סוטה כ"ב). העוסקים במקרא מדה ואינה מדה, במשנה מדה ונוטל עליה שכר, בתלמוד, אין לך מדה גדולה מזו. ובימי רבי נשנית משנה זו (ג'). הם דרשו את הכתוב: שמעו דבר ה' החרדים אל דברו, אלו ת"ח, אחיכם, אלו בעלי מקרא, שונאיכם אלו בעלי משנה, ועם שונים על התערב, אלו שוני ההלכות (סוטה כ"ב). הם קראו לפלפול של הבל גם כן שמושה של תורה, כי רק ע"י פלפולם נוכל להשתמש בחקי התורה ובמצותיה, ולא ע"י ההלכות, וגזרו אומר „גדולה שמושה של תורה יותר מלמודה" (ברכות ז'). וכל שאינו יכול לפלפל בחדוד וסברא אע"פ שקרא ושנה הרי זה עם הארץ (ערובין מ"ו). אם בעלי משנה יסרו אותנו בשוטים, בעלי התלמוד הוסיפו ליסר אותנו בעקרבים, אם בימיהם תלמיד ותיק היה ביבנה, אשר טהר את השרץ בק"ן טעמים, הנה נמצא בזמננו רב ותיק והריף צנא מלא ספרא, המטמא עוף טהור בשלש מאות טעמים.—

ומעתה נפן נא קורא יקירי אל כת השלישית והיא כת החסידים בעלי עיון תפלה. ונאמר, כי בכל דור ודור ובכל עם ועם נמצא בעלי דמיון הרוצים להתקרב אל אלהים יותר משאר האנשים, ויען כי לדעתם חשקי החומר הם כמסך מבדיל בין אלהים לאדם, לכן ינזרו מכל חשקי החיים ותענוגות התבל, יתקדשו ויתטהרו ע"י מצות ומעשים טובים, ויענו את גופם בענויים קשים ומרים עדי יכניעו אותו תחת כחות נפשם, ובזה יעלו ויגיעו למדרגת רוח הקדש. וחסידי אמות העולם לא נבדלו בדרכיהם מדרכי החסידים הנזכרים בתלמודנו. החסידים בארץ הודו גזרו אומר, כי הגוף הוא בית האסורים מלא קיא צואה, אשר בו תתענה הנפש בעונותיה, וכל המענה את גופו הוא מטהר את נפשו לשוב למעונתה מעונה אלהי קדם כבתחלה. חסידי המצרים היו ממרקים את מעיהם בסמי רפואה ימים רבים כדי להתטהר ולהתקדש

להתקרב אל אלהים. ובמשנה שנינו המדרגות והמעלות אשר צריך איש ישראל לעלות, למען יגיע לחסידות ורוח הקדש, הם אמרו: „התורה מביאה לידי זהירות, וזהירות מביאה לידי זריזות, זריזות מביאה לידי נקיות, ונקיות מביאה לידי פרושות, פרושות מביאה לידי טהרה, וטהרה מביאה לידי קדושה, קדושה מביאה לידי ענוה, וענוה מביאה לידי יראת חטא, ויראת חטא מביאה לידי חסידות, וחסידות מביאה לידי רוח הקדש ותחית המתים" (עבודה זרה כ'). החסידים יצאו מקרב הפרושים והתנגדו להם בדעותיהם. החסידים עשו את התפלה ודבקות בד' לעקר והתורה טפלה לה. והפרושים שמו את התורה לעקר והתפלה טפלה לה. חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת קודם התפלה, כדי שיכונו את לבם בתפלתם לאביהם שבשמים. הם אמרו: כי אחד מהדברים שאדם אוכל פירותיהם בעולם הזה והקרן קימת לעולם הבא „הוא עיון תפלה" ובעלי התלמוד אמרו: „משלש עברות אין אדם נצל בכל יום ואלו הן: הרהר עברה, עיון תפלה ולשון הרע" (ב"ב קס"ד) ר' ששת אמר: תיתי לי (ישולם שכרי) דקיימתי עיון תפלה, תיתי לי דקיימתי מצות תפילין, תיתי לי דלא מסגינא ד' אמות בגלוי ראש (שבת קי"ז). וכנגדו אמר תלמודי אחר: שלשה דברים מזכירין עונות של אדם, ואלו הן קיר נטוי ועיון תפלה והמוסר דין על חברו לשמים (ברכות נ"ה). חסיד אחד אמר „גדולה תפלה יותר ממעשים טובים" (ברכות כ"ט). ורבא חזייה לרב המנונא דקא מאריך בצלותיה, אמר, מניחין חיי עולם (תורה) ועוסקין בחיי שעה (תפלה) (שבת י'). ורב ירמיה הוה יתיב קמיה דרב זירא והוה עסקי בשמעתא נגה לצלויי, והוה קא מסרהב ר' ירמיה, קרי עליו רב זירא: המסיר אזניו משמוע תורה גם תפלתו תועבה" (שבת י'). חסיד אומר, כל האומר תהלה לדוד בכל יום מובטח לו שהיא בן עולם הבא (ברכות ד'). ושונה ההלכות אומר, השונה הלכות בכל יום מובטח לו שהוא בן עולם הבא (כתובות ק"ג). בעלי תורה אמרו, כל יסורין שיש בהם בטול תורה אינם יסורין של אהבה. ובעלי תפלה אמרו, כל יסורין שיש בהם בטול תפלה אינם יסורין של אהבה (ברכות ו'). בעלי תפלה אמרו, „גדולה תפלה מן הקרבנות" ומיום שחרב בית המקדש נפסקה חומת ברזל בין ישראל לאביהם שבשמים, היינו שהתפלה נשמעת בכל מקום, ובעלי תורה אמרו, מיום שחרב בית המקדש ננעלו שערי תפלה (ב"מ פרק הזהב). החסידים אמרו, כל היושב בתענית נקרא קדוש, תענית גדולה מן הצדקה, היושב בתענית בשבת קורעין לו גזר דין של שבעים שנה, ובעלי התלמוד אמרו: כל היושב בתענית נקרא חוטא, ואין תלמיד חכם רשאי לישב בתענית, ולא שק ותענית גורמין, אלא תשובה ומעשים טובים גורמין (תענית ט"ו). תפלה ותפילין חסידים תקנום. הקב"ה מניח תפילין, הקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים, הקב"ה התעטף כשליח צבור והראה למשה סדר תפלה (ר"ה י"ח). הן הן מילי דחסידי. החסידים ורביהם היו עושי נפלאות ובעלי מופת כחסידי דורנו ורביהם. אם ראית דור שהשמים נעצרין, תלך אצל חסיד שבדור וירבה בתפלה (תענית ז'). חוני המעגל מפורסם בדורו בתפלתו הנשמעת

וחנן הנחבא בר ברתיה דחוני המגעל גם הוא מלומד בנסים היה. המון העם האמינו, כי תפלת החסידים נשמעת בעת שהעולם צריך לגשמים, שוני ההלכות ובעלי התלמוד, אשר לא האמינו בנפלאות, לא נעשה להם נפלאות, לכן תפלתם לא נשמעה. רבי גזר תעניתא ובעי רחמי ולא אתא מטרא. רב גזר תעניתא ובעי רחמי ולא אתא מטרא. ר' נחמן גזר תעניתא ולא אתא מטרא. רבא גזר תעניתא ובעי רחמי ולא אתא מטרא. רבי אליעזר בן הורקנוס גזר י"ג תעניות ולא ירדו גשמים. אולם רבי עקיבא חסיד היה אשר נכנם לפרדס ויצא בשלום גזר תעניתא ואתא מטרא, וגם שמואל הקטן גזר תעניתא ואתא מטרא (תענית כ"ד).

אחרי הדברים האלה נחזור לענין הראשון לבאר דרכי אחר וחבריו בעלי עיון אשר נכנסו לפרדס, למען נכיר את הנטיעות אשר קצצו וסרחונם אשר סרחו לדעת בעלי אגדה:

מאז עלה האדם למדרגת מדבר בעל שכל וחושב מחשבות ונפקחו עיני שכלו להתבונן על מהלך הטבע ועל מראות כחותיו, ועל השתנות העתים מקור לחום, מחורף לקיץ, ובראותו כי כחות הטבע אש, רוח, מים, קור, חום יום ולילה מושלים עליו ביד חזקה, והוא נמסר בידם, גזר בדמיונו בתחלת המחשבה, כי כחות הטבע אלים המה העושים פעולותיהם ברצון, ויעבדו לאלים רבים בימי קדם, וכאשר נעלה ענן הדמיון מעל שכלם, החלו חכמי לב להתחקות על יסודי ההויה והפסד ועל חליפות ותמורות הנראים בטבע, ובמשקל שכלם הראשון חלקו את יסודות הטבע לארבעה אש, רוח, מים ועפר. החכם טאהלעם אבי הפילוסופיה היונית גזר אומר, כי יסוד ושורש כל הנמצאים הוא יסוד הלח, המים. והיראקליט חברו גזר אומר, כי יסוד האש הוא שורש כל היצירה. אנאקסימענעס החליט, כי הרוח הוא יסוד כל המציאות, ואמפידוקלום חבר לשלשה היסודות את היסוד הרביעי הוא יסוד העפר, ויגזור אומר כי יסוד ושורש כל הבריאה מרכב מארבעה יסודות, אש, רוח, מים ועפר. חכמי היונים האלה קבלו דעתם זאת מכהני מצרים אשר היו תלמידיהם כאשר הוכחתי למעלה, והמצרים עבדו לאלילי ארבעת היסודות זכרים ונקבות, כאשר הוכיח חכם דורנו לעפזיום במאמרו על אלילי ד' יסודות אולם כל חושב מחשבות ישאל: הנה היסודות הארבעה כלם גשמים הם, מאין נמצא מקור לחכמה והנהגה הנראות במערכת העולם? ביסודות הגשמים לא נמצא? כי איך יצא שכל מיסוד אשר בשגעון יתנהג? ואיך יצא חי מיסוד מת? וכוכבי השמים וכסיליהם מאין נבראו? לכן חברו חכמי קדם לכל יסוד גשמי רוח רוחני ושכלי, והחומר עם הרוח שניהם בוראי עולמות הם. וכוכבי השמים וכסיליהם נבראו מגשם חמישי נבדל באיכותו מיסודות הארבעה, אשר בארץ מתחת, ולהם שכל ובינה, או יש מלאך המניע את הגלגלים, והם ששים ושמחים לעשות רצון קונם. אולם שכל אנוש הברור מאן יכאן לקבל את הרוח והחומר לאלהים, כי הוא בכל מאמצי כחו מבקש את הסבה הראשונה סבה לכל הסבות, והסבה הזאת תהיה רק א ח ת! לכן מימי קדם קדמתה נחלקו דעות החכמים בעיון עמוק הזה, מהם יגזרו בשכלם

או בדמיונם, כי מצאו את הסבה הראשונה דבוקה בחומר העולם, והעולם הוא האל, והאל הוא העולם. כאשר דרש ראש חסידי בעש"ט הרב מלאדי על הכתוב, ויקרא בשם אל עולם, למה נאמר אל עולם, ולא אל העולם? לפי שאל הוא העולם, ועולם הוא האל. והרמ"ק כתב „עולם ודאי אל הוא". וחוקר מפורסם החליט „האחד הוא הכל והכל הוא האחד" והוא הפאנטיסמום הגמורה כשיטת רבינו ברוך די שפינאזא ז"ל. וחכמים אחרים דמו בנפשם, כי מצאו את הסבה הראשונה נפרדת מחומר העולם, והוא שכל נבדל ונפרש מעולמו, אשר אין מציאותו קימת כי אם בשכל החוקר ולא חוץ לשכל. והוא דעת הרמב"ם ושלומי אמוני בית ישראל. חרטומי מצרים ביומי קדם כאשר העמיקו בחקר אלוה וביסוד ושורש כל הנמצאים, מצאו, כי ארבעה בלתי בעלי תכלית הם בטבע וכלם נצחיים. ואלה הם: המקום, הוא חללו של אלפי אלפים ורבי רבבות עולמות, הוא בלתי בעלי תכלית, כי אין מעלה ואין מטה במקומו של עולם. הזמן הוא בלתי בעל תכלית ונצחי, כי אין לפנים ואין לאחור, כי אם בחושינו המוגבלים. הרוח הוא בלתי בעל תכלית ונצחי, כי איננו תופס מקום, והחומר גם הוא בלתי בעל תכלית, כי הוא ממלא כל עלמין ומתלכד ומתפרד לאין תכלית וגם הוא נצחי, כי אין כליון ואבדן לחומר הפושט צורה ולובש צורה אחרת עד אין ספורות. ארבעה מושגים האלה בלתי בעלי תכלית חברו כהני מצרים „לעצם אחד" והוא האלהים, ויקראו אותו „אמון". העצם הזה הוא שם בן ד' מושגים לבעלי ברית החכם פיטאגורוס, אשר שאב את חכמתו ממעיני מסתרי מצרים. לדעת החכם ראֶטה האמינו המצרים באל אחד קדמון לכל נברא בלתי נראה ובו גנוז העולם כלו, כי הוא ועולמו אחד, ונקרא „אמון" (מכוסה), כי נסתר ונעלם מכל רעיון הוא, והמצרים יראו לבטא אותו בשפתיהם ובדמיה לבד עבדו אותו. הדעה הזאת קבלו חכמי ישראל בעלי עיון באמרם: „לא כשאני נכתב אני נקרא, ויראו לבטא את שם המפורש בשפתיהם, כי כן אמר רבה בר חנה אמר ר"י „שם בן ד' חכמים מוסרין אותו לתלמידיהם פעם בשבוע" (קדושין ס"ט) בלי כל ספק לא על קריאתו היו מתכונין, כי אם על סוד בן ד' מושגים. כן קראו חכמי ישראל את הקב"ה מקום, לפי שהוא מקומו של עולם ואין העולם מקומו. ועל ד' מושגים האלה אמרו כל „המסתכל בד' דברים ראוי לו שלא בא לעולם". מה למעלה? מה למטה? (במקום) מה לפנים? ומה לאחור? (בזמן) המצרים הקדמונים יצרו מכל אחד מארבעה המושגים אל מיוחד. הרוח הקדמון קראו „כנף" החומר הקדמון קראו „נאית", הזמן הקדמון „סבך" והמקום הקדמון „בסת" ובהשם „אמון" התלכדו ארבעה אלילים אלה. מלך מצרים אחד שאל ע"י התרפים „אמון" מי הוא? ויענהו: „השמים ראשו, הארץ רגלי, הים גופי, הרוח אזני, והשמש מאור עיני", זה הוא שעור קומה של יוצר בראשית. בספרי טאֶט המצרי כתוב לאמור: „אם ירצה אדם להכיר את עצם אלהים, אזי יתפשט לאין גבול, יפרוץ פרץ בחומר העולם, יגביה את עצמו מכל גבוה במקומו של עולם ויעמיק את עצמו מכל עמוק, ברגע אחד ישוטט בכל אפסי התבל, בשמים, בארץ, בימים ובכל תהומות, אז יכיר

את עצם אלהים". לדעת כהני מצרים „אל אחד הוא בעולם, כי רק ממשלה אחת נראית בתבל, כמו בקרבנו יתאחדו הכחות, הראות, השמע, המדבר, המרגיש והמבין בנפש אחת, כן יתאחדו כל כחות הטבע באלהים, הוא יספר שחקים בחכמה, ושם גבול לים, הוא שקל בפלס הרים וכל בשליש עפר ארץ, אין דבר בטבע אשר לא בו הוא, כי הוא הכל, אשר היה, אשר הוה ואשר יהיה, כל היש בו הוא, וכל האין בו הוא, כל היש הוציא לאור, וכל האין טמון בקרבו. ונמצאה עוד שארית תפלה לשם בן ד' המושגים: „האר פניך אלינו שם קדוש ומספר קדוש בן ארבעה! כל אלים ומלאכי מעלה מחלציך יצאו, אתה בראת את הכל אשר נשמה באפו, בך שורש כל הברואים ומקור לכל ראשית ואחרית!". וכאשר חפץ „אמון" לדעת כהני מצרים, לגלות חלק אחד מעצמותו הוציא ראשונה את כחותיו הרוחנים ואת מדותיו הטמונים בחבו שהם כמו דפוס וצורה רוחנית לדברים הגשמים הנמצאים בתבל. הנאצל הראשון הוא „טענט" שר של העולם, הוא החכמה העליונה כלי אמנותו של אמון. ואחרי כן את „פתח" שר של אש הקדמון, אשר האיר בתחלת הבריאה ואורו וזיוו נגנז בחביון עוז.—

פילון היהודי האלכסנדרוני למד חכמת מצרים וחכמת היונים והלך בעקבות חכמיהם בימים ההם, אבל הוא גזר אומר, כי אלהים איננו דבק בטבע העולם, כי הוא למעלה מגבול הטבע נשגב ונעלם מכל רעיון, שמו האמתי הוא „אין סוף" ואין איש רשאי לבטא אותו בשפתיו, כי הוא בלתי מושג. וכחות הטבע הם רוחות משרתיו עומדים בפני עצמם ואינם מחוברים עם חומר העולם, והם כמו דפוס וצורה רוחנית לדברים הגשמים הנמצאים בתבל. כחות הטבע היו גנוזים באור „אין סוף" ונאצלו ממנו בדרך השתלשלות העולמות. והנאצל הראשון, אשר בחר בו „האין סוף" לעשותו כלי אמנותו ליצירה נקרא „בן אלהים" (לאָגאָס) גם המחשבה העליונה ורצון קדמון ג).

ג) פילון היהודי האלכסנדרוני וחכמי דורו היהודים, אבל יסבו על אדמת מצרים מימי הרבן בית לחמון היו הרחבונים, אבל בקנאתם לתורתם תורת משה התנגדת לדעות כני דורם חכמי היונים, החליטו, כי דברי התורה הם רק לבושים לעיונים דקים מן הדקים. ולא רק בעניני האלהות אמו בכל דבור, אבל דברה התורה כלשון בני אדם, רעיון נפלא ונעלם לדעתם, כי אם עבו גם את ספורי התורה ומצותיה וחקותיה למשלים ולבושים להכמת המצרים והיונים ועיילו פילא בקיפא דמחטא, ככה דרש פילון את הכתוב „לך לך מארצך" אלהים אמר לאברהם (הוא הגפש) לך לך מארצך, גא מן החומר החמרי ועסוק בדברים רוחנים. המצלים האלה היו למקור לכל דורש ומעמק דברי אלהים חיים. והנאצל הראשון הנקרא „בן אלהים" לדעתו ולדעת הפילוסוף פלמון היה למקור למיומת שוא ובקר, כי המינים והמקובלים קראו את הנאצל הראשון אדם קדמון, או כתר עליון ולבושו בדמות בבר ודם. הרבוה תומקלום מעתיק דבר אלהים בשלח „מימרא" דאלהים, והדבר היה לאלהים אחרים. והמקובלים האחרונים פרשו את הכתוב „נעשה אדם בצלמנו" הייגו דבורו של הקב"ה באמר „יהי רקיע בתוך המים" תוהיות והבוה גשמיות עליונות ועומדות לעולם בתוך רקיע שבמים, וכן מלובשות בתוך כל הרקיעים חיותם לעולם, ואלו התותיות משתלקות ח"ו, אז כל הרקיעים כרגע תפם ואין הם. תולם תם

גם ההודים והפרסים עבדו בתהלה לכחות הטבע ולצבא השמים עד שבאו מחוקקיהם בודהא וצוראסתר ויסדו את דתם ואמונתם על משכלות הבינה. לדעת צוראסתר המקום והזמן הם בלתי בעלי תכלית והולידו שני אחים תאומים „אורמוצד אלהי האור" פועל טוב ואת „אהרימאן אלהי החושך" פועל רע, וארבעתם חברו לעצם אחד בלתי בעל תכלית, אליל הזמן הקדמון נקרא לדעתו „צארום" ואליל המקום הקדמון „אדיטי". האמצעי בין אלהי קדם, בין אור „אין סוף" ובין עולם הגשמי הוא „מטרא" הזורח בהדרו כשמש והוא נקרא „אור עולם". אורמוצד יוצר אור, מאורי אור בשמים הם עיניו, ומטרא בנו בכורו הוא השמש, והארץ היא בתו. מטרא בנו מושל על הכל, ועיניו משוטטות בכל, הוא מגן ומחסה לעושי טוב ולהולכים בדרכיו, וברצות מטרא לברא את העולם הגשמי ירד ארצה והתלבש בדמות בשר ודם, ואנשים רעים וחטאים אשר לא יכלו לקבל את האור המיתו את מטרא „בן אלהים" ובמותו כפר עון בשר ודם, והוא המושיע לבני אדם מחטאותיהם, לכן עבדו חסידי הפרסים את „מטרא בן אלהים" במערות ומנהרות בהרים בקדושה וטהרה ובענוי נפש, ויקריבו לו לחם ויין לקרבן. הלחם הנאכל לחסידים מקרבן מטרא הוא דמות של בשר מטרא, והיין הוא דמות של דמו הנשפך. ועליהם רמז הכתוב (ישעיה ס"ה) „העורכים לגד שלחן ולמני

בעלי התגדה בתלמודיו ובמדרש, בתורת „בהבראתם" בפ"ת בראשית, „ויכול היה בגלגל לעשך תוהיות שנבראו בשם ומקרן" כוונו לתוהיות ממש, הוא דבר בלתי מובן ומפורש, ולדעתי לא כוונו חז"ל לתוהיות ממש, כי אם לרעיון נסתר טמון בדבריהם, כי אם נביט במסתרי מעשה בראשית לחז"ל, נראה כי כבר בימיהם ידעו החכמים מכחות הטבע הנסתרים ומחכמת חבור ופרוד היסודות היא חכמת הכימיה, כי הם מנו שבעה מיני שם (יומא כ"ב) ואמרו „שמיה" בעל שם ומים ועדיין זה בזה (חגיגה י"ב) ובביאור אמרו כיצד ברא הקב"ה את עולמו, בעל כי סקיעות לחח בל שם ולחח בל מים ופתהן זה בזה. מה תשמל? אמרו חיות שם ממלוות (שם עלעקטרי) ובמשנה אמרו: „אין מוציאין שם מן המים ב"ש" מזה נראה, כי חז"ל הבינו, שבר יסוד המים מרכב משני יסודות, יסוד החומרי הנקרא שקסינין ומיסוד המימי הנקרא הידרוגין ושם נבריח את היסודות זה מזה, אז יסוד המימי בועד בשם פלוגה בחוש גדול מאד. ובעלי הכימיה בזמננו יודעים להפריד ולחבר היסודות זה לזה, ובלי כל ספק ידעו גם בעלי החלכימי הימי קדם זאת, ודבר ידוע כי בעלי כימי בזמננו מסתמכים בתוהיות בראשי חבות, למשל שם רוצים לומר, כי המים מרכב משני יסודות מאקסיגין והידרוגין, יאמרו כי המים מרכבים מ"ה, ח"ה. כעודע לכל מבין עם תלמוד בחכמת הכימיה, ובלי כל ספק לקחו בעלי כימיה את הסמות הזה בר"ת מבעלי החלכימי הקדמונים, אשר עבו במחבך מעשיהם, מהם יצאו כל חרעוש ותבך מחצ עיניים וכל מזיק מעבעות ועובה מרמה על התבונים, ועתה קבלו תוהבי נסתרות ודוקבי רבומות משני ימראל, וזה שאמרו לדעתי, יכול היה בגלגל הזוך לעשך תוהיות שנבראו בהן שמים ומקרן, היינו להבריח את היסודות על פי חכמת הכימיה. ובדבות הימים נשכח הרעיון הנסתר בר"ת, ואמינו הפחתים כי בתוהיות ממש נבראו שמים ומקרן. ויקומו תנשי מרמה בין בני ישראל, תשר החליפו את התוהיות בח"ת כ"ם או בח"ל ב"ש ויעשו מהם קמיעות מסמות הקודם, תשר בדו מלבם להתעות עם הועי לבב.—

ממסך". „כי מטי רבי בנאה למערתא דאדם הראשון (הנאצל הראשון מטרא) יצאה בת קול ואמרה לו, נסתכלת בדמות דיוקני, בדיוקני עצמו (אין סוף) לא תסתכל" (ב"ב כ"ו) „אדם הראשון דמו של עולם הוה וגרמה לו חוה מיתה, לפיכך נתנה מצות נידה לאשה, אדם הראשון חלה טהורה היה לעזלם וגרמה לו חוה מיתה, לפיכך נתנה מצות חלה לאשה, אדם הראשון נרו של עולם הוה וגרמה לו חוה מיתה, לפיכך נתנה מצות הדלקת הנר בשבת לאשה (ירושלמי שבת) הרי זו סעודת הערב לנוצרים! ואין זאת דעה מינית, אשר באה כממזר בקהל ישראל?—

בימים ההם בזמן בית שני בא מבול, בלבול הדעות וערבוב המחשבות גם דור ההפלגה, שנפלגו העמים לכתות שונות, אתא לעולם, הכתות שמו אמונותיהן ודעותיהן כמרקחה, גנבו זו מזו, כחשו ושמו בבליהם, ולא נכרו האמונות והדעות מבטן מי יצאו ראשונה, גם אמונת בית ישראל הטהורה לבשה בגדים צואים מעובדי עבודה זרה, גם הרתה לזנונים ותלד בנים כחשים, המה המינים מבני ישראל, אשר הטילו קנאה ואיבה ותחרות בין ישראל לאביהם שבשמים. ג) ואף כי נשמרו חכמי ישראל מאד

ג) בין הכתות הנזונה, אבד ערכו את הדעות ובלבלו את האמונות בימי בית שני מודעות, כת „המנדעים" או „סיודעים" וכת המינים או „המאנים" אשר התבלבו על תלמת תזיג בחלמות פרם ומדי, בחרם נהריס ובבל, ומחריה הפלשה מכתות החלה נמצאו עוד בימינו יוסבות בין נהרות פרת וחדקל. בעלי התלמוד קראו את כלם בשם מינים, ובתוכם מודעו את שתת הנקראת „בי אבידן" (סָבִיטָן) וכת „בי נצרפי" (נקרינן) בעי מניה יוסף בר חנין מרבי אבהו, הני ספרי דבי אבידן מנלין לומן מפני הלקה? — רב לא חזיל לבי אבידן וכ"ש לבי נצרפי, ושמואל לבי נצרפי לא חזיל לבי אבידן חזיל (שבת קע"ו) ובימינו נמצאו שתים ספרי „המנדעים" ספר אחד נקרא „סדרא רבא" בשני חלקים. החלק הראשון נקרא סדרא דימינא, והחלק השני נקרא סדרא דשמאלא. החלק הראשון נקרא נ"כ „גנזא" לומר, בו פרקים בומים: פרקא „דשדם קדמאה" פרקא „דיוחנן המטבל" פרקא דריבא דמלכא, פרקא דשמתא, בו מספר עליות הנשמות לחרי נתהן מן הגוף, ופרקא מסיפא דמלכותא, על משך הכבבים בדרך מוסטרונומיה. יסוד דעתם מדעות הפרסים. תלמים נקרא „לומר הגדול" „לומר הגנוז" ונקרא „שתרא רבא" המקיף את העולם כלו, והוא מגביל את עצמו ונקרא „שתרא בנו שתרא" ונקרא גם „לומרא זיוא רבא" (הוא דעת המקובלים הוא סוד „לויר קדמון" „בסוד הנמנום" והוא סוד לוד יבר, לוד חיזון, לוד פנימי ולוד חוזר בבבירא כליס.) גם נקרא „מינא רבא דיקריא" (זה סוד אדם קדמון מן היה) מן האור הגנוז יבחלבלו העולמות, ממנו יצא „ירדן רבא" (הוא נהר דיגר דנפק ונגיד) מן לויבא קדמייתא נתגלה תגילותא נקבה ונקראת „דמותא" והוא דמות ותיקון של אור הגנוז, והא דיוקני דאדם קדמון. „מאדם קדמייתא נברא „חיי קדמייתא" הוא האור הקדמון דגנז לצדיקים לעתיד לבוא (ע"פ הזוהר וספר הבהיר) ולעתיד לבוא יהיו הצדיקים מזיו שכינה זאת, מחיי קדמייתא הבוא הגבוהה לנבואה והוא הקדם לצדיקים. מחיי קדמייתא יצאו מחשבה ענשים (חשבת ספרות הבחשבונות) הענף הראשון הוא האור המאיר על המלאכים (לויר נאצל בתר עלין) הענף השני הוא הרוח המרחף על פני המים (הוא נפשו של אדם הראשון הוא החכמה העליונה) הענף השלישי הוא מחיקות הקול, הדבורי הוא דבור הפה, והענף החמישי הוא „התפלחת"

לנפשותם לבל יטמאו בטמאת עכו״ם, בכל זאת אבק עבודה זרה דבק ברגליהם בהתאבקם זה בזה בדעותיהם, חז״ל הודו, כי שמות המלאכים גבריאל, מיכאל, רפאל, ואריאל עלו עם בני ישראל מבבל, אולם לא רק ארבעה המלאכים האלה קבלו מהם, כי אם הרבה יתר מאד, כל דרך ההפשטה להפשיט בשכלם את התוארים והמדות הנשכלות באל אחד פשוט ולהציגם

חמשת הענפים האלה נקראו „אתרא" מקום, מקומו של עולם, ואלהי האור נקרא אבי־אתרא אביתר ממנו יצאו הפרצופים, מלכאכים וחיות הקודש. מחיי קדמייתא נאצל „חיי חניינא" ונקרא „שמיא" עולם הבריאה, עולם הגלגלים וממנו נאצל „מנדעא דחייא" הוא האמצעי הנקרא „גברא קדמאה" אדם קדמון דבריאה הוא „בן אלהים", „חיי חניינא" רצה להתעלה על חיי קדמייתא ולהתגבר עליו ולא הצליח בידו, לכן נדחה מעולם האור אל „סטרא דחשוכא" ונפרד מן האור על ידי „אפיקי מיא" „מיא דמתעבותא" (היא סוד שבירת כלים, בונה עולמות ומחריבן, והמלאכים אשר מלכו באדום לפני מלוך מלך בישראל) אבל מנדעא דחייא בן אלהים לא נענש, כי אם עלה למקורו לאביו בחייא קדמייתא ונקרא בנו אהובו, רעיא טבא, כהן גדול המקרוב נשמתן של צדיקים בירושלים של מעלה לפני כסא כבוד. מחיי חניינא יצאו שלשה בנים, האחד נקרא גיזבר שומר אוצרות אביו שבשמים, והשני יושב לימין הגבורה, והשלישי נקרא „חייא תליתא" או „אביתר" עתיק יומין, היושב על כסא דין בעולם הנשמות ובידו מאזנים לשקול מעשה בני אדם הטובים והרעים, המקום הנקרא „חיי תליתא," הוא חלל עמוק מאד וריק מאור עולם ומלא מיא דמתעבותא, ואלהי האור הביט בו במים ונראה דמותו וצלמו בתוך מים עכורים ונדלחים ומן הצלם הזה נברא המלאך „פתיאל" או „גבריאל" ויתן לו אלהי האור צו ואומר לברוא שמים וארץ ובני אדם, ויקח פתיאל את רוחות משרתיו הטובים והרעים עמו, ויט שמים ממעל, ויסד ארץ מתחת, ויצר את אדם וחוה אשתו עפר מן האדמה, אבל לא הלכו קוממיות, כי עוד לא נפח באדם נשמת חיים, ויתן אלהי האור צו למלאכים היביאל ושיטיאל ואנשיאל לקחת את הרוח „מחיי קדמייתא" מן „אדם דאצילותא", מן „מינא רבא" ולפחת נפש רוח ונשמה באדם דעולם העשיה. המלאך הביאל הורה לאדם הראשון ולאשתו דעת אלהים מלך הגדול מלך האור, אשר כחו בלתי בעל תכלית ואין מספר לגדודיו, יצורי האור, אבל לא יעבוד לפתיאל המלאך (הנוצרי) כי הוא ממקור לא טהור נברא ונדחה ממקור האור אל מקום החושך, וישכון שם עד יום האחרון ביום בוא יבוא המלאך הגדול הביאל, אשר יטבול אותו בנהר דינר ויושיבהו על כסא אביו ויעשהו לאלהים. ובתהום הנקרא אתרא דמתעבותא ד׳ חדרים וג׳ מדורות, ובכל חדר שוכן מושל אחד זרטיא וזרטון וגוג ומגוג, ובמדורות יושבים רוחות השאול גוף וגופן אנתן וקין. ובגי בן הנום הוא ממלכת החושך מדורות תחתים שניים ושלשים ובכל אחד מהם מושל מלך בלהות עם צבא משרתיו שדים לוחמים נכדי החושך, והמלך הגדול מהם נקרא „טורא רבא דבשרא" ומשנהו בכור „בכור מות" „בכור החשך" והשלישי יקרא קרקום (כרכום) בפרוזדור של גיהנום מים שחורים מפכים „מיא מתעבותא" ובתוך הגיהנום אין מים רק אפר ועצמות המתים. אש פלדות ממלא את כל חדרי הגיהנום, אבל לא אש מאיר כי אם „אש אוכלה". „מנדעא דחייא" ירד בכח „מינא רבא" ובעזר „רזא רבא" אל מעונות מלאכי תפתה וילך מאולם אל אולם בכל שערי גיהנם ושני מלאכי השאול נלוו אתו עד בואו אל המלאך קרקום ושמה נלחם „מנדעא דחייא" עם קרון אלהי החשך, ויבלע אלהי החושך את מלך האור עד מחצית גופו ולולא עזרת „מינא רבא" כי עתה עשה בו כלה, ויגבר אלהי האור על אלהי החשך, ויקח מאתו את

לפנינו כאלו הם עומדים בפני עצמם, קבלו מן המינים והיודעים ושאר עובדי עבודה זרה, רק ההבדל ביניהם, כי עובדי עבודה זרה עשו מכל כח מכחות הטבע אל בפני עצמו, והמה הורידו את האלים מגדולתם, ויעשו אותם לשרים ומלאכים תחת ממשלת אל אחד, המלאכים גבריאל מיכאל אוריאל ורפאל היו בתחלה אלילי ארבעת היסודות אש רוח מים ועפר, וירדו והתקדשו

סוד במות מלכי תפתה. ויעל אל במתי האור ויסגור את בעדי החשך. למעלה ממעון החשך בגיהנום מסכן „רוחא דמחעבותא" „בהיכי דקין" הוא לילית המרשעת מובלת על תפלה ותחכה בעוד התפתה, והמלאך הגיאל לכך תורה בערמה ויביאה ממעון החשך לתתה ביד מלכי האור. פתיאל ברח בשמים ז' בניס המה שבעה כוכבי לכת המחלקים לשבעה רקיעים ואלה הם: א) שמש אל הקדוש נקבת מדוני. ב) ירח הנקבת סין. ג) נוגה הנקבת רוחא קדושא ונקבת חיסחר (היא מלילה מסחר) ד) נדק עגבת מביח השקר מביחת דגחולה (מביח המוכרי) ה) כוכב כל מרודך, ו) מאדים. ז) שבתאי, כיון. לדעת „הסדרא רבא" כבר בנה מלכי האור את עולמו ג' פעמים ומחריבן, ולא נשאר מהם כי אם שנים זכר ונקבה, שולם אחד נהרג במבול מים והשני נתם והשליכו בחרב ובמגפה. ובימים רבים נביאי שקר בתו לעולם. הגביה הרחמנן היה מבהלם, אשר עבד לשמש ונקבתו מחון, ואחרי כן בת משה, ואחרי כן שלמה בן דוד אשר עבדו לו „השדים, ואחרי כן בת נביא השקר הקוסם יהוא המשיח, אשר בעשים שנה לפניו בת הנביא יכניה בן זכריהו, ויבוא אליו יהוא ויעבוד אותו ויגמוב את לבבו, והמשיח האמתי הוא יוחנן המטביל, ואחריו אחכם מן המשיח אל־מגר בן גמר לו יהא הגרזן לכרות עניו ולא להקריב לבושם לפניו. ואנוש קן לדברי הכוח. המקובלים רחו את המציאה הזאת ונפלו עליה, כי על דעת המנדעים האלה נבנה הזוהר והבהיר וספרא דצניעותא קדמאה ועברו את דעותיהם בספורי לילים בדרכות עקומות מכתבי הקדש, ולא נקדשו בכלי קדש, ממזרים הם לא יבואו בקהל ה'!—

ומעתה אגיע לפניכם דעות המינים הנקראים על שם מיסדם מאני (מאניכעי) בהיות מאני בן ש"ב שנים נגלה אליו מלאך אל־חוש ויצוהו להמזר מכל חמדת החיים, חולם בעודו נער לא ידע דבר לפני קהל ועדה לנעות סוד הדובר אליו, ובהיותו בן כ"ד נגלה אליו המלאך אל־חוש שנית, ואז דברה נפשו עוד לדבר בשם המלאך את הדברים אשר שם בפיו. כל אים הרוצה לחדש דבר בחכמה ודת, שם יגליח בידו או לא, ידבר אל המון העם בשם מלאך או ברוח או נביא ה', כי השמן לב העם מהבין דבר אמת מפי חכם לבב, אשר מלאך לא דבר עמו, ולבן העם העור ועיניו לא יראה מהללות ולא יחזה נכחות, כל ערום ומוכל הכוסה דעת בעצן ועבעל ימלא מן בעיני העם וקדום יאמרו לו. מאני המחוקק לנפשו ליסד דת חדשה לפי מראה עיניו לבד, כי הוא לקח מבני מחנך מהודת נור מסהר, וינעור חומר ולבנים מהוכת מבה ומדת העוללים ויבן כמו רמיס ביתהו. ולהבליח זר קנה לו לב המלך שבור (שפעור הרחמן מלך פרס) בן מרדכיר, ויהלקהו מלין תלמידים המימים כיונים ועכומים כנחשים, פעם דבר תלקות עם חכמי יבלחל למשוך לבב תלין, ויהללהו לעיניהם כמחזיק בחורת משה, וידבר סרה על יהוע העוללי, ופעם התללה בשליח נוצרי המבשר בשורת הגאולה לעוללים ולנו בל עמם. הוא היה בימי רב ומומחל מחשים שנה לחרי חרבן הבית, ותיפרת הולמית שם שבור מלכת היתה מגינה עליו. ושיטתו היא, כי העולם נברא מבני יסודות עוב ורע, אור וחשך, האור הקדמון הוא מקור כל יופי, הוד והדר והפארת, אין כל דבר אשר יגביל את „אור אין סוף" ובעצם האור גנוז עשר יסודות או חברים כלם נאחים, אשר הם בגוף ונפש לעצם העליון, ועשרה

למעלת מלאכים עושה רצון הקב״ה. מיכאל מים ממין (ממונה על הרחמים) וגבריאל אש משמאל (ממונה על הדין) אש דוחה אש דגבריאל (יומא י״ד) אלמלא לא נצטננו גחלים מידו של מיכאל לידו של גבריאל (יומא ע״ד).

היסודות הם, ענוה, שכל, סוד ומזמה, דעת, אהבה אמונה, אמת חסד וחכמה, ובעשרה דברים האלה ברא את האדם קדמון. (הוא יסוד עשר ספירות להמקובלים, ובפרק אין דורשין מונה עשרה דברים, אשר בהם נברא העולם, בחכמה, בתבונה, בדעת, בכח, בגבורה, בגערה, בצדק, במשפט, בחסד, וברחמים) עשרה היסודות נחלקו לשנים, מחמשה דברים נבראו השמים העליונים ומחמשה דברים נבראה הארץ העליונה, בארץ העליונה נמצא הגן עדן, מקום הנשמות, מושב המלאכים וגני עדנים, כל יופי ותפארת כל נחמד ונעים בה נמצאו. הרוח היוצא מאור הקדמון הוא חיי העולם הוא נפש העולם. והחשך הקדמון איננו חלק אלוה, ואיננו עומד בפני עצמו, כי אם נוגע בהאור ויונק מזיו כבודו גם בחושך הקדמון נמצא עשר ספירות והנחש הקדמוני רובץ עליהם. (הנחש מחוקה בגוף נחש וראש אריה בעל כנפים וזנב דג ולו ארבעה רגלים) פעם רצה הנחש הקדמוני להלחם עם מלך האור להחשיך את זיוו והדרו ויואל להרגיז את שמי האור בחשכתו, ויודע הדבר למלך האור בגן עדן ויברא יצור חדש אדיר וחזק ממנו הוא אדם קדמון (אדם הראשון מיסב בגן עדן היה וראה הנחש ונתקנא בכבודו) ויתעטף האדם קדמון בחמשה אורות מארץ העליונה, וילבש אור כשלמה ויקח את האש לכלי נשק בידו וימהר לצאת מגן עדן, ויפגע בשטן הוא הנחש הקדמוני ובחמשה רוחות טמאים אשר לקח עמו ובעזרתו, וילחם עמו בחזקה, ויגבור הנחש על האדם ויבלע את חלק אחד מאורו ויסובבו רוחות משרתיו עשן, שרפה, לילה, רוח סערה ואפלה ויערבו את האורות בחשכות, ויקם מלך האור ויקח עמו את צבאות אורותיו לעזור לאדם קדמון, וילחמו בנחש הקדמוני ויגברו עליו, וינס השטן עם משרתיו הטמאים, ויתחבאו בירכתי שאול ושחת. בהלחם האורות עם ילדי האפלה והחשכה נתערבו האורות בחשכות, ומן הערוב חמשת האורות עם חמשה חשכות נברא העולם הנראה והמה חמשת היסודות אש רוח מים ועפר וגשם החמישי אשר ממנו נעשה שמים הנראה ויצו מלך האור למלאכיו הטהורים לברוא עשרה גלגלים כנגד עשרה דברים, אשר בהם נברא העולם, ושמונה ארצות, ולעשות י״ב שערים לשמים לי״ב מזלות, ויבראו המלאכים את השמש והירח מאבני שיש טהור, השמש מאש טהור והירח ממים טהורים, ויושב מלך האור את האדם בגן עדן בשמש, ואת אשתו אם כל חי הושיב בירח, (וזה שאמר רבי עקיבא כשתכנסו אצל אבני שיש טהור אל תאמרו מים מים). כל האורות המעורבין בחשך יחכו ליום גאולה עד יבוא המשיח ויתטהרו. מאדם קדמון נברא אדם דעשיה, ובו יתאחדו אור וחשך, גופו נברא מרוחות החשך מחומר עכור ומיפה סרוחה, ובתוכו שוכן הנפש דמות אדם קדמון צלם אלהים. בנפש האדם ילחמו כח התאוה וכח השכל הם יצר טוב ויצר הרע, אחרי אדם דעשיה נבראה אשתו חוה, בה יתאחדו התאות והתשוקות. אולם אדם ואשתו השחיתו את דרכם על הארץ ויתעצבו חמשת המלאכים אשר בראו את האדם על הארץ אל לבם, ויבקשו את מלך האור לתת להם עצה מה לעשות להחטאים האלה להדריכם בנתיב האור, וישלח להם את האדם הקדמון בלבוש בשר ודם את יהושע בן מרים לטהר את בני האדם מחטאותיהם. מעתה אל יפלא בעיניך קורא יקירי מאין באו לנו דמיונות והרהורים רעים, אשר כקוצים כסוחים הם בכרם אמונתנו הטהורה, כי בני ישראל התערבו בגוים וילמדו את מעשיהם ודרכיהם, וכטובים לא עשו רק כמקולקלים שבהם עשו. זה המקור הנרפש לקבלתנו אשר תשקה את ישראל גם בזמננו במים דלוחים ונרפשים.

לדעת כהני מצרים לא חפץ אל „אמון" לנגוע בעולם הגשמי הטמא בחר בנאצל הראשון לעשותו כלי אמנותו ונתן לו דמות ואיקון של השם הנסתר והנעלם. חז"ל אמרו, גדול כחן של נביאים שמדמין הצורה ליוצרה, והנאצל הראשון נקרא בתלמודינו „שר של עולם" פתח שר של עולם ואמר „יהי כבוד ה' לעולם (חולין ס') „נער הייתי גם זקנתי", פסוק זה שר של עולם אמרו (יבמות ט"ז) לפי שהנאצל הראשון היה גם אליל השמש להמצרים ושנים היו, אחד זקן ואחר נער, אליל השמש רע היה זקן הזורח בגבורתו כחום היום ואליל הורוס היה נער, הוא השמש הזורח בירחי אביב בעת תתחדש פני האדמה, והארוס מחוקה על המצבות בדמות נער באצבעו על פיו להזהיר על הכהנים לבל יגלו סוד מסתריהם. לכן ראה ר' בנאה את עקביו של אדם הראשון (הוא אדם קדמון), ודמו כשני גלגלי חמה. בבראשית רבה כנו את הנאצל הראשון „אדרכל" (אמן) או „סרסור" באמרם משל למלך שבנה אפלטון ע"י אדרכל, משל למלך שעשה סחורה ע"י סרסור. המקובלים קראו לנאצל הראשון כתר עליון, או אדם קדמון, ובזהר נקרא „אדם דאצילות" „אדם דאצילותא דכר ונקבה הוה, אדם דאצילות איהו חכמה עלאה איהו אור לבוש עלאה, לדעת המקובלים „אין סוף" הוא נשגב ונעלה ולא תכון אליו כל תפלה, כי באין סוף אין שנוי רצון, והמתפללים יתפללו רק לספרות ולמדותיו של הקב"ה, וזה שאמרו בעלי האגדה שהקב"ה מתפלל, ורבי ישמעאל בן אלישע נכנס פעם אחת להקטיר קטורת לפני ולפנים וראה אכתריאל יה ה' צבאות יושב על כסא (הוא הנאצל הראשון כתר עליון) ואמר לפניו רבונו של עולם (שר של עולם) יגולו רחמיך על מדותיך (ברכות ז') זו דעת החסידים בעלי עיון תפלה אולם דעת שונה ההלכות, האומר על קן צפור יגיעו רחמיך משתקין אותו, לפי שעושה מדותיו של הקב"ה רחמים ואינן אלא גזרות, (מגלה כ"ד) ורוח אלהים מרחפת על פני המים זו נפשו של אדם הראשון (אדם קדמון) (תנחומא פ' תזריע) אדם הראשון מתואר היה כדמות אלהים ראו אותו הבריות ונתיראו ממנו וסברו שהוא בוראם ובאו להשתחוות לו (פדר"א פי"א) המלאכים ראו את אדם הראשון ונתיראו מלפניו (תנחומא פ"ב) בשעה שברא הקב"ה את האדם טעו בו מלאכי השרת ובקשו לומר לפניו קדוש (בר"ר פ"ח) בעלי סוד מתפללים לנאצל הראשון כתר אדם קדמון, למלאך מט"ט ולישוע שר הפנים, כמו שמצאנו תפלות רבות בספרא דאדם קדמאה למלאך מט"ט האמצעי בין אדם למקום, ובעלי תלמוד התנגדו לדבריהם באמרם „חביבין ישראל שלא הצריכן הקב"ה לשליח" (יומא נ"ב). „ר' יודן אומר כל אומות יש להם פטרון ולנו אין פטרון, לא יקרא ישראל לא למיכאל (מדת הרחמים) ולא לגבריאל (מדת הדין) אלא צוח אלי ואנכי אענה (ירושלמי ברכות ט"ו) וחסידים אמרו „תפלתן של צדיקים מהפכות מדותיו של הקב"ה ממדת רגזנות למדות רחמנות" (סכה א') „ידו של הקב"ה פרושה תחת כנפי החיות לקבל בעלי תשובה מפני מדת הדין" (פסחים קי"ח) ואם חסידים רבים בעלי עיון נאחזו בסבך דעות המינים להפשיט בשכלם את המדות והתוארים הנשכלים בעצם

אלוה מצד פעולותיו ולהציגם כאלו עומדים בפני עצמם, עוד למדו מדרכיהם להפריד בכחות ומדות מפשטות בין זכרים לנקבות המתחברים בעת רצון ומתפרדים בעת כעס וחמה. וזה סוד יחוד קב"ה ושכינתיה. אם אדם הראשון הוא אדם קדמון, דיו פרצופים נברא זכר ונקבה נבראו, ואדם דאצילותא דכר ונקבה הוה על פי הזוהר, ונקוביה דזעיר אנפין היא השכינה, ויבואו בעלי הדמיון, ויאמרו „שהכרובים היו דוחקין ובולטין בפרוכת ונראין כעין שתי דדי אשה, ובשעה שהיו ישראל עולין לרגל מגלין להם הפרוכת ומראין להם את הכרובים שהיו מעורין זה בזה, והיו אומרים להם ראו חבתכם לפני המקום כחבת זכר ונקבה (יומא נ"ג) עוד דרשו על הכתוב „כרובים אריות ותמורות כמער איש וליות" (מלכים א' ז') מה כמער איש וליות? מלמד שהיו הכרובים מעורין זו בזה כזכר עם נקבה, בזמן שישראל עושין רצונו של מקום, הכרובים פונים פניהם פנים אל פנים, ובזמן שאין עושין רצונו של מקום פניהם פונים לאחוריהם (ב"ב ע"ד) ועוד אמרו „בשעה שנכנסו העכו"ם להיכל מצאו את הכרובים מעורין זה בזה והוציאן לשוק, ואמרו ראו, ישראל הללו שברכתן ברכה וקללתן קללה עוסקין בדברים הללו" (יומא נ"ג) ד) כי דמיון

ד) הנני עוסק בעיון עמוק ודק מן הדקים, כי הנה כל דברי בעלי אגדה רק משלים וחידות מני קדם הם, וכל איש בלתי טהור במגע ידו יבלבל את הרעיונים, ויחלל שם שמים לעיני המלעיגים על תלמידי חכמים. אגדת חז"ל הוא אוצר רב ומהומה בו, ונמשל בעיני להר אחד מהררי קדם, אשר בו אוצרות חושך, אבני חפץ וסגלות מלכי קדם מעורבים עם אבני חושך וצלמות נמצאו, גם חול, רפש, טיט ועפרות זהב וכסף נחושת וברזל בו ספונים וטמונים. רק חכם חרשים אשר בידו להפריד ולחבר, לזרות ולהבר, לזקק ולצרף יכול לקרב אל ההר הזה ולחצוב מתוכו אבני אופל ולהפוך אותן לאבני חפץ ולכסף מזוקק שבעתים בעליל לארץ, אבל איש חסר לב בלי דעת ובלי תבונה, בידו יועם זהב ישנא כתם הטוב, לא יחדור אל תוך ההר הזה, ואם יחדור אל תוכו ויאסף מלא חפניו אפרות זהב וכסף אשר ינוצצו לנגד עיניו כזהב מאופז אפס ואין הם, אין כל מחיר להם, כי לא מזוקקים הם, אגדות חז"ל (מהם כמשי דקים ומהם עבים כשקים" יאמר הראב"ע,) כי בהן חברו יחדו חכמות וסכלות אנשי קדם, ורק חוקר קדמוניות אשר בידו מצרף לכסף וכור לזהב הוא יקרב אליהם, אל הרי אגדות סבוכות וסכסכות ויוציא משם דברים עתיקים מעשי ידי חכמי קדם, ולא איש חסר דעת, אשר גלגלי הקורות נעלמו ממנו, אם יקרב הוא אליהם, אז יסכסכם עוד יותר. הדברים האלה על מפרשי האגדות אשר נספחו לספר „עין יעקב", אמרתי, כי כלם על ברכי הבלבול והפלפול גדלו ודרכי הקורות והבקורת נעלמו מהם ומגששים כעורים קיר. ולא אמנע משחוק פי בקראי כי גאון ועוקר הרים מקשה, איך מצאו העכו"ם את הכרובים מעורין זה בזה, הלא היתה בשעה שאין ישראל עושין רצונו של מקום, בעת נכנסו האויבים להיכל ה'? — ומתרץ הרי"ף בשם ר"י הלוי, כי היה בדרך נס! — — ובדרך הזה הלך גאון מפורסם בדורנו בהקשותו על הכתוב: „נשים בציון ענו בתולות בערי יהודה" וכי דרכן של נשים לאנס? ועוד קשה, איך יכלו נשים היושבות בציון לאנס בתולות מערי יהודה הלא רחוקות זו מזו? ויש לומר, כי היה נס בתוך נס לפרעניות. אף הנשים שאין דרכן לאנס ואף שהיו רחוקות זו מזו, בכל זאת ענו נשים בציון את הבתולות בערי יהודה. (זה כפתור ופרח!) אולם למה אמנע מכם קיראים נכבדים דבר נעים ונחמד בענין

בעלי אגדה היה מלא צורות וצלמים של עבודה זרה, אשר ראו בארצות פזוריהם היכלי אלילים בתמונות מחוברות מזכרים ונקבות המעורין זה בזה, ויקנאו לתורתם ויחליטו כי הכרובים היו ג"כ זכר ונקבה ומעורין זה בזה, ויטמאו את תורתנו בטמאת עכו"ם. והם לא ראו לא את הארון ולא את הכרובים, כי הארון במקומו נגנז, ולא היה לעולם. ומעתה נפן אל אלישע בן אבויה הנקרא „אחר" וחבריו ההולכים בעקבותיו, אלישע נקרא „אחר" על כי נהפך לאיש אחר בדעותיו, אבל אם רבי מאיר תלמידו ותלמידי של רבי מאיר נקראים „אחרים" על כי דבקו בדרכי העיון של „אחר", או משום שרבי מאיר פגע בכבוד של רבי שמעון בן גמליאל וקנסו „דלא לימרו שמעתא משמייהו ואסיקו ליה לרבי מאיר „אחרים" ולרבי נתן „יש אומרים" (הוריות י"ב) לא נוכל להחליט, כי נמצא בגמרא אמרו, כי קב"ה קאמר שמעתא מפומייהו דכלהו רבנן ומפומיה דרבי מאיר לא קאמר, דקא גמר שמעתא מפומיה „דאחר" (חגיגה אין דורשין).

מכל הנאמר והנשנה למעלה נראה כי רבים מחכמי ישראל נתפשו למינות, כי דבקו בדעות האלכסנדרונים והמינים, מהם נשארו בתוך בני

כרובים מעורין זה בזה מלא רב ונדול בגמליאל, אשר עודנו חי לתמו היום והוא בעל שלוח ותשובות „אחלה ליהראל" בתחת מתשובותיו אמר: הנה דבר ידוע כי כל היולא לדרך חייב לפקוד לה לאשתו, אבל מנין שהבא מן הדרך חייב בפקידה? שנאמר „ברוך תהה בבואך וברוך תהה בצאתך ודרשו חז"ל שלא תמצא לה לאדם שמח בידה, שמע מינה, כי הוא חייב בפקידה. אבל מנין שהאשה עוסקת בפרקמטיא ויולאת לדרך שהבעל חייב לפקדה? זאת נלמד מן הכתוב ומן הסברא. מן הכתוב שנאמר: היתה כתניות סוחר ממרחק תביא לחמה ותקם בעוד לילה ותתן וכו'. (אחוק נדיק המיס!) ומן הסברא שמעון, כי הוא שואלי יהראל אבר נכנסו להיכל ה' כלו לה הכרובים מעורין זה בזה, ואיך יכלו לראות זאת, אלא היה בעת אחין יהראל עומדין לצורו על מקום? אלא דברי תורה עמיס במקום אחד ועשירים הם במקום אחר. הנמרא דרש „למעגה שלחתי בבלה", כבבלה יהראל גלתה שכינה עמהם, אם כן היתה השכינה בחיות יולאת לדרך ואייב הקב"ה לפקדה. כדין היולאת לדרך. אלא מה הביניך יהראל בחיך גמליאל, אבר מיושם לנו כוחים, ומשלחן ערוך מידי הטפשים החלה לנו לוכיח חמן ומלה בדור דעה זה, דור הכולך לפנים ולא לאחור. לולם מה נאמר, ומה נדבר, לנרוסה של חנוסה נבר נם על הרבנים הנלוזים אבר בשם דוקטורים נקראים, נם הם מתכסים בחדרת הפלפול למען כחש, כי הם לוקה מהשמשים בחור התורה, כי אם בקליפה חיצונה של תורה לבן אין חור התורה מחיה לותם. (כתובות קי"ח) והרבנים המתקנים יזכו את החור ואת הקליפה של תורה לחרי נוח כי אם מתחשים „במחדש" שהוא כמודה בעבודה זרה, ילכו בחקות הנוים בכל ענייי התפלה והעבודה, ועליהם נאמרו דברי חז"ל בדרשתם: מה קנה זה עומד במקום מים, נזעו מחליף, וברבין מכוזין, ואפילו כל הכוחות שבעולם בלות ונוברות בו אין מזיזין לותו ממקומו, כך יהראל אם עומדין במים התורה, אז אם הם נוזלין נזעיהן מחליפין כי עוסקים בתורה וברבין מכוזין, ואפילו כל נלוזות שבאלכע רוחות העמים בלות אליהם אין מזיזין לותן מכח התורה, אבל אם יהראל חיים עומדין במים התורה כיון שבשבה בהן רוח דרומית (הוא רוח השבלה המזיפת) עוקרתו והופכתו על פניו (תענית כ').

ישראל, ומהם יצאו לתרבות רעה, כי התבוללו עם הנוצרים, ומהם נהרגו עם „שליחי הבשורה". ברומא ובערי היונים, כי עובדי אלילים התנגדו להם בראשונה, ורדפו אותם על צואריהם, ולא רק אחר, אשר ספרי מינים נושרין מתוך חיקו, היה למין, כי אם גם ארבעה שנכנסו לפרדס כלם עסקו בעולמות עליונים על פי דעות המינים בימים ההם, כי אז שלטה הפילוסופיה של האפלטנים החדשים וכלה מינות היא. קבלה היתה בידי בעלי אגדה, כי רבי אליעזר נתפש למינות והעלוהו לגרדום לידון (ע"ז ט"ו) וקבלה היתה בידם כי רבי אליעזר שמותי היה, ולדעתי שמתוהו רבותיו לא מפני שהתנגד להם בדבר ההלכה, כי אם על דבר דבקו במינות כאחר, והעד, כי רבי אליעזר הגדול נתפש לדעות מיניות, שהרי בפרקיו המיוחסים אליו, הנקראים פרקי דרבי אליעזר, נמצאו דעות בסתרי מעשה בראשית ומעשה מרכבה, המורות באצבע, כי ממקור לא טהור יצאו. לכן כתב הרמב"ם (מו"נ. ח"ב. פכ"ו) ראיתי לרבי אליעזר הגדול דברים אשר לא ראיתי מעולם יותר זרים מהם בדברי אדם מן הנמשכים אחרי תורת מרע"ה, באמרו: „שמים מאיזה מקום נבראו, מאור לבושו, לקח ונטה כשלמה והיו נמתחין והולכין שנאמר, עוטה אור כשלמה נוטה שמים כיריעה, והארץ מאיזה מקום נבראת, משלג שתחת כסא הכבוד, לקח וזרק, שנאמר כי לשלג יאמר הוא ארץ". ואור לבושו מהיכן נברא?, אמרו בברייתא: „הקב"ה התעטף בשלמה והבריק מזיוה מסוף עולם ועד סופו", זאת לקחו מתורת צוראסתר. וכן המדרש המיוחס לרבי נחוניא בן הקנה, הנקרא ספר הבהיר מלא דעות מיניות, אשר התעטפו בדרשות חז"ל, לבל נכיר אותן כי ילדי נכרים הם. גם אמרו על ר' חנינא בן תרדיון שנתפש למינות ועל ר"א בן פרטא שנתפש למינות, ולדעתי נשרף ר' חנינא בן תרדיון ברומא על דבר כי הקהיל קהלות ברבים ודרש בשליחות המשיח, כשאר שליחי הבשורה, ורבי מאיר דערק לבבל מן הטעם הזה היה, כי הלך אחרי דרכי „אחר" רבו. אמרו על טעותו של „אחר" כי חזא מטטרון דאתיהב ליה רשותא חדא שעתא ביומא למיתב ולמיכתב זכותא דישראל אמר גמירי דאין למעלה לא עמידה ולא ישיבה, לא קנאה ולא תחרות ולא עורף ולא עיפוי שמא ח"ו „שתי רשויות" יש בשמים. מיד אפקוה למט"ט ומחיוהו שיתן פולסא דנורא" (חגיגה אין דורשין) ומטטרון הוא „מטרא" הפרסי, הוא ישוע שר הפנים הנוצרי, הוא האמצעי בין ישראל לאביהם שבשמים, הוא המשיח להושיע לבני אדם מחטאותיהם, הוא דבר אלהים, לדעת יוחנן המטבל, אשר היה לאלהים והתלבש בלבוש בשר ודם וישכון בתוכנו. בזוהר נאמר: ויברא אלהים את האדם בצלמו, דא מטטרון, אל עבדו זקן ביתו, דא מטטרון עבדו של מקום, המושל בכל אשר לו, שנתן לו הקב"ה ממשלה על כל צבאותיו, ומטטרון נקרא שר של עולם, וזה שאמר שר של עולם לפני הקב"ה: רבש"ע עשה צביונו לצדיק זה (לחזקיהו לעשותו למשיח) יצאה בת קול ואמרה: רזי לי רזי לי! הייני שנמצא טועים הרבה שאתה הוא המשיח, ואמר הנביא, אוי לי! אוי לי! (סנהדרין צ"ה) הטועים דרשו, כי משיח נקרא על שמו של הקב"ה, ה' צדקנו, ושמו של משיח נברא קודם

בריאת העולם (נדרים ל״ח) היינו הנאצל הראשון הנקרא אדם קדמון לכל נברא, התועים שאלו: אימת אתי בר נפלא? כי מטטרון בן אלהים הוא המשיח נקרא בר נפלא, אשר ראה דניאל בחזיונו: „וארו עם ענני שמיא כבר אנש אתא ולו יהיב שלטן, שלטן עלם, די לו יעדה (דניאל ז׳ י״ג) (סנהדרין צ״ו) והוראת שם נפל הוא ענן וערפל „נפל״ בל״י, ובעלי אגדה דרשו עליו מלשון סכת דוד הנופלת, גם זאת אמרו התועים כי המשיח יתיב אפתחא דרומא (שמה היו השליחים) ומה סמניה יתיב ביני עניים סובלי חלאים, יש אומרים חורא דבי רבי שמו, שנאמר אכן חלינו הוא נשא ומכאובינו סבלו (סנהדרין צ״ח). בימים ההם התוכחו רבים מבעלי התלמוד עם אותם האוחזים בדעות המינים, וזה שאמר רב נחמן „האי מאן דידע לאהדורי למיני כרב אידית ליהדר. ואי לא, לא ליהדר. אמר ההוא מינא לרב אידית כתוב בתורה „ואל משה אמר עלה אל ה׳, עלה אלי מיבעי ליה? אמר ליה „זה מטטרון ששמו כשם רבו״ דכתיב, כי שמי בקרבו, אי הכי נפלח ליה? כתיב, אל תמר בו, אל תמירני בו, אם כן „לא ישא לפשעיכם למה לי? אמר ליה הימנותא דידן דאפילו בפרונקא נמי לא קבלנוהו, דכתיב, ויאמר אליו אם אין פניך הולכים אל תעלנו מזה (סנהדרין ל״ד). אמת דבר רב אידית, כי אמונתנו הטהורה איננה צריכה לא למלאך ולא לשליח, ולא לשר הפנים, כי אם לאל אחד אמת לבדו. וזה היה טעותו של אחר, ואף את רבי עקיבא בקשו מלאכי השרת לדחפו (מאן מלאכי רבנן) כי גם הוא טעה בדרשתו על הכתוב „עד די כרסון רמיו ועתיק יומין יתב״ (דניאל ז׳) אחד לו ואחד לבן דוד. כי לדעתו שני כסאות לפני הקב״ה אחד לו ואחד למשיח הנאצל הראשון, ויאמר אליו רבי יוסי, עקיבא, עד מתי אתה עושה שכינה חול? אלא אחד לדין ואחד לצדקה. אף כי ר׳ יוסי הפשיט גם הוא מדותיו של הקב״ה כאלו עומדות בפני עצמן, בכל זאת לא חפץ לעשות לשכינה חול להלביש אותו בלבוש בשר ודם, וגם רבי עקיבא נכנס בשלום ויצא בשלום, כי יצאה נשמתו „באחד״. מאמרם „אפקוהו למטטרון ומחיוהו שיתין פולסא דנורא, רומז על משיח בן יוסף שנהרג, וכן שאלו את בן זומא, אשר הציץ ונפגע, בשחוק, בתולה שעברה מה לכהן גדול? רמזו על מרים שנתעברה מרוח הקודש. ורבי מאיר למד תורה מאחר נתפש בדעותיו למינות „מאיר בני כך הוא אומר, בזמן שאדם מצטער שכינה מה אומרת, קלני מראשי, קלני מזרועי אם הקב״ה מצטער על דמן של רשעים שנשפך ק״ו על דמן של צדיקים שנשפך (חגיגה י״ג) רמז על משיח בן יוסף שנהרג, לכן בתורתו של ר׳ מאיר כתוב כתנות אור באלף, כי רמז על הנאצל הראשון. ובצדק שאלו התלמידים את ר׳ יהודה האומר „מקיפין את המזבח ואומרים „אני והוא״ הושיעה נא, הא קא משתף שם שמים ודבר אחר, וכל המשתף שם שמים ודבר אחר נעקר מן העולם (סנהדרין מ״ה). רב הלל האומר „אין משיח לישראל״ התנגד לדעות המינים מבני ישראל. הדרשות על הכתובים „והביטו אלי אשר דקרו וספדו עליו כמספד על היחיד (זכריה י״ב) ה׳ אמר אלי בני אתה, שאל ממנו ואתנה גוים נחלתך״ על משיח בן יוסף שנהרג

(סכה נ"ב). המה דרשות מיניות ולא יבואו בקהל ישראל. ורבי שמעון חסידא המונה את משיח בן יוסף, ואליהו וכהן צדק בין ד' חרשים נתפש גם הוא למינות. המאמר „אין בן דוד בא עד שתהפך המלכות למינות" הוא דעת המינים מבני ישראל. שאלו המינים לר' שמלאי מהו דכתיב „אל אלהים ה' הוא יודע" מורה כי המינים האמינו בשלוש (ירושלמי ברכות). מתנגדי המינים אמרו „עכו"ם ועוסק בתורה" חייב מיתה. רצו לומר, הלובש דעות עכו"ם במלבושי התורה כמו שעשו המינים חייב מיתה. ורבי מאיר אשר למד תורה מאחר, אמר, כי עכו"ם ועוסק בתורה הוא ככהן גדול. וכהן גדול נקרא בן אלהים. מאמר מיתת הצדיקים מכפרת עון, מאמר מיני הוא. —

ואחרי אשר הראינו לדעת כי אחר מין היה, נבוא לראות את הנטיעות הינו מצות התורה, אשר קצץ. התנאים גזרו אומר, כי עקרי האמונה אשר עליהם העולם עומד הם: התורה, העבודה וגמילות חסדים, התורה היא מדרש תורה, ההלכות והשמועות, אשר שמעו מפי רבותיהם בפרושם על התורה. והעבודה היא עבודה שבלב זו תפלה, וגמילות חסדים. ויבואו החסידים והחליפו את התורה באמונה, ואמרו כי בא חבקוק הנביא והעמיד את כל תרי"ג מצות על אחת, היא האמונה. שנאמר „וצדיק באמונתו יחיה" (מכות כ"ב) ויבואו המינים ויאמרו, כי האמונה היא אמונת המשיח בן אלהים, כי אין סוף נשגב ונעלה, ורק המאמין במשיח יש לו חלק לעולם הבא. והמתנגדים גזרו אומר „כל ישראל יש לו חלק לעולם הבא". ואחר קצץ בנטיעות, כי לעג על דברי הסופרים בדרשותיהם המרבים גזרות ותקנות ועושין קלות כחמורות, וזה רמז להם בעקרו „פלגא ממשרא בשבת" (חגיגה, אין דורשין) כי לדעתו ההורג פרעוש בשבת אינו כהורג גמל, והמולח צנון בשבת אינו חייב משום עיבוד, והוצאה והכנסה כל שהוא אינה מלאכה, לכן לעג על השנים שהוציאו משא בשבת כדי לפטור מן הדין (ירושלמי חגינה פ"ג) ולדעתו הרוכב על הסוס בשבת פטור, כי לא מלאכה היא, כי השבת נעשה בשביל האדם, ולא האדם בשביל השבת, וכל איש יכול לעשות את שבתו חול, ולעשות מלאכה בשביל שלא יצטרך לבריות, ואחר בבואו לבית המדרש וראה התלמידים, והבין כי כלם אינם ראויים להשתמש בכתרה של תורה, אמר, מה עושים אלה פה? „אומניא דדין נגר, אומניא דדין בניי, אומניא דדין ציר" (ירושלמי שם) כדעת רבן גמליאל האומר, כל תלמיד שאין תוכו כברו לא יכנס לבית המדרש, נגד דעת האומרים „העמידו תלמידים הרבה!" ובאמת גם בזמננו זה נמצאו רבנים הראויים יותר להיות חיטים, סנדלרים ועושי מלאכה ולא להשתמש בכתרה של רבנות, המקברת את בעליה. ולדעת אחר המעשים הטובים הם עקר בחיי האדם, ולזה אמר „כל אדם שיש בו מעשים טובים ולמד תורה הרבה למה הוא דומה לאדם שבונה אבנים מלמטה ואחרי כן לבנים למעלה" (אבות דר' נתן פי"ח) בכל זאת לא חטא אחר, כי אם חטאו הגדול מנשוא היה כי נתפש למינות! —

עד הנה הוגעתוך, קורא נכבד! בהמון דעות כוזבות ואמונות טפלות, אשר הולידו בני קדם בדמיונם לבהלה, ואשר לדאבון נפשנו עוד היום

כרוחות רעות מרקדות לא בין בני ישראל לבד, כי אם גם בין כל העמים הנאורים בארצות התבל, ולא יוכלון להתטהר מהן, כי כן הוא חוק בנפש האדם, אם נפתח פתח קטן כחור בתוך המחט לאמונות הבלי שוא, אז הוא מתרחב והולך כפתחו של אולם, ואם אכל איש והתגאל בפת בג הגוים בנעוריו, אז ריחו נודף עד יום מותו. ושרם אשים קנצי למילין על דבר דעות „אחר" וחבריו, אעיר את אזני הקוראים על איזה לקט, שכחה ופאה מאמונות הבלי שוא הנמצאים בינינו, ואשים על מאמרי זה נוספות. ונאמר, כי לא לבד שמות המלאכים גבריאל, מיכאל, אוריאל ורפאל ומטטרון קבלו עמנו מן הגוים, כי אם גם השמות שר של ים, אף ברי המלאך שם שר המטר, ירוקמי שר של הברד, סוריאל שר הפנים, סנדלפון, דומה, לילה, דוביאל, סמאל, אשמדאי ורוח פסקנות בשמותיו אטמון פסקון סגרון. כבר נאמר כי גבריאל היא שר של אש, הוא האש הקדמון, אשר האיר בתחלת הבריאה טרם נתלו המאורות ברקיע השמים להבדיל בין היום והלילה, כח האש היה להמצרים ולהפרסים להההודים אל טוב בורא שמים וארץ, ורוח פסקנית לדעת רש"י ז"ל הוא גבריאל הנקרא בשלש שמות פסקון שפוסק דברים כלפי מעלה, אטמון שאטום עונותיהם של ישראל, וסגרון כיון שסוגר שוב אינו פותח (סנהדרין מ"ג) שמות אלה מצאנו ברוחות אלהי האור והאש להפרסים וההודים. אגני הוא אלהי האש להההודים המגרש את השכת האפלה, ואורמוזד הוא אלהי האש והאור הקדמון, מטרא רוכב ברכב וסוסי אש מן השמים ארצה, דריוש עבד למטרא לשמש ולאש הקדוש והנצחי. שר של ים רהב שמו, אשר פתח את פיו ובלע את כל מימות שבעולם (ב"ב ס') היא אליל הודו וישניא, אשר באחד מגלגוליו היה שר של ים ובלע את מימי הים והשתין אותם, לכן מימי הים מלוחים הם. אף ברי שם שר המטר הוא אל אינדרא המוריד טל ומטר על הארץ. סוריאל שר הפנים הוא סוריא אליל השמש היושב ראשונה במלכות האור להפרסים, היא האור הנברא ביום הראשון ואדם קדמון (מטרא) מביט בו מסוף עולם ועד סופו ונגנז לצדיקים לעתיד לבוא, לו פני אריה ופני נשר כי עיניו משוטטות בכל. סנדלפון גבוה מחברו מהלך חמש מאות שנה ועומד אחורי המרכבה וקושר קשרים לקונו (חגיגה י"א). הוא המלאך הגדול בענקים סנדון שמו המחוקה בראש דג דלפין, והוא בן אלהי האור והאש אהוב ונחמד לאפרודיטא אשרה, הוא השכינה. סמאל הוא הנחש הקדמוני להמינים הוא אהריטן פועל רע אבי השדים רוחות לילין והוא בא על חוה בעת שפירוש ממנה אדם הראשון אדם קדמון, לכן נתערבו האורות עם חשכות בנפש האדם, ויחכו לגאולה בביאת המשיח. סמאל השטן, הוא הנחש הקדמוני לקוח מתורת „המנדעים" והמינים. בפרקי דר"א דרש, כי סמאל אחד מהמלאכים הגדולים בעל שתים עשרה כנפים לקח את הכת שלו וירד וראה כל הברות שברא הקב"ה בעולמו ולא מצא חכם להרע כנחש, ועלה ורכב עליו למרוד במקום. גם בספר הבהיר נאמר כדברים האלה, הלך סמאל הרשע וקשר עם כל צבא מעלה על רבו, קבץ כל חילותיו ובקש לו חבר כמותו בארץ ומצא את הנחש ורכב עליו.

ושוחד הנתן ביום הכפורים לסמאל עזאזל מתורת הפרסים בא לנו, כי מאמיני אל אחד אמת אינם מתיראים מקטיגור, ואינם צריכים לסניגור אלא להי לבדו. נעמה פילגש סמ״אל ילדה את אשמדאי שר השדים, הוא נעמה הוא אפרודיטא אשרה ורעה המתאבלת על בעל נעוריה אדונית השמש אשר ירד אל ירכתי שאול ושחת ויקום לתחיה בירח האביב, ואשמדאי מלך השדים תבע לבת שבע אם שלמה בנדתה כטיפון, בעל צפון, הבא על אמו והרג את אזרים אחיו. — דומה ולילה הם רוחות רעות המושלים על המתים ויורדי בור שוכנים בערפל. החושך, הקור, החורב, המדבר, קוץ ודרדר, רעב וצמאון, מחלה ומות, סחי ומאום, עצלות, שקר וחטאת, חיות טורפות, זאבים, נחשים, וכל שרץ זוחל עפר שוכן בחורי עפר וכפים, עקרב, צפרדע ועכבור, פרעושים וכנים כלם תחת ממשלת הרוחות הרעות נתנו. דוביאל שם שר פרס, דיבין הם רוחות משרתים טובים לאלהי האור, הנושאים על שכמם את כסא מרום מראשון, ובעלי האגדה נתנו שם אל בראש ״הדיב״ להקדישו בכלי קודש. כי תחת ממשלת הרוחות הטובות נתנו האור, המים, המעינות, הנהרות, אדמה פוריה, נטעי נעמנים, הטהרה והאמת, החיים בזה ובבא, גם החיות הטובות והבהמות הטהורות ועופות השמים תחת ממשלת האל הטוב נתנו. על פי תורת צוראסתר הכלב והתרנגול נלוו לאדם להלחם נגד הרוחות הרעות, וקדושים הם, ולא תגע בהם כל יד לרעה. התרנגול ירום כשופר קולו קול הדר באשמורה השלישית בעת יזרח הילל בן שחר, ויקרא: קומו אנשים עצלים והללו את האמת וגרשו את הרוחות הרעות! כל המכבד את הכלב ואת התרנגול יזכה לנועם אלהיו אורמוצד בגן עדן. מי לא יראה, כי על אמונה טפלה זו נוסדה ברכת הנותן לשכוי בינה להבחין בין יום ובין לילה! אבותינו אשר ישבו על אדמת פרס ומדי חטאו ביודעים ובלא יודעים, כי קבלו דברים רבים מעובדי אש והתקדשו והתטהרו בכלי קודש לישראל, כמו הטמאה והטהרה, ורוח רעה, והלכות בית הכסא, שדים לצים ומזיקים מידי הפרסים באו לנו. לדעת הפרסים הצפרנים והשערות טמאים הם ותחת ממשלת הרוחות רעות נתנו, בכל מקום, אשר שערות וצפרנים משלכים, שמה יבואו רוחות רעות, לכן תצוה תורת צוראסתר: תרחיקו את הצפרנים והשערות מאנשים טהורים עשרה צעדים ועשרים צעדים מן האש, ושלשים צעדים מן המים וחמשים צעדים מאגדת אזוב. כל חסיד פרסי יחפור חור סביב קרקע ביתו ויקבור את צפרניו, ויאמר תפלה זו שלש פעמים, שש פעמים ותשע פעמים: ״לך צפור אשוצוסטא אני מראה את הצפרנים האלה, לך אתן את הצפרנים האלה, למען יהיו בידך כרמחים וחרבות, כחצים וקשתות ואבני קלע להלחם בהם עם הרוחות הרעות״. הוא המקור לאגדות חז״ל, אשר כל בית ישראל מחזיקים עוד היום במנהג זה, כי השורף את צפרניו חסיד וקוברן צדיק וזורקן רשע (נדה י״ח). ואליכם כסילי עמנו אקרא: אהה! גדול עוני מנשוא, קין הרג אך הבל אחד גדול היה עונו מנשוא, ואנכי הרגתי הבלים רבים לעיניכם על אחת כמה וכמה. ואם האל הטוב לא יכפר בעדי, תרנגול לבן בערב יוה״כ יכפר בעדי! אמן!

לְשׁוּלַמִּית...

כִּרְסִיסֵי טַל אוֹרוֹת בְּשׁוֹשָׁן פִּרַּח
מוּל קַרְנֵי הַשֶּׁמֶשׁ — עֵינַיִךְ,
כְּיוּבָל שָׁקַט לְאוֹר הַיָּרֵחַ
יָאִירוּ יִשְׂקְטוּ פָּנַיִךְ. —

כְּנַר אֱלֹהִים — אוֹר שֶׁמֶשׁ בַּפֶּלֶג
מֵעֵינַיִךְ נִשְׁקָפַת תְּמֻתֵךְ,
כְּנַנָּה אֵשׁ הַשְׁמַל לִבְנַת הַשֶּׁלֶג —
תָּאִיר פָּנַיִךְ צִדְקָתֵךְ.

הָבִי לִי יָדֵךְ שׁוּלַמִּית יָפָתִי,
קָדִימָה נֵלֵכָה אֶל צִיּוֹן חֶמְדָּתִי,
וְשָׁם בֵּין פְּרָחֶיהָ אֶשְׁתַּלֵּךְ...
אָז נִבְלֵי הַבִּכָּה כְּתַנִּים,
יָשִׁיר עַל־פְּרָחִים, שׁוֹשַׁנִּים,
וְעָצְבִי יַעֲזֹבֵנִי בְּגִלָּלֵךְ!...

ביאלוסטאק תרנ"ב. מ. מ. דאליצקי.

(נמסר לדפוס ע"י ת. נ. מעלניק).

בֵּן לְבָנוֹן.

Telephon.

קוֹל עֲנוֹת, חֲלוּשָׁה, אָנֹכִי שׁוֹמֵעַ!
הַקּוֹלֵךְ הוּא אָחִי? אִמְרָתֵךְ רַע?
הֵן הָלוֹךְ הָלַכְתְּ לְאֶרֶץ מֶרְחַקִּים,
וְאֵיךְ אֶשְׁמָעֵךְ דּוֹבֵב מֻמְתַּקִּים?

עַל דַּרְכֵּי הַמְּדִינוֹת עַמּוּדִים עֲרוּכִים,
וְעַל וָוֵי חֲשׁוּקֵיהֶם קַוִּים מְשׁוּכִים:
עֲלֵיהֶם בְּנֵי רֶשֶׁף כְּבָרָק יָרִיצוּ,
וְגַלֵּי הַקּוֹלוֹת יִזְרוֹמוּ יָאִיצוּ,
וְקַו לַקָּו
צַו לָצָו —
וְעַד אַרְגִּיעָה
שְׁמוּעָה הִגִּיעָה!

מַה יָרוּצוּ רַגְלַי? וְיָדַי יָהִינוּ?
וַתְּיַבֵּב לְשׁוֹנִי? וְאָזְנַי יַאֲזִינוּ?
וְעֵינַי יַבִּיטוּ? וְשִׁנַּי יִטְחָנוּ?
וְכָל עַצְמוֹתַי תֹּאמַרְנָה: לְעָמָל נִבְרָאנוּ?

מִכַּף רֶגֶל וְעַד רֹאשׁ רֶשֶׁת גִּידִים פְּרוּשָׁה,
מִן הַמֹּחַ מוֹצָאָהּ וּלְמִצְוֹתָיו דְּרוּשָׁה;
אֵלֶּה רִגְשׁוֹתֵיהֶם לַאֲדוֹנָם יַגִּישׁוּ,
וְאֵלֶּה פְּקוּדָיו לְמַלְּאוֹת יָחִישׁוּ —
וְקַו לַקָּו
צַו לָצָו —
וְעַד אַרְגִּיעָה
מַחֲשָׁבָה עֲשׂוּיָה!

קוֹל לִבִּי דּוֹפֵק, נַפְשִׁי שׁוֹמַעַת!
עֲשׁוּקִים כִּי יִבְכּוּ, עֵינִי דּוֹמַעַת!
מַה תִּשְׁתּוֹחֲחִי נַפְשִׁי? מַה תַּעֲטִי עֲלָטָה?
מַה לִּי וּלְאַחֵר, יָדוֹ כִּי מָטָה?

מִלֵּב אָדָם לְלֵב אָדָם חוּטֵי רַחֲמִים נְטוּיִם;
לֹא שְׁזָפַתָּם עַיִן, וְעַל בְּלִימָה תְּלוּיִם,
וּבְכָל זֹאת יְקַשְׁרוּנוּ, יִמְשְׁכוּנוּ בַּעֲבוֹתוֹת:
וְכִי אַחִים כֻּלָּנוּ הֵמָּה הָאוֹתוֹת!

וְקַו לַקָּו
צַו לָצָו —
וְעַד אַרְגִּיעָה
עֵינִי בּוֹכִיָּה.

הַתֵּבֵל וּמְלוֹאָהּ נוֹדֶדֶת נוֹדֶדֶת:
אַךְ רָצוֹא וָשׁוֹב, עָלֹה וָרֶדֶת!
וְיַד כֹּל בַּכֹּל, אַךְ תֵּת וְקַחַת;
הַכֹּל יִדְחוֹק וְיִמְשׁוֹךְ, וְיֶרְעַשׁ וְאֵין נַחַת;
וּשְׁמָשׁוֹת וּמַזָּרוֹת יִסְעָרוּ כַּחֵץ,
אוֹפַן בְּתוֹךְ אוֹפַן, עַד בְּלִי קֵץ —
אָכֵן כֻּלָּמוֹ נוֹקְשׁוּ וְנִלְכָּדוּ,
שְׁלוּבִים, אֲחוּזִים, וְלֹא יִתְפָּרָדוּ:
וְקַו לַקָּו
וְצַו לָצָו —
וְכָל הַבְּרִיאָה
בְּאֶחָד תְּלוּיָה!

מ. ז. גאלדבוים מלבוב.

אֲרוֹמִמְךָ טֶבַע.

בֶּהָרִים, בַּיְּעָרִים, תַּחַת הַבְּכָאִים,
עַל אֲפִיקֵי מַיִם, נוֹזְלִים בֵּין הַסְּלָעִים,
רוֹבֵץ אֲנִי עַל הֶאָחוּ, נִשְׁעָן אֱלֵי גֶבַע,
כָּל רִגְשׁוֹתַי תֹּאמַרְנָה: מִי כָמוֹךָ טֶבַע!

הַצַּיָּר עַל נַיָּר הוֹדְךָ וַהֲדָרֶךָ,
אַךְ עַיִן יַשְׂבִּיעַ בְּצֵל תִּפְאַרְתֶּךָ —
הַיִּצְלַח הָאָמָן בְּשָׁשַׁר לִמְשׁוֹחַ
גַּם קְטוֹרֶת סַמֶּךָ לְרֵיחַ נִיחוֹחַ

וְרוֹקֵחַ, לוֹקֵחַ נַפְשׁוֹת הַצְּמָחִים,
וְיָנִיחַ לְמִשְׁמֶרֶת בָּשְׂמֵי הַפְּרָחִים —
הַיּוּכַל גַּם רַעַשׁ עֵצֶיךָ לָקַחַת,
וְזִמְרַת יְעָרֶיךָ לִרְקוֹחַ מֶרְקַחַת?

וְאָנֹכִי, מַה כֹּחִי, תּוֹלַעַת מְשׁוֹרֵר,
כָּל יְשֵׁנֵי אֲדָמָה לִקְרָאתְךָ לְעוֹרֵר?
הַתִּנְדּוֹף הַתָּצִיץ, הַתִּפְרַח שִׁירָתִי?
הַתִּרְעַשׁ, הַתִּגְעַשׁ כְּמַתְכּוּנְתָּךְ זִמְרָתִי?

בֶּהָרִים, בַּיְּעָרִים, תַּחַת הַבְּכָאִים,
עַל אֲפִיקֵי מַיִם, נוֹזְלִים בֵּין הַסְּלָעִים,
רוֹבֵץ אָנֹכִי עַל הֶאָחוּ, נִשְׁעָן אֱלֵי גֶּבַע,
מַחְרִישׁ מִשְׁתָּאֶה אֲרוֹמִמְךָ טֶבַע!

מ. ז. גאלדבוים.

לֵב וָלֵב

הַךְ בָּאֶגְרוֹף עַד אֵין קֵץ
עַל גּוּשׁ עָפָר עַל בּוּל עֵץ,
הַיִּתֵּן? הַתַּקְשִׁיב קוֹל נְהִי?
וְגַע בְּאֶצְבַּע בְּמֵיתְרֵי כִּנּוֹרוֹת —
וְיִפָּתְחוּ לָךְ צִנּוֹרוֹת
קִינִים וָהֶגֶה וָהִי!

יֵשׁ נֶפֶשׁ וָנָפֶשׁ, לֵב וָלֵב:
יֵשׁ לֵב חֲלָמִישׁ בַּל יָבִין כְּאֵב,
וְיֵשׁ לֵב רַךְ, נֶפֶשׁ יוֹדַעַת —
וְנַפְשִׁי וְלִבִּי כִּנּוֹר וְנֵבֶל,
וְעוֹרְקַי קַוָּם, יֶהֱמוּ אֵבֶל,
כִּי יַד אֱלֹהִים בָּם נוֹגַעַת!

מ. ז. גאלדבוים מלבוב.

הִתְחַזְּקוּ!

יְתוֹמִים וְאֵין אָב, יְתוֹמִים וְאֵין אֵם,
גַּם יְלִידֵי חוּץ, בְּנֵי בְּלִי שֵׁם,
אַל תֹּאמְרוּ נוֹאָשׁ! — עוֹד אֲבִיכֶם חַי!
נַאֲסָמְיוּ מְלֵאִים עַד בְּלִי דַי!
אִמְרוּ לָעֲבוֹדָה: אִמֵּנוּ אַתְּ;
—הֲלֹא לְכָלֵנוּ הִיא חָלְצָה שַׁד—
לַתּוֹם קִרְאוּ אָח, וְלַחָכְמָה אָחוֹת;
וּרְאוּ, כִּי הִנְּכֶם גְּדוֹלֵי מִשְׁפָּחוֹת!
עִבְדוּ בְּשִׂמְחָה וְלִמְדוּ בְּרָעָדָה,
כִּי עַד הַכֶּתֶר חָרוּץ יָדוֹ הָדָה!

(החרוזים האלה כתבתי תחת צלם תבניתי, הנועד עבור בית היתומים אשר ביאספע, ביום נ קראתי בשם; שוטר הכבוד, אחרי עמדי על משמרתי בין ראשי הבית הזה כעשרים שנה.

מ. ז. גאלדבוים מלבוב.

כְּנוֹר צִיּוֹן.

1.

בֶּן עַמִּי, בֶּן הַשִּׁיר, לוֹ שְׁאֵת יָתֵר,
הַזְּמֵרָה בְּעַצְמוֹתָיו כְּאֵשׁ עֲצוּרָה;
יָעִיר כְּנוֹר צִיּוֹן, יַךְ הַיָּתֵר,
וַתִּזְרֹמְנָה זְמִירוֹת בְּנַעַם וּגְבוּרָה.

2.

בְּנַעַם וּגְבוּרָה שִׁירָיו יִשְׁתַּפְּכוּ,
יִשְׁתַּתְּפוּ, יִשְׁטְפוּ וּמְמַקּוֹר לִבָּכוּ;
מִלֵּב נִשְׂבָּר מִמָּקוֹם קָדוֹשׁ יְהַלֵּכוּ,
כְּנוֹרוֹ אֵבֶל, קוֹל בְּכִים עָגְבוֹ.

3.

מִכְּנוֹר צִיּוֹן יִרְעַם יַם הַדְּמָעוֹת,
דִּמְעוֹת יִשְׂרָאֵל תִּרְדֶּנָה עֵינָיִם;
מִכְּנוֹר צִיּוֹן, הָהּ, קִינוֹת נִשְׁמָעוֹת
קִינוֹת בַּת יְהוּדָה תִּצְלֶנָה אָזְנָיִם.

4.

קוֹל הֶגֶה, קוֹל כְּחָגִים נֶאֱנָחִים,
קוֹל רַעַשׁ קְדוֹשִׁים דָּמָם נוֹבֵעַ;
קוֹל נִשְׂרָפִים, קוֹל אֹבְדִים נִדָּחִים
מִכְּנוֹר צִיּוֹן—נוֹרָא יִשָּׁמַע.

5.

קוֹל בְּכִי אִמּוֹת, קוֹל יְלָלַת עוֹלָלִים,
אֶל הַסֶּלַע מְנֻפָּצִים לְרִבְבוֹת;
קוֹל תְּמִימִים עַל קִדּוּשׁ הַשֵּׁם חֲלָלִים,
מִכְּנוֹר צִיּוֹן יְשַׁבֵּר הַלְּבָבוֹת.

6.

קוֹל בַּחוּרִים וּבְתוּלוֹת מְמַעֲמַקִּים
קוֹל בּוֹכִים מְיֻלָּדִים, קוֹל נְהִי מְיֻלָּדוֹת,
לַעֲבָדִים וּשְׁפָחוֹת נִמְכְּרוּ לְמֻרְחָקִים
מִכְּנוֹר צִיּוֹן יַבִּיעַ חֲרָדוֹת.

7.

כְּנוֹר צִיּוֹן הוּא יְסַפֵּר הַתְּלָאוֹת
הַמְּצָאוֹת אֶת יִשְׂרָאֵל בַּדַּרְכּוֹ;
כְּנוֹר צִיּוֹן הוּא יַטִּיף נִפְלָאוֹת
יְחַזֵּק עַמּוֹ לְבַל יִכָּשֵׁל בְּרֶכּוֹ.

8.

מִלְהָבוֹת רְבָבוֹת, מִשְׁבָּרִים, נְהָרִים,
הִצִּיל הַכִּנּוֹר, הִמְלִיט הַנֵּבֶל;
קָדוֹשׁ הוּא לֹא חֻלַּל מִיְּדֵי זָרִים,
כִּנּוֹרוֹ אוֹרוֹ בַּחֹשֶׁךְ וָאֵבֶל.

9.

חֶמְדַת יִשְׂרָאֵל לְשָׁלָל אַךְ לֹא כִּנּוֹרוֹ,
עִמּוֹ יִתְאַבֵּל עִמּוֹ שְׂפָתָיו תְּרוּעָה;
בִּנְגִינוֹתָיו נִחוּמִים, חַיִּים מְקוֹרוֹ,
עֻזּוֹ זִמְרַת יָהּ וַיְהִי לוֹ לִישׁוּעָה.

לְבִיָא שְׁבִיָּה.

1.

יְהוּדָה, אִמְךָ לְבִיָּא, מֹשֶׁלֶת יָעַר,
רִבְצָה בֵּין אֲרָיוֹת כְּפִירִים אֲיוּמִים;
מִקּוֹל שַׁאֲגָתָהּ חַיּוֹת אָחֲזוּ שָׂעַר,
מִשְׂאֵתָהּ רָגְזוּ גוֹיִם וּלְאוּמִים.

2.

טָרְפָה הָאֱלִילִים אָכְלָה עַד וְשָׁלָל,
מִשֶּׁקֶץ טָמֵא טִהֲרָה תֵּבֵל קְדוּמִים,
הִכְּתָה אֲלָפִים הִפִּילָה רִבֲבוֹת חָלָל
חַלְלֵי רוּחַ—הֲרוּגֶיהָ עֲצוּמִים.

3.

אֵשׁ מֵעֵינָהּ תֹּאכַל לַהֶבֶת שַׁלְהָבֶת
שָׂרְפָה כָּל פְּסִילִים אֲשֵׁרוֹת מַצֵּבוֹת;
בְּשַׁלְהֶבֶת־יָהּ מְאִירָה אֶרֶץ צַלְמָוֶת
מַזְהִירָה הָעַמִּים עֹשֵׂי תוֹעֵבוֹת.

4.

הַיּוֹם שְׁבִיָּה וּכְלוּב בַּרְזֶל מְעוֹנָהּ
עַל מַצַּע תֶּבֶן רֹבֶצֶת כּוֹרָעַת;
אַךְ הוֹדָהּ עוֹד תִּשָּׂא, תִּפְאֶרֶת גְּאוֹנָהּ
יְהוּדָה, אִמְךָ לְבִיָּא עוֹד לֹא נִכְנָעַת.

לֵךְ בְּכֹחֲךָ זֶה!

1.

בֶּן עַמִּי, עַד מָתַי תִּשְׁכַּב לְמַעֲצֵבָה,
הִתְנַעֵר מֵעָפָר, מֵאֶרֶץ קוּמָה!
עֲזוֹב חֶשְׁכַּת קֶבֶר, שַׁבֵּר הַמַּצֵּבָה,
עֲלֵה מִבּוֹר תַּחְתִּיָּה מִשְׁכַּן דוּמָה.

2.

עוֹד חַיִּים בְּעוֹרְקֶיךָ, עוֹד לִבְּךָ דֹּפֵק
דֹּפֵק בַּכֹּחַ מָלֵא רֶגֶשׁ עֲלוּמִים;
פִּיךָ אֶת אוֹיֵב בִּמְקוֹם רֹאִים סֹפֵק,
תַּרְשִׁיעֵהוּ—חֲטָאָיו כְּדַם אֲדוּמִים.

3.

חֲטָאָיו אֲדוּמִים וּפָנָיו יֶחֱוָרוּ
יֵבוֹשׁ מֵרִשְׁעוֹ, חֶרְפָּה תְּבוֹאֵהוּ;
צֶדֶק וּמִשְׁפָּט עַל מִצְחֲךָ יִנְהָרוּ,
לֵךְ עַמִּי בְּכֹחֲךָ זֶה וְהַכְרִיעֵהוּ.

יעקב צבי שפערלינג.

סֵדֶר הַכַּפָּרוֹת.

והוא חטא רבים נשא (ישעיהו נג).

א.

בַּחֲצוֹת לַיְלָה, לֵיל חֹשֶׁךְ וּשְׁאִיָּה
יֵלֵךְ שַׁמָּשׁ הָעִיר קוֹדֵר שָׂחֹחַ
יִתֵּן בְּקוֹלוֹ—קוֹל תַּאֲנִיָּה וַאֲנִיָּה,
וּבְמַקֶּבֶת עֵץ דַּפֵּק בְּכֹחַ:
עוּרוּ נָא! קוּמוּ נָא! יַשְׁמִיעַ קוֹל וְעָרָה,
קוּמוּ נָא! לְהִתְעַדּוֹת עֲלֵי הַכַּפָּרָה!

ב.

הַחֲרֵדִים קָמוּ בְּחִפָּזוֹן מִשְׁכָּבָם
הֵסִירוּ רוּחַ הַטֻּמְאָה בִּנְטִילַת יָדָיִם
חִישׁ מַהֵר קָמוּ מֵעַל מִטָּתָם
וַיָּרוּצוּ בִּרְעָדָה לְמִקְוֵה הַמָּיִם,
גַּם טִהֲרוּ מִכָּל חֶלְאָתָם
בְּטֶרֶם הִתְעַדּוּ עֲלֵי כַּפָּרָתָם.

ג.

מִמִּקְוֵה הַמַּיִם בֵּיתָה הָלְכוּ
וַתַּרְנְגוֹל לָבָן בְּיָדָם לָקָחוּ,
סְדוּר "כָּל בּוֹ" מַהֵר פָּתָחוּ
הִתְעַדּוּ וַיִּבְכּוּ וּמַר צָרָחוּ:
בְּנֵי אָדָם יוֹשְׁבֵי חֹשֶׁךְ וְצַלְמָוֶת
— — — — — — — — — — — — — — —
לָנוּ הַחַיִּים — לְתַרְנְגוֹל הַמָּוֶת!

ד.

לְקוֹל סוֹאֵן בְּרַעַשׁ קָפַצְתִּי מֵעַל מִשְׁכָּבִי,
חִישׁ לָבַשְׁתִּי הַבְּגָדִים, וָאוֹחֵז תַּרְנְגוֹלִי,
עֵת לַעֲשׂוֹת לַיְיָ, אָמַרְתִּי בִּלְבָבִי

וּבְחֶרְדַת קֹדֶשׁ הֲרִימוֹתִי קוֹלִי:
„בְּנֵי אָדָם יוֹשְׁבֵי חֹשֶׁךְ וְצַלְמָוֶת"
קָרָאתִי בְּקוֹל בּוֹכִים, בְּתוּגָה וַעֲצֻבֶת.

ה.

פִּתְאֹם קָרָא הַתַּרְנְגוֹל וְקוֹל אָדָם יָצָא מִגְרוֹנוֹ
קוֹל נְהִי נָשָׁא, וּבְזַעַם הִכָּה בִּכְנָפַיִם
עָלַי תַּשִּׂיא עֲוֹנְךָ? הִשְׁמִיעַ קוֹל בַּחֲרוֹנוֹ
בְּחַטָּאתְךָ וּבַעֲוֹנְךָ תְּשַׁלְחֵנִי מֵאֶרֶץ הַחַיִּים?
בְּטֶרֶם אָמוּת בְּפִשְׁעֲךָ וּבְחַטָּאתְךָ
הַאֲזֵן בֶּן אָדָם וּשְׁמַע לְקוֹל כַּפָּרָתְךָ.

ו.

שְׁמַע בְּקוֹלִי, קָרָא הַגֶּבֶר בְּרוּחַ דוֹאֶבֶת
בְּטֶרֶם אֶגְוַע אֶאֱלָפְךָ דַרְכֵּי הַחַיִּים
„בְּנֵי אָדָם יוֹשְׁבֵי חֹשֶׁךְ וְצַלְמָוֶת"
יִרְדְּפוּ הַחַלָּשׁ, יִדְרְכוּהוּ בְּרַגְלַיִם
הַחַלָּשׁ לֹא אִישׁ הִנֵּהוּ, מַעֲלֵה גֵרָה,
שָׂעִיר עַזְאָזֵל הוּא—לְאֶרֶץ גְּזֵרָה!

ז.

הַחַלָּשׁ יִדְכֶּה יָשֹׁחַ וְיִגְוַע גָּוֹעַ
וּמִי יִשְׁמַע צַעֲקָתוֹ מַר צוֹרֵחַ
הַכֹּל לָעָרִיץ, הַכֹּל לְאִישׁ זְרוֹעַ
הַכֹּל לְאֶגְרוֹף בִּזְמַנֵּנוּ כָּאוֹר זוֹרֵחַ.
הַחָזָק יִבְנֶה עַל הֲרִיסוֹת מִשְּׁנֵהוּ
יִשְׂבַּע וְדָשֵׁן, יַעַן יַרְעִיב רֵעֵהוּ.

ח.

פֹּה יוֹרִיד אִישׁ יְהוּדִי דְּמָעוֹת כַּמַּיִם
כִּי מְמֻשָּׁךְ וּמְמֹרָט הִנֵּהוּ עֲלֵי אָרֶץ

עָשׁוּק וְרָצוּץ, גַּם יֵרָמֵס בְּרַגְלַיִם
וְאֵין אוֹמֵר הָשֵׁב, וְעוֹמֵד בַּפָּרֶץ.
חַלָּשׁ הוּא, לְפִתְחוֹ רוֹבֶצֶת מְאֵרָה
שָׂעִיר עֲזָאזֵל הוּא—לְאֶרֶץ גְּזֵרָה!

ט.

לִפְנֵי שַׂר מִסִּים יַעֲמֹד שָׁחֹחַ
אִישׁ עָנִי וְעֵינָיו יוֹרְדוֹת מַיִם:
„רַחֵם עַל עוֹלָלַי חַסְרֵי כֹחַ"
„לֹא אוּכַל תֵּת מַס, שַׂהֲדִי בַּשָּׁמַיִם"
גַּחְזִי! הַשְׁלִיכֵהוּ חוּצָה! בְּיָדוֹ אֵין גֵּרָה
שָׂעִיר עֲזָאזֵל הוּא—לְאֶרֶץ גְּזֵרָה.

י.

הֲאִם אָפֵס צֶדֶק, פַּסָּה אֱמוּנָה?
בָּשָׂר מִבְּשָׂרְךָ אָנִי, זֹאת תֵּדַע יָדֹעַ?
כֹּה יֵילִיל אִישׁ אֻמְלָל בְּבַקָּשָׁה וּתְחִנָּה
עַל פֶּתַח אִישׁ עָשִׁיר, נָדִיב וְשׁוֹעַ,
אֶבְיוֹן לֹא אָח, אֵלָיו אֶתְנַכֵּרָה,
שָׂעִיר עֲזָאזֵל הוּא—לְאֶרֶץ גְּזֵרָה.

יא.

לְמִשְׁפָּט צֶדֶק, אֵלֶיךָ שׁוֹפֵט, בָּאתִי,
אָנָא הַצִּילֵנִי מִיַּד עוֹשְׁקַי כֹּחַ,
בְּחָזְקָה לָקַח פְּלוֹנִי שְׂדֵה אֲחֻזָּתִי
הוֹצֵא אֶת הַגְּזֵלָה, הוֹצֵא הַמַּלְקֹחַ!
מַה אֶעֱשֶׂה לָךְ בְּנִי, עָנָה בְּרוּחַ קָרָה
הַטֶּרֶם תֵּדַע, כִּי הַחַלָּשׁ כַּפָּרָה.

יב.

עַל כֵּן בֶּן אָדָם בְּטֶרֶם קָטְבִי הַמָּוֶת
רַבֵּה תַאֲנִיָּה וּקְרָא לְמִסְפַּד וָאֵבֶל

בְּנֵי אָדָם יוֹשְׁבֵי חֹשֶׁךְ וְצַלְמָוֶת
אַךְ הֶמָּה יִשְׁלְטוּ פֹּה עָלַי תָּבֵל.
עוֹלָם כְּמִנְהָגוֹ—לְשֹׂנִי וְאֵבִי עֶרֶב
אַךְ שֹׁה תְּמִים מְרֻמַּס וְטֹרַף.

יג.

הַתַּרְנְגוֹל גֶּאֱלָם דּוֹמִיָּה, אַךְ בְּכְנָפָיו הִכָּה
וְאָנֹכִי הִתְוַדֵּיתִי בְּעָמְדִי שָׂחֹחַ
אָחַזְתִּיו סְבַבְתִּיו סָבִיב לְרֹאשִׁי כְּחָבָּה
וְהָלְאָה חִשְׁלַכְתִּיו בְּרֹב אוֹנִים וְכֹחַ,
עוֹד הַפַּעַם לִקְרֹא נַפְשִׁי שׁוֹאֶלֶת
וַיִּגַּע בּוֹ הַשּׂוֹחֵט — בְּמַאֲכֶלֶת.

ערב יוה"כ שנת „החלש כפרה".

ש. ספרין.

הרבנות או המות.

(הרבנות מקברת את בעליה).

אחת הנשים הצנועות והכשרות, אשר בעיר „כסלות תבר" היתה חנה האלמנה, אשר לה בן יחיד ילד זקונים קטן, כי רבים מבניה מתו עוד בחיי בעלה. ותאהב חנה את בנה יחידה אהבה בלי מצרים, הוא היה חיי רוחה נפשה ונשמתה גם יחד, ובו שמה כל תקותה ותוחלתה בתבל. בה התערה רעיון רוח הנולד על ברכי הדמיון, לעשות את בנה שמואל „לרב ומורה הוראה בישראל". רעיון רוח! אמרתי, מדוע בשם רעיון רוח אכנהו? מפני כי חנה האלמנה לא שמה את לבה לדעת, אם בנה לכך נוצר ונברא, אם כשרונותיו וכחות נפשו מכשרים לזה, להשתמש בכתרה של תורה. וכה הלך הדמיון הלך וגדול, ויך שרשו עמוק בקרב לבה, כי עין בעין תראה את בנה יחידה יושב על כסא הרבנות באחת הערים הגדולות, ולבה ישבע נחת. ואם נשאל מדוע עיני האלמנה חנה רק אל משרת הרבנות נשואות יותר משאר מלאכת הקודש, אשר לישראל ויהודה? יוכל היות, אם כי כבוד התורה יקר היה בעיניה, כי חביבה היתה התורה לישראל, אשר גם החיט והסנדלר לא למדו את בניהם אמנות ומלאכה המחיות את בעליהן, כי אם תורה, או אולי נראה בעל החלומות להאשה והגיד לה בחזיון לילה, כי בנה רב יהיה, או אולי דרה בשבבותיה דרב והתקנאה בכבודו, או יוכל היות, כי נמצא רב לפני עשרה דורות במשפחתה. סוף דבר, הדמיון, כי בנה יחידה שמואל

רב יהיה, קנן בנפש האלמנה, ויקח את כל מורשי לבבה, ויסגור את חדרי לבבה מבוא כל רעיון אחר אל תוכו.

כמעט גמלה את הילד מחלב שדיה, ונטפי החלב עורם נכרים על שפתי עתיק שדים זה, והנה החלה האלמנה הכשרה והצנועה להדריך את בנה ולנהלהו אל המסלה העולה בית־אל, היא הרבנות. היא החישה לבצע את מעשה ידיה בהביאה את בנה אל „החדר", היא המדרגה הראשונה לרבנות בישראל. מובן מאליו, כי יום זה הנועד והנקדש לתכלית העשות את בנה לרב בישראל, חגגה האלמנה בגילה ורעדה, בבכיה ושמחה, ותנל האם בפרי בטנה לאמור: שישו בני מעי שישו! מכם יצא רב לישראל!—כי בלבה לא התעורר כל ספק, כי בנה רב יהיה, כי האמת עדה לעצמה, אם יתן איש עור בלתי נעבד לַעבד, או עשת ברזל לנפח חרש לא יפון בעושהו, כי יעשה ויוציא כלי למעשהו כחפץ וכרצון בעליו, מבלי שנות כחוט השערה. ככה אמצה התקוה את לב האלמנה ותעודדה, אשר ברבות הימים יצמחו לה שושנים פרחי רב לכבוד ולתפארת, כי גם היא נתנה עור שלא נעבד לבית־מעשה־עורות, ומי איפוא יפון, כי המלמד העושה במלאכה ימעול מעל לעשות את מלאכתו מלאכת הקדש ברמיה, וישנה ממטבע שטבעה היא, אחרי, אשר התנתה עם המלמד בתנאי כפול „כתנאי בני גד ובני ראובן" לבלתי יפיל מום בקדשים, בעשותו שלא לרצונה, פגול יהיה לא ירצה.—

הנער שמואל היה יפה תואר, לחייו שושנים, עיניו כיונים מלאות חן, כל חמדת הילדות פרושה על צלם דמות תבניתו. והוא הובא היום אל „החדר" כשה לטבח יובל. ששבוניו המה הריש דוכנא ואמו היקרה, אשר בלב מלא גילה, רנה דיצה וחדוה, כמביא בכורים לכהן גדול, אחזה את בנה בזרועותיה ונעה בשפתיה, כמו דובבת רב ברכות למעונה אלהי קדם ומעיניה עגלי דמעה התגלגלו על לחייה הצומקים בצערה על מפתן החדר. קורא נכבד! אל תדרוש, ואל תבקש לשמוע הפעם מפי תעלומות וסתרי הבית, אשר בו הובא הנער שמואל, כי אל תשכח, כי כעת עומדות רגלינו על סף החדר, הוא „מפתן החשמל" אשר בו השבע השביענו הריש דוכנא פעם בנקיטת חפץ, הוא הרציעה הרודה בה (קאנצוק בלע"ז) אחרי עשותו, בי כל צרכיו, בהפוך אותי על צדי כבן בוזי, וספר ומנה ככהן גדול בעבודת זריקתו כמה עלה בחלקי, לכן מאז ירא אני מאוד לגלות סוד החדר.—

בלי כל ספק לא ארכו הימים, ולשמואל נגלה סוד החדר. אחרי אשר הריש דוכנא הפכו על פניו, ויכהו עשר מכות. רבים מעמיקים שאלה: מה ראה המלמד על ככה לרדות דוקא על הלחיים התחתונות? ובמה גדול עון אבר זה מכל רמ"ח אברים שבגוף הילד? פליגתא היא במשנת המלמדים, אחרים, ויש אומרים. אחרים אומרים, כתיב „הכה תכה אותו" וכתיב „ועצם לא תשברו בו" הכאה בלי שבירת עצם היכי משכחת? מקום אחד יש באברי הילד ותחת שמו, וגמרינן, כי האבר הזה הוא בשר בלי עצמות. ויש אומרים סברא, כי הלחיים התחתונות נקשרות במוח הילד על ידי חוט השדרה ובאתערותא דלתתא תבא אתערותא דלעילא, לכן בהכאות על לחיי „התחת"

יעלו למודי התורה אל ראש הילד בנחת. מובן מאליו, כי כל מלמד המרבה להכות הרי זה משובח. דעת לנבון נקל, כי חנה האלמנה, אשר בקשה כי שמואל בנה ימהר ויחיש מעשהו, להיות רב, בחרה במלמד מרבה להכות. ואם בא שמואל הביתה בקול בוכים כי הֻכה בבית מאהביו „החדר" מכת בלתי סרה, הבינה אמו היקרה, כי לא על חנם הוכה, וכי לא השיאו רבו לגנוב, כי למוד בלי הכאה אי אפשר לבוא אל המטרה, כאשר אין באפשרות לעשות מנורת זהב טהור מבלי הניף עליה כשיל וכלפות, לבן פתחה חנה את פיה בחכמה ותאמר לבנה: „אל בני, אל בר בטני, אל תבכה, כי המכות יעבורון ויתרפאו, טרם תכנס לחפה. הנך מיועד להיות רב בישראל, להיות מורה הוראה ביהודה, היתכן זאת בלי עמל ויגיעה ובלי הכאה, הנשמע כזאת בני, כי רבי לא יכה? אם לא תחפוץ ללמוד ולהיות רב, טוב מותך מחייך!"

למהר ולהחיש מעשה ידיה להעלה את שמואל בנה על המדרגות היותר עליונות לשבת בסוד בחורים חובשי בית המדרש המרביצים תורה בישראל, החליפה חנה האלמנה את המלמד בכל שנה ושנה, ומדי שנה בשנה ראה הנער שמואל מלמד חדש ורצועה חדשה. וכאשר אין שני נביאים מתנבאים בסגנון אחד, כן לכל מלמד תחבולה אחרת לפקד צבא תלמידיו, וכל הגדול מחברו מזמותיו מתגברות עליו, ותחת אשר זה מיסר את תלמידיו בשוטים ובעקרבים, ידוש השני את בשרם בקוצים ובברקנים. „כופין אותו" כתוב, עד שיאמר בעל פה כל הדרשות והאגדות וכל ארבעה וחמשה „דבר אחר" הנאמרים בפירוש על פסוק אחד. מי מאתנו לא יזכור עוד את רבו אלופו, אשר כמלאך המות עמד מראשתיו וחרב נוקמת בידו, מי לא יזכור עוד את זמרתו „ואני" אע"פ שאני מטריח אותך בקבורתי עם רחל אמך ככה לא עשיתי", ומי לא יזכור את הפסוק הקשה על „הסלם" אשר ראה יעקב בחלמו ורגליו עמדו בבאר שבע וראשו מגיע לבית אל, והר המוריה שנעקר משם ובא לכאן, מכות בלי ספורות הוכנו מידי מלמד חסר דעת, אשר לפניו שערי רחמים ננעלו, ושערי דמעות נסגרו, כי אין רחמים בלמוד התורה, היה פתגמו הנורא.

הנער שמואל גדל והיה בן עשר שנים, ותקח לו אמו מלמד מיוחד לא לבדו וזר לא יתערב אתו, למען יהיה נבדל ונפרש משאר הנערים בני גילו, הבלתי מקשיבים בקול מוריהם, ובלתי מוכנים לרבנים שומרי משמרת הקודש. ומאז והלאה היה הנער שמואל כלוא בבית כל היום כאסיר אל בור, והגה בתורת ה' יומם ולילה. ורבו החדש חדש גזרותיו בהכאות ומהלומות אשר ירדו חדרי בטנו. כעגלון הדופק את סוסיו בכח לעלות על הרים גבנונים כן דחק ודפק המלמד את הנער לעלות במרום הר התלמוד לעקור הרים בפלפולו ולרדת על עמק „הפוסקים" להבדיל בין האסור והמותר, ובין הטמא והטהור, בהלכות אישות ונידות, בזבות ומצורעים. וכל מה שתלמוד ותיק חדש בפלפולו בטהרו את השרץ בק"ן טעמים ילמוד נער בן עשר שנים. שלש שנים עברו ושמואל הגיע לבן י"ג שנים, הוא בר מצוה, הגיעו ימי הבחרות, וכל איש, אשר ראה וידע את הנער שמואל לפנים, לא יכירהו

עתה, ינוד במו ראשו וישרוק: הזה שמואל יפה עינים וטוב רואי? פניו דלו, לחייו יבשו וצמקו, עיניו בחוריהן נחבאו, ובמשמניו רזון בא מרוב יגון ותלאה, אשר מצאוהו ועברו עלי ראשו. ביום היותו „לבר מצוה" והחל להניח תפילין, עשתה האלמנה חנה סעודה גדולה כסעודת שלמה בשעתו, והבחור שמואל הראה את עוצם ידו בפלפול ובסברא, קשר נימה בחבל וחבל בנימה והראה בראיות ברורות, כי מן „כלב וגדי שקפצו מראש הגג" יש ללמוד, כי „יש בגידין בנותן טעם". וכל הנשים הצדקניות העידו הפעם, כי הבחור שמואל ראוי הוא לשבת על כסא הרבנות בעיר ואם בישראל. והאלמנה צהלה ושמחה! —

ויהי שמואל בן ארבע עשרה שנה, קרא עליו מועד לשבור בחוריו, כי השדכנים כתרו את אמו הכשרה והצנועה, וידברו אל לבה לקחת אשה לבנה. בתוך השדכנים הרבים, אשר כתרו את האלמנה חנה, בא ר' חיים „שדכן ראש המדינה" איש בעל כרס עב ובעל חוטם אדום, וידבר גדולות ונכבדות אל האלמנה, ויאמר אליה:

את ידעת חנה אהובתי, כי השדכנים הקטנים הם כשועלים קטנים מחבלים כרמים, ואוי לאיש הנופל בידם, כי ידחוהו למדחפות. הם ירתמו „חמור וגמל" זה מושך לכאן וזה לכאן, במרכבה אחת, היצלח? ואנכי תודה ליוצר בראשית, מחבר חבורים ומזוג זוגים, אשר עולים יפה בקנה אחד כפתור ופרח, כאלו הסכים „בת קול" המכרזת ארבעים יום קודם יצירת הולד בת פלוני לפלוני על ידי. אין פרץ ואין יוצאת ברחובותינו. אלהים בשמים, היושב ומזוג זוגים, יאמר לדבק טוב, ומצא אשה מצא טוב. סוף דבר, חנה אהובתי, את ידעת כי הדורות נשתנו, והעתים הטובות עברו, בזמננו כבוד התורה בלא כסף כאפס ואין הוא. הכסף יענה את הכל, אמר החכם מכל אדם. אמת הדבר, כי בנך שמואל „תכשיט" הוא וראוי לשבת על כסא הרבנות בעיר ואם בישראל. אבל כסא הרבנות דורש בזמננו שלשה דברים כסף, יחס ותורה טפלה להם. עת היתה אשר חביבה היתה התורה לישראל ועל כסא הרבנות לא ישבו כי אם גדולי הדור בעלי פלפול וסברא, כל רב היה גם סיני גם עוקר הרים, אבל בזמננו כל רב שאינו מיוחס, מזרע קודש מחצבתו, או נכנע הוא תחת יד צדיקי הדור, או בכסף מלא יקנה את כסא הרבנות לא יזכה להשתמש בכתרה של תורה. ואת חנה אהובתי אל יחרה אפך בי, אם אומר לך האמת, כי בנך שמואל לא סיני ולא עוקר הרים הוא, גם לא מיוחס הנהו, כי בעלך עליו השלום היה פעם סרסור ופעם קצב, וגם את, אם חלום חלמת, אשר חוטר מגזע הרבנים את, מי יאמין לדבריך? גם כסף רב אין לך לקנות את כסא הרבנות, מה תדמי בנפשך מה יהיה משפט הנער שמואל ומה מעשהו בימים יבואו? — שמע נא חנה איעצך, ויהי אלהים עמך, כי ידעת אשר לבבתני באחת מעיניך בימי נעוריך, ועוד לא כבה נר אלהים היא האהבה, אשר רשפיה רשפי יה המה, לכן שמע בקולי, התחתני עם בת רב מעיר קטנה, ובנך שמואל יהיה בראשונה חתן רב, ואחרי כן יעלה על כסאו, וישב עליו בטח באין מפריע. ולדעתי

כבר מצאתי שדוך יאה ונאה לבנך שמואל, אשר תברכיני בגללו. והוא בת הרב מעיר קיקלוב, נערה יפת תואר וטובת מראה, מלומדת גם בספרים חיצונים, כדרך בנות ישראל בזמננו. וזה לא כביר מת אביה הרב ר' גימפל שפירא מקיקלוב, וכסא עומד הכן בעבור בנך, ועל נקלה יעלה עליו, וישב ימים רבים בלי כל שטן ופגע רע. כי כן היתה צוואת הרב ז"ל, אשר לא ישב על כסאו כי אם חתנו, כי בן אין לו. כן דעתי חנה. כה דבר ר' חיים שדכן ראש מדינה אל חנה האלמנה וידום. והאלמנה הביטה אליו בעינים מלאות חן וחסד, ותאמר: „אם מה' יצא הדבר לא אוכל דבר עליך מטוב ועד רע" ויפטר השדכן מאת פני האלמנה לבצע מעשהו.

ועתה נסעה ונלכה אל עיר קיקלוב לראות את בית הרב ואת בתו היפה, אשר לפי דברי השדכן היא יפת תואר ויפת מראה. אמת דבר השדכן בפעם הזאת, כי בת הרב־בתולה טובת מראה מאד, יפה היא כלבנה וברה כחמה, עיניה שחורות כעורב ופניה כלבנת הספיר לטוהר. שפתיה אדומות כשושנים, כמו לנשיקות נבראו, ועל כל אלה הריק לה הטבע את כוס ברכתו ברכת שדים ורחם, יתר שאת על שאר בנות ישראל. היא יודעת לקרא בספר חצוני בשום שכל, ותלמד את ידיה למשוך בשבט סופר. החסידים והחרדים לדבר ה' עושים בזמננו כמעשה שרי מואב. שרי מואב משנאתן אל ישראל הפקירו את בנותיהם לזנות להכשיל את ישראל, והחסידים משנאתן להשכלה מפקירין את בנותיהן להשכלה ללמדן לשון וספר. הממשלה דורשת מאת בני ישראל לגדל את בניהם על ברכי התורה והחכמה, והם ימאסו בחכמה, כי סם המות נתן בתוכה, ימנעו את בניהם מן הגיון החכמה, ויפקירו את בנותיהם לשלהן אל בתי הספר. לכן בנות ישראל בזמננו רובן מדברות בשפת הארץ על טהרתה, וכמעט לא נכיר בזמן הזה בין בת ישראל לבת אל נכר. ובבוא עת דודים לבנות ישראל להשיאן לאיש, אז מהומה ומבוכה באו אל בית ישראל. הבנות חפצות באנשים, אשר להם תואר והדר, אשר הסירו מעליהם את הבגדים הצואים, אנשים המקצרים את העליונים ומאריכים את התחתונים וטעמו מעט מפת בג הגוים ללכת בדרכיהם, והאבות ימאסו בחדשות ויבחרו לתת את בנותיהם אשה לבן תורה, אשר לא נטמא בטמאת הגוים. לכן יריבו האבות עם הבנים, פעם תגבור יד האבות, ויתנו נערה משכלת וטובת מראה לבחור חסר דעת, אשר טעמו ומראהו כדג מלוח וגם סרוח, והם יאכלו מצות ומרורים כל ימי חייהם, ופעם תשב הנערה שוממה ואבלה עד שתלבין ראשה. הרב מקיקלוב חסיד וירא שמים היה, ולא אבה לתת את בתו בת יחידה ללמדה לשון וספר, כי הוא בעיניו כמלמדה „טפלות", אבל אשתו הרבנית נפתה בנעוריה בסתר מפי הנחש הקדמוני, ותטעום מפרי עץ הדעת, ותתן גם לבתה מפריו ותאכל, ותפקחנה עיני שכלה, להבדיל בין טוב לרע, ובין אמת לשקר. לכן דעת לנבון נקל, כי בבוא ר' חיים שדכן ראש מדינה לדבר נכבדות באזני הרבנית מקיקלוב לתת את בתה היפה לשמואל בן האלמנה „מכסלות תבר" לאשה, פגע באבן נגף. גם הנערה בשמעה את דברי השדכן מאחורי הפרגוד בכתה בכי תמרורים. אולם לשון

השדכן היא לשון מדברת גדולות, ומות וחיים ביד לשונו, להטות לב השומעים לדבריו כחפצו. וכה היו דבריו אל הרבנית: את רבנית נכבדה ידעת, כי בזמננו שקר החן והבל היופי, כי רק כסף אוהב כסף, וכסף אין להרבנית, ולא לכבוד יחשב לבת רב וגדול ליהודים לקחת איש קצוץ הפאה וגלוח הזקן, ובשתים תתחתני עם האלמנה בכספה ובבנה. כי האלמנה, לא תאריך ימים ותנחיל עושר רב לבנה יחידה. ובנה שמואל נער יפה תואר למדן מופלג, ראוי לשבת על כסא הרבנות בערים הגדולות, ובלי ספק ישמחו אנשי קהלתך על המציאה הזאת, ויעלהו על כסא הרבנות, כסא בעלך עליו השלום, ועינך תשבענה נחת ועונג מבתך היפה והעדינה. כה דבר השדכן, ועיני הרבנית זלגו דמעות, ונאלמה דומיה. רגעים אחדים עברו ותפתח הרבנית את פיה ותאמר גם היא: „אם מה' יצא הדבר לא אוכל דבר אליך מטוב ועד רע".

אנכי הכותב חברו של הבחור שמואל הייתי והכרתי כשרונו ומדותיו ומעולם לא האמנתי, כי שמואל ישב על כסא הוראה בישראל. וטרם נשא אשה בת הרב מקיקלוב, עזבתי את העיר, ואלך נדוד אל ארץ אחרת. שכחתי את כסלות תבר ואת חנה האלמנה ואת בנה שמואל „הטכשיט", גם לא שמחתי ביום חתונתו ושמחת לבו. כי הכל נשכח ממני כמת מלב. ימים עברו ושנים חלפו ובני אדם יעברון ויחלופון עמהם. ויקר מקרה ויטלטלני הזמן טלטלה גבר, אחזני בציצית ראשי ויבאני אל עיר מולדתי „כסלות תבר". מאד השתוממתי כי שמה הכל עומד על מקומו כלפנים, והמשנה עתים ומחליף את הזמנים לא שנה בעיר הקטנה הזאת אף כחוט השערה. השכמתי בבקר ואלך לבקר את בית המדרש, אשר בו בלותי ימי נעורי, וארא והנה איש רם הקומה ודל בשר עומד לפני, למראה עיניו נבהלתי מפניו, כי חולי ידוע נשקף ממבטי עיניו, ויפן האיש ממני, וילך ויגש אל השלחן ויפתח את הגמרא וירקע ברגליו, ויניע באצבעות ידיו, ויפתח את פיו, ויזמר בנגון משנתו, וקולות מקולות שונים יצאו מקנה גרונו, נעויתי משמוע את קולו. ואקרב אל השלחן לשמוע מה ידבר, ואשמע את הדברים האלה „הן רב אנכי, רב אני!" הבטתי בפני האיש, והנה הכרתי אותו, כי הוא שמואל בן האלמנה חנה! ואבקשה לדעת קורות ימי חייו, וספרו לי הבחורים, כי הוא יצא מדעת, כי תקפה עליו משנתו, וכי כבר ישב בבית המושגעים שנה תמימה, ולא נרפא משגעונו. בקחתו את בת הרב מקיקלוב היה בנחת, ויעסוק במצות „פריה ורביה" בשקידה גדולה, אבל לא עלה על כסא הרבנות, כי התחולל ריב ומדון בעירו, זה אומר ישב ויעלה, וזה אומר ירד. שלש סבות, שקידתו על מצות פריה ורביה והתמדתו בתלמודו ודאגתו לרבנית, גרמו לו, כי השתגע ויצא מדעת. ושגעונו היא, כי רב וגדול ליהודים הנהו, גלגול מרבני סעדיה גאון הוא, אלא שאין דורו זכאי לכך. (והוא שגעון של כל הרבנים בגאליציא!) בעיר מולדתי ישבתי אך שני ימים ופתאום שמעתי, כי שמואל בן האלמנה נפטר והלך לעולמו, אז עמדתי על רגלי, ואקרא במר נפשי: אוי לרבנות המקברת את בעליה! —

ב. אירגאנג.

חזון לילה.

(מבוא לצופה החדש לבית ישראל).

החורף בא בעזוזו ותקפו על ארץ רבה, ויכם בשמיכה לבנה את כל פני האדמה. כל עצי היער התנצלו עדים מעליהם, ויתעטפו בתכריכים לבנים כיורדי דומה. על כל הר גבוה ועל כל גבעה נשאה יתעלם שלג, ועל כל נאות שדי וכרמי חמד ירבץ קרח וקפאון. רבים מבעלי כנף נטשו את מגוריהם ויסעו אל ארץ מרחקים, ווחלי עפר התחבאו בירכתי האדמה. מפני פחד החורף והדר גאונו שח גבהות האדם המושל ורודה בכל עברי הבריאה, כי גם הוא יחיש לו מפלט בחדרי מעונו. החורף האכזרי הזה לא יתגאה על אילי הארץ הלובשים אדרת שער ונוסעים בצבים ובכרכרות בחוצות העיר, כי אם ילעג לדלים ורשים, אשר בביתם אין אור ואין גחלת לחמם, על נויהם יזרה החורף קרח וקפאון, ועל זכוכית חלוניהם יפריח נצני שקר ופרחי שוא, להאדיב את רוחם, ולהרגיז את נפשם.

סופר עברי אנכי, חבלי נעים ונחלתי שפרה! כי חבלים פי שנים נפלו לי למנה. חבל נחלת יעקב, השפה הקדושה, נחלתי, וחבלי מות ומצרי שאול במעונתי, חוסר וכפן הם ילדי ביתי, נקיון שנים וכליון עינים מנות כוסי המה. בעת תאחז בקסת הסופר ידי, צירים וחבלים יאחזוני, וכיולדת השבעה אשב על המשבר עדי יגיחו ילדי רעיוני מחיק הורתם. ובצאתם לאור, אשבע עמל ותלאה, אשבע נדודים על פתחי נדיבים, אשבע כעס ומכאובים, ודמי כמים נשפכים בהביאי אותם לידי קוראיהם וקוניהם.

באחד מלילי טבת הקרים והארוכים ישבתי בדד בחדרי, ואור כהה דלק על השלחן, אשר לפני. נפשי עיפה מרוב עמל ותלאה, אשר שבעה לה כל היום, כי מורה ילדים הנני. מורשי לבבי טרם ישכבון העלו אבר כנשרים, ויפרשו את מטות כנפיהם לעוף אל ירחי קדם, להתעלם באהבים עם מתי דורות עולמים. כאיש נדהם, החולם חלום בהקיץ, ישבתי על כסאי, וידי תמכו את ראשי, אשר כמשא כבד היה עלי. והנה פתאום נפתחה הדלת, ואיש לא נודע לי בא הביתה! האיש זקן ונחמד למראה, שער ראשו כשלג ילבינו, עיניו נוצצות כהלל בן שחר, חן ונועם ירבצו לפתחי פיו, ושערות זקנו כזר זהב יכתירו את לחייו הלבנות, אשר קמטו מזוקן. ואקרב אל האיש ואומר אליו: ברוך בואך בצל קורתי! קרב הנה ושב לימיני אדוני! כשבת האורח על הכסא אשר ערכתי לו, שאלתיו: עתה אדוני הגד נא לי מי אתה? ומה חפצך בביתי?

ויפתח האיש את פיו ויאמר: איש משכיל אנכי, וממרחקים באתי לראות את פניך, כי שמעתי שמעך גם קראתי את דבריך, כי עט פיפיות בידך ולשונך חרב חדה.

מאד אשתומם על דבריך, עניתי, כי ממרחקים באת לשחר את פני, ואנכי יושב פה בדד וגלמוד, אין דורש ואין מבקש אותי, כי כנצר נתעב הנני

בעיני מתי חלד, כי עני ואביון אנכי, וחכמת מסכן בזויה היא בזמננו. כסלי מלאו נקלה, ולבי נמלא מרורת פתנים, כי בדור תהפוכות, דור עקש ופתלתול אנו חיים, אשר בו הצדק יכנע לרשע, והשכל לסכל. הזורע אהבה יקצור שנאה, והזורע שלום יקצור מדנים. ולא בדיו אנכי טובל את עטי, כי אם בדמי לבבי.

ויען האורח ויאמר: ידעתי גם ידעתי יקירי, כי אין אמלל כמשכיל ביהודה, ואין קשה יום כמושך בשבט סופר בישראל, כי חכמת ישראל עץ הדעת הוא, ולא עץ החיים, פריו לא למאכל ועלהו לא לתרופה, וחכמי ישראל בכל דור ודור מימי קדם קדמתה עניים מרודים היו, אשר בביתם אין לחם ואין שמלה, נגועים ומכי אלהים היו, כלם שתו קבעת כום התרעלה מידי בני דורם, כלם נתנו גום למכים ולחייהם למורטים, בכל זאת לא שלטו ברוחם לכלוא את הרוח המתרוצץ בקרבם, שמו את פניהם כחלמיש ומצחם כנחושה, להגיד ליעקב פשעם ולבית ישראל חטאותם, הסב נא עיניך אל ירחי קדם, ועין בעין תראה, כי נביאי אמת וצדק נרדפו על צואריהם בחייהם, ובמותם לא כמות כל אדם מתו, כי אם חרב מלכיהם אכלה אותם, ונביאי שקר ותרמית נכבדו על פני כל העם. עדים המה כתבי קדשנו, ועדים הם לוחות התולדה, אשר בעט ברזל ועופרת לעד בצור יחצבון. והבט נא וראה את אדם המעלה המליץ ר' יצחק ערטער בדורך, אשר כצופה נאמן עמד על המצפה להזהיר את העם לשוב מדרכיו וחיה, הוא לא חת מכל חונף וצבוע, ולא זע מכל מעול וחומץ, ושמו ינון לדור אחרון. וגם בך בחר אלהים לתתך „צופה חדש לבית ישראל" ראה כל גאה והכניעהו בשבט פיך, בשוט לשונך תכה כל רשע וכסל, ובעט פיפיות אשר בידך תפלח כליות זדים עושי רשעה

כנים דבריך, אדוני הנכבד, כי המליץ ר' יצחק ערטער עומד לנס לכל המשכילים המושכים בשבט סופר, הבלתי מתכסים באדרת האמונה למען כחש, וכל ימי מתוק אור השמש, דבריו ימתקו. אולם מאז גוע המליץ רבי יצחק ערטער, עברו כמעט עשר שנים, והנה דור חדש קם תחתיו, אשר החליף את דרכיו עשרת מונים. לפנים החסידות, אף כי כאשת פתיות, הומיה וסוררת, כל דבר חכמה ברגליה רמסה, לא השחיתה את כרם בית ישראל, כי תורה, עבודה וגמילות חסדים קדושות היו בעיניה, וההשכלה דבקה גם היא בתורה, בחכמה ובאהבת האדם, ועתה שתיהן השחיתו את דרכיהן על הארץ. ואם תאחז בעט סופר ידי, תתפעם רוחי בקרבי, למי אשלח חץ שחוט לשוני ראשונה, אם לחסידות או להשכלה? כי איננו יודע מי משחית ומחבל את חבל נחלת יעקב יותר ההשכלה או החסידות? ויען האורח הנכבד, ויאמר, עצתי אמונה כי תחגור בעוז מתניך, ותניף מטה זעם להכות על קדקוד מחבלי כרם בית ישראל ילדי בנות הרשעה ההשכלה והחסידות. וטרם הפרדי מעמך, קח מידי את התשורה הזאת, אשר הבאתי לך, אמר האורח, ויתן עט סופר בידי, ויעלם! — ואתבונן על העט, והנה חרות עליו: „הא לך עטי, צא והלחם בו, יצחק ערטער". פחד קראני, ורעדה אחזתני, ואיקץ, והנה „חלום!" — — —

איש חמודות

או

הפלאי

הוא חזיון איש משכיל, אשר לבו ראה הרבה חכמה ודעת, וכל ימיו בחשך הלך, ולא ראה טובה בכל עמלו שעמל תחת השמש.

Ein Jude ist's, ein Ast vom Wunderstamme,
Gefällt, zerschmettert längst, doch nicht verdorrt;
Des Markes Kern versengt vom Blitzesflamme,
Des Wipfels Zweige grünend fort und fort.
(*Grün, Schutt,*)

בתוכחות על עון יסרת איש ותמס כעש חמודו.
(תהלים ל"ט).

מאת

משה ארענשטיין.

קראקא, תרנ"ג.

בדפוסו של יוסף פישער (גראדנאססע נו' 62).

(נדפס ב„השחר החדש" שנה ראשונה).

DER UNBEKANNTE.

von M. Orenstein.

Druck von Josef Fischer in Krakau, 1893.

Selbstverlag des Verfassers.

MTA AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

א.

שני רעים.

האביב בא בהדר תפארתו על ארץ רבה, וישפוך רוח חיים על כל היקום, אשר עליה. בטל אורות עורר את ישני עפר מתרדמתם, ויקרא דרור לכל הנחבאים בנקיקי הסלעים ובמחלות עפר מפני פחד החורף ומהדר גאונו. זוחלי עפר עזבו את מעונתם בתחתיות האדמה, ובעלי כנף נטשו את מגוריהם בארץ מרחקים. השמש יצקה אור יקרות על הארץ, וירח זו אתא, וישלח את זוו והדרו על כל נאות שדי, ועל כל כר נרחב; כמו ישמחו השמים ותגל הארץ לפניו, כל עצי היער ימחאו כף, וכל הצפרים אתם ירננו. הגנים וערוגות מטעיהם לבשו ירק דשא ונצני חמד, וכל עצי פרי נהדרו בגאון ענפיהם, המלאים ציצים ופרחים מפיקים ריח ניחוח, להרנין לב כל חי. מה רבה תפארת האביב! ומה עצמו מפעלותיו! הוא יפיח חיים חדשים באף כל צומח וכל חי, ובלב כל מדבר יוליד רגשות נעימות ומחשבות נשגבות. כן יסד יוצר בראשית את התבל וכן הכינה, אשר כל צאצאיה אחוזים ודבוקים איש ברעהו כטבעות רבות בשרשרת אחת; כל חליפה וכל תמורה, אשר תעבור בין צבא מרום, תחליף את רוח שוכני אדמה באדמה מתוגה לשמחה, ומשמחה לתוגה. וכל שיח השדה וכל רמש האדמה, אשר יקיצו לנוגה ימי האביב מתרדמתם, ויחדשו כנשר נעוריהם, יתנו תקוה בלב אנוש, כי בא תבוא גם לו עת התחיה, אשר בה תקום גם תפרח נפשו עם הגויה.

באחד מימי האביב האלה, אשר בהם תחוג הארץ ומלואה את חג התחיה והתקומה, והתבל ויושבי בה ילבשו בגדי כבוד ותפארת, ילכו שני אנשים צעירים ליומים ברחובות עיר ואם בישראל בארץ פולין, וילפתו ארחות דרכם אל מגרש העיר. מראה הצעירים האלה לא כמראה בני האצילים ונכבדי ארץ, הלובשים שני עם עדנים, והולכים נטויי גרון ומשקרי עינים, המתענגים על כל מראה עיניהם, ולא כמראה אנשים סוחרים ועורבי מערבה, ההולכים בחפזון לרגלי מסחרם ומרכלתם, כי אם כמראה בחורים מחובשי בית המדרש. שניהם כבני שמונה עשרה שנה. האחד בחור נחמד למראה שערות ראשו תלתלים שחורות, פניו כפני הלבנה, לחייו אדומות כשושנים, ועיניו מפיקות חן ושכל טוב. והשני בחור, אשר לא תאר ולא הדר לו, גבו כפוף, ושכמו האחד גבוה מרעהו, לחייו צנומות ודקות, וכפתור יוצא מקנה גרונו; אולם במצחו הרחב, ובשפתיו הדקות והסגורות ינכר, כי לבו לא צפון משכל וערמה. שני הבחורים האלה ידברו בלכתם דבר סתר איש אל רעהו,

כי פונים הם את פניהם כה וכה לראות אם אין איש שומע את אשר ידברו.

אנה ילכו הבחורים האלה? אנה פניהם מועדות? ומה ידברו? האם מגמת פניהם לשוח בשדה לרוח היום? האם יצרו כותלי בית מדרשם מהכיל רבי תורתם, כי ילכו לשוח להביע מורשי לבבם והגיוני רוחם על פני חוץ? ומי יגיד לנו דבר סתרם?

עוף השמים יוליך את הקול למליץ, ובעל כנפים יגיד דבר סתר לדורך בגיא החזיון, ואת אשר יגידו לנו בעלי כנפים, אותו אשמרה לספר אל הקוראים.

שני הבחורים האלה שני רעים הם, וכאשר הרחיקו ללכת, שמעתי האחד שואל את רעהו: איה בית הפלאי, אשר בשם איש חמודות תכנהו?

הנה ביתו לא רחוק הוא מזה, ענה רעהו, ועיניך מרחוק תצפינה את הבית הזה, נוה שאנן, נוה חכם, הדר הוא מכל עבריו, וכלו אומר כבוד. —

— האמת אגיד לך רעי יקירי, אמר הבחור בעל הכפתור, כי מאד מכה לבי אותי על שמעי בקולך ללכת אתך אל נוה חכם הפלאי הזה, המהולל ומרומם בעיניך. הטרם תדע כי לפתח נוה חכם הנחש הקדמוני רובץ, הוא הנחש אשר הסית את אבינו הראשון לאכול מפרי עץ הדעת, וגרם מיתה לעולם, ומאז ועד עתה כל המוסיף דעת, מוסיף מכאוב לגופו ולנפשו, אך יראת ה' היא חכמה, וסור מרע הוא בינה, וחכמת חכמים בזמן הזה היא כזונה אמריה החליקה, דרכי שאול ביתה, והיורד אליה יורד אל חדרי מות. ולולא ידעתיך לבחור תמים כיונה, אשר אין בך נפתל ועקש, כי עתה מנעתיך מבוא אל בית הפלאי הזה. אולם טרם תדרוך כף רגלי על מפתן בית הפלאי, ספר נא לי, יוסף חביבי, את כל אשר ידעת מתכונת האיש הזה, אשר תחשבהו לחכם וצדיק נסתר, למען דעתי כי לא תלכדנה גם רגלי ברשת יטמנו רשעים ארורים המתכסים באדרת האמונה למען כחש, ונקראים משכילים, והם כופרים בה' ומתעתעים בנביאנו, וצודדים נפשות בחלקת לשונם.

— כן דברת, שמואל יקירי, ענה הבחור בעל הלחיים האדומות, אנכי אחשבהו לצדיק נסתר, לאחד קדוש מל"ו הצדיקים, אשר עליהם העולם עומד, ומי ישים לאל מלתי? איש מתבודד, השוקד על התורה יומם ולילה, אשר כמטר יערוף לקחו בדברי ההלכה, וכטל תזל אמרתו בדברי אגדה, נופת תטופנה שפתיו במליצות הנביאים, לפניו נגלו כל תעלומות חכמה, וכמגלת ספר נגולו לפניו יריעות שחקים, וכבראי מוצק הוא מביט בכוכבי השמים וכסיליהם, בהלך נפשו הוא מתהלך בירחי קדם, ובחן אמריו קורא הדורות מראש ימות עולם. לאיש אשר אלה לו, אנכי קורא צדיק נסתר, כי נסתר ונעלם הוא ואין איש יודע מאין הוא, ומה צור מחצבתו. הוא מדבר בלשונות שונות, ובשפתיו לא ינכר מאיזה עם ולשון הוא, ואלי דבר יגונב כי מזרע יהודים הוא, ואם לא צדיק נסתר הוא, איפא מי הוא?

— הוא הדבר אשר דברתי, אמר בעל הכפתור, כי על החכמות בזמן הזה אמר הכתוב: „לא תקום לך מצבה אשר שנא ה' אלהיך". כפירוש רש"י ז"ל: „אע"פ שהיתה חביבה בימי האבות שנואה היא עכשיו, לפי שעשוה חק לע"ז". וכן החכמות אף כי היו אהובות לקדמונים, מפני כי הראשונים היו להם נשמות גבוהות ולבם כפתחו של אולם, ואם הראשונים כבני אדם אנו כחמורים אמרו חז"ל. הגע בעצמך, כי בעלי התלמוד ידעו שבעים לשון וגם חכמת הכשוף, וגם רש"י ז"ל ידע לשון לע"ז. ומאין למדו זאת? וכי תעלה על דעתך כי למדו זאת מספרי הגוים? חלילה לך מחשוב זאת, האם בקדושיו לא תאמין ובמלאכיו תשים תהלה! — אנשים כחז"ל אשר רוח הקדש ואליהו הנביא ישכנו סביב לאהליהם יתגאלו בפת בג הגוים? האם אין לנו ידים מוכיחות, כי הרבה שלוחים למקום? האם לא בא גבריאל ולמד ליוסף שבעים לשון? ובימי קדם אשר הכמה רבה היתה לישראל, לא באה אליהם החכמה בדרך הטבע, כי אם על דרך שאמרו חז"ל: „עשרה קבים חכמה ירדה לעולם תשעה נטלה ארץ ישראל ואחד כל העולם" (קדושין מ"ט). ואחרי כן כאשר גלינו מארצנו ונתרחקנו מעל אדמתנו, אמרו חז"ל: „כיון דאבדה עצה מבנים נסרחה חכמתן של אומות העולם" (חגיגה ה'). ובזמננו מתהללים המשכילים בחכמת הגוים הנסרחה, ואינני יודע במה כחם גדול? — האם בתקון טעלעגראפים שלהם? הבל ורעות רוח הוא! תקון עירובי חצרות ועירובי תחומין היא חכמה גדולה מתקנת טעלעגראפים שלהם, שהרי עליו אמרו חז"ל: „בשעה שתקן שלמה המלך עירובין, יצאה בת קול והכריזה, אם חכם לבך, ישמח לבי גם אנכי" (זבח י"ג). בא נא וראה, אם יתקבצו כל יודעי דת ודין מכל אפסי התבל, האם ידעו על פי איזה דין היה יעקב אבינו אוחז בעקב עשו? וחז"ל ברוח קדשם ידעו, כי בדין היה יעקב אוחז בעקב עשו, יען כי יעקב נוצר מטיפה ראשונה ועשו מטיפה שניה, והמשל משפופרת שפיה קצרה נחמד מאד. אולם יוסף יקירי, טרם יאָמנו דבריך, כי הפלאי הזה לא מסית מתכסה באדרת האמונה למען צודד נפשות הוא, ולא]משכיל אפיקורוס הנהו, הגד נא לי איך נודע לך כי יהודי הנהו? ואם יהודי הוא אולי המיר את דתו?

הוא בא תמיד אל בית דודי לקנות חפצים הדרושים לו...

טרם כלה יוסף את דבריו, והנה קול צלצל פעמון נשמע ממגדל העיר, וקול אדיר וחזק קורא: אש! אש! ויפנו הבחורים כה וכה, ויראו, והנה אש ותמרות עשן עולה מאחד הבתים, אשר בקצה הרחוב, ויחרדו מאד! — הבית בוער באש, ויתאבכו גאות העשן, ומהומה ומבוכה גדולה היתה בעיר, קול התוף וקול החצוצרה סואן ברעש, המחצצים קל מהרה באו בקרדומיהם לקרקר קיר, והמשאבים החישו נאדות מלאי מים לזרוק לתוך האש, ואין מכבה, כי התחולל רוח חזק, וישא גחלי אש על גגות יתר הבתים אשר ברחוב ההוא, ותפרוץ התבערה, ויהי כל הרחוב לאפר. אנשים רבים התאספו לקול ההמולה, ובראותם כי אין לאל ידם לכבות את התבערה, שמו את לבם לבער את כל הרכוש, ולהציל את כל נפש אשר נשארו בבתים הבוערים באש. שני הבחורים יוסף ושמואל, אף כי עול התורה ועול הגלות הביאו

מורך בלבבם, לא נמלטו לנפשם, ולא נמוגו מפני מראה האש הגדולה, כי אם חגרו בעז מתניהם, וימהרו גם המה אל מקום התבערה לעזור ולהושיע. הבחור יוסף רץ לראות את שלום בית הפלאי הקרוב אל מקום התבערה, והבחור שמואל עמד נוכח הבית, אשר הוצת בו האש בראשונה. והבית הזה גדול ורחב ידים הוא מכל הבתים אשר ברחוב ההוא, בו חדרים רבים תחתים שנים ושלשים, והאש יצאה מיציע התחתון, ותאכל ממסד עד הטפחות. כל האוהב את נפשו יותר מרכושו, מהר לנוס מתוך התבערה, והיתה לו נפשו לשלל, וכל האוהב את רכושו יותר מנפשו, התמהמה, ויחרף את נפשו למות בעד הונו. מהם נשרפו והיו למאכלת אש, ומהם קפצו בעד החלונות ארצה, וישברו את מפרקתם, וימותו. לכן נגשו אנשים רבים, ובתוכם הבחור שמואל, אל הבית הבוער, אשר חלוניו קרועים ונפתחים, ותמרות עשן עולה מתוכם, ויעמדו הכן בכפים פרושות לקבל את כל הקופץ או נופל בעד החלונים, לבל יפול ארצה וישבור את מפרקתו וימות. והנה פתאם קול קורא לעזרה מאחד החלונים, ויאיצו האנשים אל חומת הבית, ואיש את אחיו לא ראה מפני כובד העשן, והנה כנפש חיה נפל לידי בעל הכפתור, ויחזק בו הבחור, וימהר לנוס עם שללו מתוך ההפכה אל מקום בטוח. וכבואו אל מקום רחוק מן הבערה, ויפקח את עיניו, וירא והנה נערה יפה מתעלפת בזרועותיו, ויהי בהציג אותה ארצה, פתחה גם היא את עיניה, ופני שניהם, אשר מפני הפחד והבהלה כפני מתים חורו עד כה, נהפכו פתאם למראה אדמדם, היא נשאה למרום עיניה, ושפתיה נעות להביע רגשי תודה למצילה, אבל מצילה עמד נדהם ועיניו נטה לארץ. עוד רגע אחד וניצוץ אחד יצא מאחת מעיניה ותלבב בו את מצילה, וימהר לברוח מפניה, מפני אש — אשר מים רבים לא יוכלו לכבות אותה .....

הבחור שמואל נחפז לברוח אל בית מדרשו, וזיקי אש התנוצצו נגד עיניו בדרכו, ובהגיעו אל מחוז חפצו נפל ארצה ויתעלף. ובבית המדרש אין איש, כי כלם רצו אל מקום התבערה, זולתי השמש הזקן הסרוח על ספסל ארוך אחורי התנור, וכשמעו את אנקת הבחור בהתעלפו, קם בכבדות מעל משכבו, וישפוך צנצנת מים על פני בעל הכפתור ויניעהו הנה והנה, ותשב רוחו אליו. ויען השמש ויאמר: הנני רואה כי מן השרפה אתה בא, ומדוע נגשת אל מקום הסכנה, הלא חצי בגדיך שרופים באש? אנחה כבדה התפרצה מקרב לב הבחור וידום. —

היום רד מאד, ומלכת היום נטתה לערוב, וענני שחקים אדמו פניהם מפני האש הגדולה, אשר אכלה את יגיע בני חלוף ואת שכיות חמדתם. בפעם הזאת לא התאספו אנשים רבים אל בית המדרש להתפלל תפלת מנחה, כי עוד ידיהם מלאות עבודה לעזור ולהושיע להאמללים אשר נשקה אש במשכנותם, ותהי צעקה גדולה בעיר, ורבים בוכים למשפחותם, כי אנשים רבים יהודים ונוצרים עניים ועשירים, ישבו ברחוב העיר, וקרוביהם החישו להם מפלט ועזרה בצרה. הבחור שמואל עמד להתפלל תפלת מנחה, ופניו פונים אל קיר המזרח, עיניו סגורות בהתפללו, ולבו רחש תודה לאלהים, אשר הצילו

מן האש, והנה תמונה אחת מרחפת נגד עיניו, הוא תמונת העלמה אשר התעלפה בזרועותיו, ושפתיה נעות כמו מתחננת אל מצילה לקבל רחשי תודה על הצילו אותה ממות, ויפקח את עיניו, והנה אין איש לנגד עיניו, ותתפעם רוחו בקרבו, ובכבדות כלה את תפלתו. — מהיום הזה והלאה נדדו הלכו להם מלאכי השלום, המלוים את הבחור בבואו ובצאתו מבית המדרש. הוא לא מצא עוד מרגוע לנפשו בשבתו על הגמרא, ולא מצא ענג בלמודו, כי משנתו לא היתה קב ונקי, ופלפלו לא יצא עוד כפתור ופרח, יען כי הנערה המתעלפת בלבלה תמיד את מחשבותיו הזכות. —

ב.

בית הפלאי.

במגרש העיר כסלון על יד נהר זבל עומד בית קטן נחמד למראה וסביבו משתרע גן נעים, אשר בו נטועים עצים עושים פרי מגדים למיניהם, גם ערוגות מלאות פרחים ושושנים מפיקי ריח ניחוח בגן הזה. בבית הזה יושב איש כבן חמשים שנה, והוא אחד מחכמי חרשים הבונים את מסלול הברזל, אשר מקרוב בא אל העיר, כי מסלול הברזל סלל מסלה ודרך לעבור בה ההשכלה מקצה התבל ועד קצה, וערים נכחדות ומקומות נשכחים מני רגל עובר אורח ימים רבים, ישישו עתה אלי גיל לראות פני אנשים שונים ונכבדים חדשים לבקרים, אשר עינם לא שופתם עוד. האיש הנכבד הזה אשר במלבושיו ושפתו לא ינכר מאיזה עם ולשון הוא, התודע אל הבחור יוסף כי יהודי הוא. ויען כי מצאהו יושב והוגה בכתבי הקדש ובספרי התלמוד חשבהו לאחד קדוש, ויכנהו בשם הפלאי ואיש חמודות, כי נחמד האיש למראה. ועוד לא נודע לנו מאין הוא ומי הוא, כי ספוני טמוני תולדותיו נעלמו מאתנו, ורק קמטי פניו יגידו לנו אותותם, כי תלאות רבות אפפוהו בימי חלדו, וצור מחצבתו נסתר מעין כל חי. בכל יום יראה הרואה את האיש הפלאי מתהלך בגנו לרוח היום ושני אנשים צעירים ממנו לימים הולכים אחריו בין ערוגות מטעיו ומדברים איש אל רעהו. למראה עינים נשפוט, כי שני אנשים האלה נועדו יחדיו לבוא תמיד אל בית הפלאי לשמוע את חכמתו, כי כהקיר ביר מימיה, כן הקרה חכמתו דברים רמים ונשגבים לכל השוקדים על דלתותיו יום יום.

ויהי שני ימים אחרי השרפה, ויפגעו שני הבחורים איש את רעהו ברחוב הנשרף, ויען יוסף ויאמר אל שמואל: האח רעי יקירי! ראות פניך במקום הזה לא פללתי, כי שמעתי עליך אומרים, כי חולה הנך שוכב על ערש דוי ואמרתי לשחר את פניך היום בביתך, ואולם סימן טוב הוא לחולה, כי הולך הוא בחוץ.

ומה מעשה הפלאי, שאל שמואל, האם נגעה גם בו הרעה? אולי נוכל ללכת אליו היום? הנה מאז שלח ה' אש ממרום ותאכל את הרחוב הזה, אש עצורה בעצמותי, כלכל לא אוכל, כי אין לי מנוח לא ביום ולא בלילה, כי תמיד התמונה... הנוראה... נצבת לנגד עיני, אולי אמצא נוחם בדברי צדיק נסתר, ושב ורפא לי?

מלאך ה' סכך באברתו על בית הפלאי, לבל תאנה אליו רעה. וכה יתן ה' וכה יוסיף, כי כל נגע וכל פגע לא יקרב אל אהלו מעתה ועד עולם. ואם כלתה נפשך לראותו ולשמוע את חכמתו, הבה לי ידך רעי יקירי, ונלכה אליו, כי עתה לעת הערב נמצאהו יושב שלו ושאנן בגנו. ויפנו שני הבחורים כה וכה... וילכו.

היום פנה והחרסה נטתה ללון. מעבר לנהר זבל ואך את קרניה האחרונים תשלח על כל גבעה גבוהה ועל צמרת כל עץ רענן, ויזהירו כזהב מאופז. ובבית הפלאי יושבים שני אנשים צעירים ממנו לימים, השוקדים על דלתותיו יום יום ושומעים לאמריו כי נעמו. ויפתח הפלאי את דלתי ביתו ויולך את שני אוהביו אל גנו, הנשקף על פני הנהר, ויושיבם בין ערוגות מטעיו, למען יתענגו על הדרת הארץ ומלואה לעת בוא השמש אהלה. ככה ישבו שלשתם בגן, והדומיה שררה ביניהם, מתבוננים, משתאים ומתענגים על תפארת הבריאה, אשר הופיעה בהדרת קדשה, והנה הדלת נפתחה ושני חובשי בית המדרש יוסף ושמואל נראו בפתח הגן. ויקם הפלאי מעל מושבו, ויאחז בידי בעל הלחיים האדומות, ויקרא: ברוכים הבאים בצל קורתי!

— הזה שמואל רעך, אשר הללת אותו שבע על עומק שכלו?

— זה דודי וזה רעי, אדוני, ענה יוסף.

— אם כן איפא, שבו פה רעים אהובים, ושמעתם את אשר ידברו שני אוהבים היושבים לפניכם פה. ובדבר הפלאי את הדברים האלה, נגש אל אחד משני אוהביו, ויאמר אליהם: מדוע נאלמת דומיה היום בן דוד, ואין אחד מכם פוצה את פיו לצפצף, ואתה בן חביב למה תחריש? הנני רואה, כי עיניכם נשואות השמימה, אולי תראו סלם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה, ומלאכי אלהים עולים ויורדים בו?

שחוק קל נראה על שפתי בן דוד, בדבר הפלאי את הדברים האלה, ויפתח גם הוא את פיו ויאמר:

חי אלהים וחי אתה אדוני הנכבד, כי נקל לאיש משכיל להיות מאושר בארץ. אם אך בכל מוצאי בוקר וערב יביט על יפעת הבריאה והדרת צאצאיה, הלא אז מחזה שדי יחזה בשמים ממעל ועל הארץ מתחת. הבריאה כהיכל הקדש היא בעיני המשכיל, בה חסד ואמת נפגשו וצדק ושלום נשקו, אין קנאה ואין שנאה בין צבאותיה. אם ישא לשמים עיניו, יראה כי שלום במרומיו, השמש יצא כחתן מחפתו, והירח יקר הולך בלילה בין רבבות אלפי אלפים כוכבים נוצצים, גבר במסלתו ילך, ולא יעבטון אורחותם, והארץ גם היא תיטיב את פניה, תעד את נזמה וחליתה עליה, ותשיש לקראתם ככלה בעדי עדיים, כי גם במעונה שקט ושלוה ילינו, הגבעות תלבשנה כרמי חמד,

והעמקים יעטפו בר. ומבין נקיקי הסלעים ומחלות עפר מעינות נכבדי מים יזולון, אשר בהלפתם ארחות דרכם יתהפכו לפלגים יבלי מים, ההולכים לאט בין נאות דשא ושדי תרומות. ובין סבכי היער, אשר בהם כל משפחות בעלי כנף יקננו, נשמע רננת צפרים, אשר לא תמלא כל אוזן משמוע הוד קולם. כל בר לבב, הדורך על מפתן היכל הבריאה, יגיל ברעדה מפני אל אדיר ונאור השוכן בקרבו, כל תאוה נמבזה ותקוה נכזבה כעב תעופינה מפניו, כל איבה ומשטמה לא תמצאנה מסלות בלבבו, וכל נגע ופגע לא יפריעו את מנוחתו, ויהי אך שמח!

— טובים דבריך רעי יקירי, ענה בן חביב, כי הבריאה כהיכל הקדש היא בעיניך, אבל בכל זאת אך כממשל משלים ודובר צחות אתה בעיני, לבך הגה נשגבות ושפתיך תבענה מליצה חידות לי. כי כמו לא שפה אחת ודברים אחדים לבני אדם כלם, כן מערכי לבם והגיוני רוחם לא ידמו זה לזה, בעיני האחד התבל כהיכל הקדש היא, בה מעונה אלהי קדם, ואך צדק ומשפט חסד ורחמים בה ילינו, ובעיני השני היא כמערת פריצים, בה עשק וחמס, פגע ונגע ישכונו, כל גדול בולע את הקטן ממנו, ואין דורש משפט מבקש צדק, כי איש איש יעריך את התבל כפי מערכי לבו ותכונת נפשו, ואין מעמד ומצב נכון לכל ילדי עשתנותיהם, כי בהמר הזמן את מצב איש משבט לחסד, תהפך תכונת נפשו ותמיר התבל גם היא את פניה מתוגה לשמחה. ואנכי אדמה, רעי יקירי, כי גם אתה, אשר האהבה בתענוגיה מצאה קן בלבך, לקחה את נפשך במחמדי שעשועיה, ותעורר את דמיונך ביתר שאת ויתר עז, והיא תפזר לעיניך פרחי אושר וששון בכל פנה ועבר, וכטוב לבך עליך תראה את כל יושבי התבל מאושרים לפניך. ואתה אל תדמה בנפשך, אשר אגזור אומר, כי כל איש אשר השעה משחקת לו, לא מאושר הנהו, לא! מאושר הוא! אולם היאריכו ימי אושר כזה, אשר תדמה בלבך? הנה אושר כזה לא יעמוד כי אם רגעים אחדים. כי כמו אם יטעום איש מעדני מלך, או אם ישתעשע במינים ועוגב, או כי יתעלם באהבים, לא יאריכו ימי אשרו, כן אם נתענג על הדרת הארץ ומלאה, רגעי אשרנו לא יאריכו כי אך תאוה לעינים היא, ותאוה נהיה תערב לנפש עדי רגע, ונפשו שוקקה לתאוה אחרת. וגם אתה יקירי, היאריכו רגעי משושך? הלנצח ייטב לבך? או התקח בכל עת ממטעמי התבל כאשר תאוה נפשך? נער אתה וצעיר לימים, על כן תראה בדמיונך פרחי אושר יציצו בטל ילדותך גם לימים הבאים. אולם הימים האלה כחזיון לילה יחלופו, והארץ ומלאה אשר כגן עדן היתה לפניך תאבל ותמלל כחציר יבש, ימי הזקנה והשיבה יבואו, וכנבול עלה מגפן כן שושני נעוריך יבולון, שערות ראשך כשלג ילבינו, ואתה תשנה פניך ותלך בדרך לא תשוב עוד.

— מאד צדקו דבריך רעי יקירי, אבל הגד אתה נא לי, מה תקרא אתה בשם אושר? ואיזה הגבר מאושר?

— כבר הגדתי לך, כי ההצלחה ושלוה בה אושר אכנה, והאיש אשר נפל חבלו בנעימים, מאושר במקרה אכנהו, כי המאושר או המצליח הוא

רק על ידי מקרים המשלימים חפצו, והוא אשרו, כמו העני, אשר התעשר במקרה על ידי נחלת אחד מקרוביו במותו בארץ מרחקים. האכר על ידי ברכת יבול אדמתו, הרודף אחרי הכבוד והתהלה ע"י מהללי קרובים ורחוקים והאוהב על ידי אהובתו. אולם כלם מקרים הם. הרגעים המאושרים גו חיש יעופו גם יעבורו, והמאושר היום יהיה מחר לקשה יום!

ויען בן דוד ויאמר: גם אנכי ידעתי כי ימי אשרנו לא ימשכו, ואני לא דברתי מזה עד כה, אך אמרתי, כי נקל לגבר, אשר ישרה נפשו בו להיות מאושר בארץ, ולבו ישמח תמיד אם טוב ואם רע יקרנו.—

כשמוע בן חביב את דברי בן דוד רעהו הביט אליו פעמים, ואחרי כן פתח את פיו ויאמר:

הנה אין בתבל זו לא אושר נצחי, ולא רעה נצחת, כי חליפות וצבא למקרה בני אדם חדשים לבקרים. אולם אושר אחד אני מכיר בתבל, ובקרב איש ולב עמוק משכנו. בעותי צלמות לא יבעתוהו, כי הוא לכל פגעי הזמן ישחק ועל צבא חליפותיו ילעג, במעדני מלכים יתקלס, ותענוגי רוזנים משחק לו, אין אושר בתבל אשר יגדילהו, ואין אסון אשר ישפילהו, אך נפש האדם היא אשר בידה לכוננהו, גם לרוממהו ולהשפילהו ולזרים אין חלק בו. איש אשר אושר כזה נפל לו למנה הוא מאושר בארץ, כי שלות השקט תנוח בלבבו, ובהשקט ובבטחה יביט על כל הנעשה תחת השמש אם לשבט ואם לחסד. אולי אל אושר כזה תשא עיניך, רעי יקירי?

כן דברת, בחירי רצתה נפשי, ענה בן דוד, אל אושר כזה שמתי פני והצדקה מקורו. העושה צדקה וחסד בכל עת, ולא יבוש ממעלליו אשר עשה, מאושר בארץ הנהו, כי הצדקה תביא צרי ומרפא בכנפיה לכל עמל אנוש ועצבונו, היא תרומם את נפש דכא על כל מקרי התבל וצבא חליפותיה להיות מאושר בעברי פי פחת כמו על גפי מרומי ההצלחה. לא כל אושר בתבל הוא בידי אנוש לכוננהו ולהחזיק בו, כי החליפה והתמורה מושלות בגבורתן על כל בני חלוף, אבל אושר פרי הצדקה בלב איש וברצונו הוא להכינו ולהחזיק בו, כי בלב כל בני אדם זרע צדקה זרוע, אם אך בחפצו כמו ברביבים ימוגגנו, אז צמחי צדקה יעלו וישגשגו בו. אין ביד כל אדם לעשות עושר ולהיות אהוב ומהולל, אבל לאהב צדק ולשנא רשע היא ביד כל, ולא כבד הדבר להכין אושר כזה בנפשו. כל הון לא יערכנו ולא יכולא בכתם אופיר. כל כלי משחית לא יכריתנו, גם המות האכזרי לא ירגיזנו, כי מה מנו יהלוך ביום המות? המות לא יאבד אושר אנוש, אשר לא יבקש שכר לפעולתו. ולא ייחל על גמול אחרי מותו, כי שכרו לא בשמים הוא, כי אם ברוחו ונפשו הוא.—

בעת נ־ברו שני אוהבים אלה, ישב הפלאי דומם כלא שומע, ואחרי כן פתח גם הוא את פיו ויאמר:

צדקת מאוד בן דוד רעי, כי צדקת אדם אל על תרוממהו, ובין אלים תושיבהו, אבל הנמצא אדם כזה פה בארץ החיים אשר הצדקה לבדה תהיה משכורתו, ולא יפחד מבלהות צלמות, ולא יקוה לגמול ברדתו אל שחת?

אנכי אנכי, קרא בן דוד, אנכי, אף כי לא הישר באדם הנני, בכל זאת צדקתי תמגנני מפחד פתאום, ובלב נכון ובטוח אביט על מקרה התבל וצבא חליפותיה, עדי אשוב אל ארץ חושך וצלמות, לא אקוה לגמול חלף צדקתי לא בחיים ולא אחרי מותי, כי לאיש בר הלבב אין חפץ בתענוגי גן עדן, וקול פחדים לא יבא באזניו מחבוט הקבר ויסורי גיהנום.

לא, לא, בן דוד יקירי, ענה הפלאי, לא נמצא יליד אשה קורץ מחמר, אשר צדקתו לבדה תסך לראשו ביום זעם, ולבו לא ימוג לשואה ממרחק כי תבוא. צדקה כצדקתך אהובי, אשר לא תבקש שכר לפעולתה. לא בעולם הזה ולא בעולם הבא, לא לבן אדם היא, כי אם למלאכי אלהים היא.—

גזר דין קשה חרצת עלי, אלופי ומיודעי, אמר בן דוד, ואל נא יחר אפך בי, אדוני, כי ארהיב בנפשי עוז לדבר דברים אשר לא ישרו בעיניך. ידעתי כי לא לאיש צעיר כמוני לחרוץ משפט על דבר נשגב ונעלה כזה, כי שופט צדק ומגיד משרים אין בינינו זולתך, אשר כנשיא אלהים אתה בתוכינו, ולך יאה המשפט. אולם אנכי אחת דברתי, ולא אשנה, כי רק לאיש נקי כפים ובר לבב, אשר עשה צדקה וחסד ולא התעיב עלילותיו, לו אושר נצחי, אשר כל כורת לא יעלה עליו, ולא יחת מהמקרה המשחק בנו כנער בכדורו, יד כל אסון ופגע רע לא תשלט בו להרגיז מנוחתו. כי תצא אש ותאכל את ביתו ואת שכיות חמדתו, ממשלת זדון כי תרדפהו ותגרשהו מהסתפח בנחלתו ומטה ידו לבקש לחם על פתחי נדיבים, אז לבי נכון ובטוח, כי כאשר חלק האיש לפנים נדבה לעני בטוב לב, כן יקבל עתה נדבה בלי תלונה ומגנת לב. ואם יעלה המות בעברת גאונו ויגדע בחרונו את כל מחמדי עיניו, את אביו ואת אמו, את אשת חיקו ואת בניו הנאהבים והנעימים, גם אז, אף כי גדול כים שברו, נפשו לא תשתוחח עליו ולא תהמה, כי האושר אשר מצא קן בלבו, יחליטהו ויחזקהו, נפשו תמצא לה מנוח ונוחם בצדקתו, כי לא פעל כל און וחף הוא מפשע, ולא מידו באה עליו הצרה הזאת. ברגש צדקה, אשר בקרבו, לא יתעצב על מר גורלו ולא יתאונן על קשה יומו, ירד אלי קבר כמו יעלה איש על ערש יצועו, גם יישן וימות לנצח.

כמעט צדקת בדבריך אלה, בן דוד ידיד, אמר הפלאי, הצדקה תביא צרי ומרפא בכנפיה לבני אדם, אבל חדלת אונים הוא להביא רפאות תעלה לכל נגעי לבבם. ודעו לכם רעים אהובים, כי באושר אנוש בתבל נחלקו דעות חכמי לבב מימי קדם קדמתה, וכלם ילכו תוהו בדרך משפטם, כי איש איש מהם יתעה בדרך משפטו. זה יחשוב, כי האדם לא בשר ודם הוא כי אם רוח הנהו, ורוחו על תרוממהו על כל מקרה ופגע רע, וישכח כי האדם יליד אשה הוא קורץ מחומר, וחמרו מרגיש כאב ועונג, מתאוה תאוה ובורח מן המשחית, וזה יחשוב, כי האדם אך בשר ודם הוא, ותכליתו היא אך להתענג בתענוגי בשרים, וכבוא אליו צרה וצוקה, אך בשרו עליו יכאב ונפשו עליו לא תאבל. אבל המשכיל יבין כי גו ונפש, בשר ורוח בנו יתלכדו וכל אחד מבקש חלקו בחיים, את אשר ימתק לאחד, ימר לשני, ויתחולל ריב ומדנים ביניהם, וקשה מאוד לעשות שלום ביניהם. הרודף אחרי חשקי החומר

לא ימצא אושר נצחי, כי נפשו שוקקה תמיד לחשק אחר. אבל גם השוגה בהלך נפשו ובחזיון רוחו לא ימצא מנוח, כי צדקתו לבדה לא תנחילהו אושר. וגם אתם רעים אהובים הגידו נא לי, אם לא ראיתם בימי חייכם אנשים ישרי לב, אשר בכל מעלליהם הטובים לא תנוח נפשם, כי אם לבם כהולם פעם, ובחפש מחופש יחפשו עולות בקרב איש ולב עמוק, ובלילות תיסרום כליותיהם על שמץ עון קל, אשר ימצאו בדמיונם. ואיה איפא אושר הישרים האלה בכל צדקתם? אשרם נמוג והלום מחרדת נפשם הנפעמה. ויש אנשים ישרים בלבותם, אשר אם יראו כי צדקתם לא תצילם מרעתם, יתקצפו על קשה יומם ויקללו את צדקתם, ויפנו למעלה להאמין, כי הארץ נתנה בידי מלאכי זעם אשר ירבו את פצעיהם חנם. הנך רואה בן דוד אהובי, כי הצדקה לבדה משענת קנה רצוץ היא לבן אדם, בבוא אליו צרה וצוקה, ובכל צדקותיו, אשר עשה, ירד ביגון שאולה. אולם אנכי לא כן אדמה, ולבבי לא כן יחשוב, כי אם מקור אחר נפתח לאושר בן האדמה, והיא החכמה או האמונה ...

עוד לא כלה הפלאי את דבריו, והנה איש בעל שער, אשר מראהו כמראה שוטר הממשלה, פתח את דלת הגן, וישאל: איה מושב המקדוני? ויקם הפלאי מעל מושבו ויענהו: הנה פה מושב המקדוני, ומה תבקש ממנו?

הנה האדון כלאב שר העיר שלחני להגיד לו, כי בא יבוא אליו עוד בלילה הזה, כי דבר המלך נחוץ אליו. השיב האיש.

טוב הדבר, ענה הפלאי, הנני הולך להתראה פנים אתו, ובדברו את הדברים האלה נהפכו פניו לירקון, ויקח את מקלו בידו ויאמר אל רעיו: מחר לעת ערב תבקרוני ואכלה את דברי, כי אל שר העיר אני קרוא, בלי כל תפונה נכבדות ידבר בי, ויעזוב הפלאי את ביתו וילך אל שר העיר.

שני הרעים בן דוד ובן חביב ישבו עוד רגעים אחדים בגן הפלאי ועל פניהם נראו אותות פחד ובהלה, ואנחנו לא נדע מה זה ועל מה זה, גם שני הבחורים יוסף ושמואל השתוממו איש אל רעהו, כי לא ידעו פשר דבר הבהלה, ויקומו ויעזבו את בית הפלאי וילכו לדרכם, ויהי בהיותם בדרך, ויפתח בעל הכפתור את פיו ויאמר: סוף דבר הכל נשמע, האמונה היא מקור נפתח לאושר בני אדם, זה אמת ויציב. אבל החכמה מאין תמצא? הן יראת ה' היא חכמה! גם זה אמת ויציב, אין נפתל ועקש בדברי הפלאי.—

ג.

שפרה המילדת.

כסלון היא עיר ואם בישראל, בכל ארץ פולין נודעת היא לשם ולתהלה. אף כי אין פאר ואין הדר לעיר הזאת, שוקיה צרים ומעוקלים, ורחובותיה מלאים רפש ואגמי מים, אשר בהם תשרץ הצפרדע וכל שרץ נפש חיה

למיניהם; בתיה שפלי קומה, וגגיה ישחו ארצה, בכל זאת כל אוהבי ודורשי קדמוניות העמים, אשר שרידי חרבות ימי קדם כאבני שוהם וספיר יקרים בעיניהם, ימצאו בה חפץ להשביע נפשם השוקקה לדברים עתיקים. ואם כי אין בעיר הזאת לא מצבות ואבני משכית, לא שרידי היכלי עונג ובתי משוש ולא עמודים גדולים מעשה צעצועים, אשר יתנו עדיהם על מחמדיה בימי קדם, הנה ימצאון בקרבה בתי כנסיות ובתי מדרשות עתיקי ימים, גם בית המרחץ וחצר מות ישנים מאוד. בראש מרומי קרת עומד בית גדול ורחב ידים, אשר גגו גבוה מגגות כל בתי העיר, הוא בית הכנסת הישן, אשר מרוב שנותיו עלה בו ירק דשא ויכם פניו חציר גגות. לפי עדותו של ר' שכנא בעל קורא, התפלל בבית הכנסת הזה „בעל צפנת פענח", בהיותו רב ומורה צרק בעיר הזאת. ובעלית בית הכנסת נמצא אוצר כלי חמדה, בו: רומח של ברזל ישן נושן מאוד, ספר תורה קרוע לגזרים ומעוטף בפרכת ישנה אדמדמת, וקרן חזות אחת גדולה מאוד. על רומח של ברזל נחלקו דעות זקני העיר. לפי דעת הדורש בקדמוניות ר' פסנתר, הוא רומח של אותו קוזאק בעצמו, הנודע לחסידים, ולפי דעת ר' זבל הפרשדוני הוא רומח של פנחס בן אהרן הכהן, אשר בו דקר את כזבי בת צור. ועל ספר התורה הקרוע לגזרים הסכימו כל זקני העיר כסלון, כי זאת היא התורה, אשר עבר עליה טיטום עברה, וידקר בחרבו בתוך הפרוכת ויצא ממנה דם, לכן היא אדמדמת עד היום הזה. וגם בקרן חזות גדולה יש דעות נחלקות זו מזו. יש אומרים כי הוא מאילו של אברהם אבינו הנאחז בסבך בקרניו. ויש אומרים כי היא משורו של אדם הראשון, אשר קרן אחת היתה לו במצחו. וקרוב לבית הכנסת נמצא גל אבנים גדול מאד, והעיד עליו ר' יוזיל הבורסקי, כי הוא שארית הארמון הנפלא, אשר העתיקו ר' אדם בעל השם מארץ מרחקים בכח שמותיו הקדושים, למען הכין בו משתה למלך בעיר כסלון.

בית המרחץ אשר בעיר כסלון נפלא הוא מאוד. אף כי כתליו מלאים בקעים, קרשי קורותיו כרעו קרסו וגגו הוכה לרסיסים ונוטה הוא לנפול מרוב ימים, בכל זאת הדר הוא לכל חסידיו ולכל טובלי שחרית וערבית, כי במקוה העמוק מאוד טבל ר' ישראל בעל השם את בשרו. לכן ריח המים נודף על למרחוק, ויהי למעין ישע לכל זב ומצורע, לכל עקרה ומשכלת, לכל פסח ונכה רגלים, לכל תחלואי לשון ושפתים וגם לכאב מתנים ושוקים ורחם רחמתים.—

והשלישי הכי נכבד הוא חצר מות. בו נמצאו זכרונות ירחי קדם למכביר. תלאה לשון כל דובר צחות ועט כל סופר מהיר מספר אותם. בו נמצא קברו של הצדיק ר' ליב בן שרה, הנקרא בפי כל ר' ליב שרהם, הוא ר' ליב אשר היה נאמן בית בחצרות שרים ומלכים, ובעברו מעיר לעיר קפצה הארץ תחת רגליו, והוא אשר הרים ידו בקיסר יוסף, אשר הכיר את אחיו בני ישראל, והם לא הכירוהו. בחצר מות הזה נמצא קברו של ר' ליב הארוך, אשר יצר את הגולם, המונח בעלית בית הכנסת הישן בעיר פראג עד היום הזה. בו נמצא גם קבר ישן וציון אצלו, אשר עליו העיד ר' יוקיל

קובר מתים, כי הוא קברו של בעל ונתנה תוקף, ונשים צדקניות בעיר כסלון מעידות, כי הוא קברה של שרח בת אשר, וזה לא כביר חפרו קוברי מתים בקרקע של חצר מות וימצאו שן אחת גדולה מאוד, והעיד השוחט מליק שהיא שן של עוג מלך הבשן.—

מלבד בית הכנסת הישן נמצאו בעיר כסלון עוד בתי כנסיות ובתי מדרשות רבים ושונים זה מזה בשמותיהם, כי מפלגות וכתות שונות זו מזו נמצאות בעיר הזאת. פה יש בית מדרש גדול, בית מדרש לחברה קדושה, בית מדרש לפרושים וקלויז לחסידים. ועוד בתי כנסיות ובתי מדרשות לבעלי מלאכות: לחייטים ולסנדלרים, לרצענים ולבעלי עגלות כנהוג בישראל. בבית הכנסת הישן מתפללים רק הותיקים, הם שארית אנשי מעשה, האוחזים בסדרי תפלתם מנהג אשכנז בידיהם, כי כן היה לפנים מנהג ישראל בארץ פולין, טרם פרץ מנהג האר״י ובעלי הקבלה וחסידי בעש״ט ההולכים בעקבותיהם. בבית המדרש הגדול מתפללים עשירים, מיוחסים ועניים בני טובים, בעלי תריסין, פרנסי העיר וגוזלי הבריות. בבית המדרש לפרושים מתפללים קנאים אכזרים חנפים וצבועים, מגידים, חזנים שדכנים ובעלי תקיעות. בבית המדרש לחברה קדושה מתפללים קוברי מתים גבאים, גרגרנים רעבתנים, שכורים ומרבים בסעודות. ובקלויז מתפללים חסידים ואנשי צורה מאמינים בצדיקי הדור, זוללים וסובאים, מתקדשים, בטלנים ורבי נקיות.

מגמתי היתה בראשונה, קורא יקירי, לא להלאותך בדברי רוח, כי אם להציג לפניך אשה אחת נכבדה מנשי העיר כסלון הדרושה לחפצנו, והיא שפרה המילדת, אולם אחרי בואנו אל העיר רבתי עם, לא יתכן לעזוב אותה בלי ראות אחדים מנכבדיה, טרם נראה את שפרה המילדת, ויען כי יראת אלהים בעיר הזאת ורוב אנשיה משכימים ומעריבים אל בתי כנסיות ובתי מדרשות, נלכה נא לבקר אותם שמה. ראשונה נלך אל בית המדרש הגדול, כי שמה מתפללים רוב מנכבדי העיר ואציליה.

בבית המדרש הגדול בקיר המזרח סמוך לארון הקודש מתפלל הרב אב בית דין של העיר, הרב הזה לא גאון ולא חריף העוקר הרים בפלפלו הוא, כי אם רב מיוחס, שלשלת היוחסין הוא, כי בידו נמצא ספר היחס עשרה דורות עד מהר״ל מפראג, ועל ידי יחוסו זכה לקחת את חנה בת הגביר הצולעה על ירכה לאשה, אשר על כן נקראת הרבנית הצולעת עד היום הזה, ויש אומרים כי לא בזכות יחוסו נעשה רב בעיר הגדולה הזאת, כי אם על ידי תקפו של גביר העיר המושל על הקהל בלי מצרים. ומצד השני לארון הקודש מתפלל גביר העיר, הוא איש בעל שתי הקצות חציו משכיל וחציו ירא שמים, ולצני הדור יקראוהו איש תהפוכות, כי בו התאחדו שני הפכים בנושא אחד. בלכתו למסעיו בארץ אשכנז, יאמרו עליו, כי הוא מקצר את העליונים ומאריך את התחתונים, כל קודש יחלל, ובכל תועבה יתגאל, ובשובו הביתה יגדל בראשו שתי פאות ארוכות, וירחיב את זקנו לכל עבר ורוח, ועל בשרו ילבש בגד ארוך וסרוח, על ראשו יחבוש מגבעה רבת הזנבות, לכן בצדק יכנוהו איש מרמה גונב הלבבות, ובכל זאת הוא איש

אדיר ועשיר בעירו, ראש וקצין על עדה גדולה בישראל, ונקרא בפי כל ר׳ חיים קצין. והשלישי המתפלל בצד מזרח, הכי נכבד הוא מן השנים, ועד השנים לא בא, כי הוא לא רב מיוחס ולא אדיר ועשיר בעירו, כי אם למדן מופלג וראש הישיבה. כי ישיבה גדולה בעיר כסלון, בה ילמדו עשרים בחורי חמד בעלי שכל חד וטוב, ובבית מדרש הגדול משכן כבודם, וראש הישיבה הוא איש קטן ודל בשר, גבן מפנים ואחור, בעל עינים קטנות וקצרות רואי, ונקרא בפי כל ר׳ יודל חריף, וכשמו כן הוא, חריף ובקי הוא בכל חדרי התלמוד, הוא עוקר הרים בפלפול וסברות רעות רוח, ומחדש חדושים בפתח פתוח, בפרוזדור ועליה יעמיק וירחיב בעודף וסרח, ובמוכת עץ יעלה כפתור ופרח. ר׳ יודל חריף הוא איש תם וישר, מתפרנס מיגיע כפה של אשתו, היושבת בחנות ומוכרת סחורות מסחורות שונות, ובזכות זו תדור במחיצה אחת עם בעלה בעולם הנשמות. והבחורים אשר בישיבה, שוקדים על דלתי נדיבי העיר, ויאכלו לחם חקם יום יום על שלחן אחר, וחדר משכבם הוא בית מדרשם. בבואי אחר הצהרים אל בית המדרש היה חום גדול, ומצאתי את ראש הישיבה לבוש בטלית קטן המגיע עד ברכיו, וציצות כנפיו מגיעות עד קרסליו, ובגד עליון אין עליו, גם כובע אין על ראשו, כי אם מצנפת קטנה מכסה את שערותיו הצהובות, והוא יושב בראש שלחן ארוך, ותלמידיו הבחורים עוטרים את שלחנו, ומקנה מקטרתו אשר בפיו יעלה עשן באפו. בין הבחורים המכתירים את שלחן ראש הישיבה ראיתי את שני הבחורים יוסף בעל הלחיים האדומות ואת שמואל בעל הכפתור הנודעים לקוראינו הנכבדים.

נגשתי אל שלחן ראש הישיבה להקשיב ולשמוע איך ר׳ יודל חריף יקשר בחדוד שכלו חבל בנימה ונימה בחבל להוציא דין אמת לאמתו והקשבתי קשב רב קשב, איך ראש הישיבה פהק ויזורר פעמים, וישם את שתי ידיו על שתי פאות ראשו הארוכות, ויסלסל אותן ואחרי כן התחיל לדבר בנגון משנתו:

„היה משמש עם הטהורה ואמרה לו נטמאתי ופירש מיד חייב מפני „שיציאתו הנאה לו כביאתו. ואביי משמיה דר׳ חייא בר רב מחייבו שתים, „חדא אכניסה וחדא אפרישה, היכי יעביד ינעוץ עשר צפרניו בקרקע עד „שימות האבר, כי המשמש באבר מת פטור.״

התלמידים, אשר מורא רבם כמורא שמים מרחף על פניהם, לא עצרו כח משחוק. ואחד, שמעתי, מלחש באזני רעהו: משמש באבר מת היכי דמי?—

לבי נקרע לגזרים מעלבונה של תורה! אשר מאהביה הזילוה ובלזות שפתם תעבוה, ואפן מעל פני השלחן, ואשים פני אל הארונות הגדולים החצובים בקירות בית המדרש המלאים ספרים מספרים שונים חדשים גם ישנים. פתחתי ארון אחד מהם, ואמצא בו ספרים עתיקים מאוד כספר פרקי היכלות, פרקי דר׳ אליעזר, אותיות דר׳ עקיבא, מסכת גיהנום וסליחה ישנה אשר בה נמצאו פזמונים פיוטים וקרובצים לכל השנה. ולוא ראו המציאה הזאת החכמים דורשי קדמוניות ישרון בארץ אשכנז, כי עתה נפלו עליה

וישמחו בה כמוצאי שלל רב, יען כי על ידה העשירו את ספרות העברית בתולדות הפיטנים.—

פתחתי ארון שני מארונות בית המדרש, ואמצא בו מציאה יקרה בעיני מאוד, כי חוקר קדמוניות גם אני, והיא אילן הגדול מהרש"ל, מפותח פתוחי חותם על קלף צבי. ויען כי לא רבים יבינו ערך המציאה הזאת אשר לא תסלא בכתם אופיר, אערכה לפניכם המציאה הזאת: האילן הגדול הוא ציור נפלא מלא עגולים מעגולים שונים גדולים וקטנים, עגול בתוך עגול, גם נקודות וקוים בתוכם, ובאמצע הציור מראה דמות אדם בעל חוטם ארוך, וכאשר עמדתי רגעים אחדים משתומם על מראה הציור הנפלא הזה, כי לא ידעתי מה הוא, שמעתי קול מאחורי, הוא קול של ראש הישיבה מדבר אלי לאמר:

„הנך רואה ידידי, כי הציור הזה מורה באצבע על השתלשלות העולמות אצילות, בריאה, יצירה ועשיה מכתר עליון עד סוף כל הספירות, סופם נעוץ בתחלתם באופן מאוד נעלה, עין בעין תראה העגולים הרבים, הם הכפירות אחוזים ודבוקים זה בזה כשלהבת הקשורה בגחלת, לא תחסר כל בהם".—

ואשאל את ראש הישיבה: הנה העולמות הם רק ארבעה, ובכל עולם רק עשר ספירות בלימה, ולמה לנו העגולים הרבים האלה, אם הספירות הם רק ארבעים?"—

ויען ר' יודל חריף ויאמר: „הנני רואה כי לא תדע שעור קומה של יוצר בראשית על פי זוהר הקדוש. הנה נודע כי על פי הזהר הקדוש, אלף אלפים רבוא ושבעת אלפים וחמש מאות שערות נמצאים בראש עתיק יומין, ועל כל שער ושער ארבע מאות ועשר עולמות תלוים. מהם ינחלו הצדיקים לעתיד לבוא, ע"פ הזהר, ארבע מאות עולמות, בסוד ארבע מאות שקל כסף עובר לסוחר. ובכל עולם מעולמות האלה יש עשר ספירות, לכן העגולים רבים הם כמספר הספירות אשר בכל העולמות".

ואשאל את החריף: ומה המה הנקודות והקוים הנפלאים, אשר אני רואה בתוך העגולים? ...

ויענני ר' יודל חריף: הנקדות והקוים אשר אתה רואה, הם רומזים על צינורות השפע היורד ממעלה, למטה דרך כלים ושברי כלים, המלאים אורות: אור ישר, אור פנימי, אור חיצון, אור מקיף ואור חוזר דרך אחורים דרחל ופנים דלאה, כנודע ליודעי ח"ן,

ומה זה דמות בעל חוטם ארוך, אשר אני רואה באמצע העגולים? שאלתי את המקובל.

הטרם תדע כי הוא חטמו דעתיק יומין? כדתנן בזוהר הקדוש: „אורכא דחוטמא דעתיק יומין תלת מאה ושבעין וחמש עלמין אתמליין מן ההוא חוטמא. וכד הוה בעי רב המנונא סבא לצלאה צלותיה אמר לבעל החוטם אני מתפלל לבעל החוטם אני מתחנן. והיינו דכתיב ותהלתי אחטם לך, (ישעיה) האי קרא לעתיק יומין אמרו" (זוהר פ' אמור רצ"ז).

המאמר הראשון.

כתבי הקדש תנ"ך הנמצאים כעת בידנו בשפת קדשנו על פי המסורה ותקוני הסופרים הם שארית נחלתנו מכל מחמדנו מימי קדם, ובהם מצאנו נחם ומרגוע לנפשנו בגלות המרה הזאת, אשר רבות רעות סבלנו מחמת עמים רבים אכזרים כיענים במדבר, מי במים ומי באש, מי בחרב ומי בחיה, מי לבז ומי למשסה, ולולא ה' שהיה לנו כמעט היינו טרף לשִׁנֵיהם, ומה כל האף והחרון ושנאת עולם עלינו הלא יען מאמינים אנחנו באל אחד ושומרים כתבי הקדש בכל נפשנו; אולם מי גוי אחד בארץ אשר לו כתבי קדש עתיקי ימים כאלה מלאים חכמה ומוסר, חוקים ומשפטים טובים ומספרים תולדות בני אדם ושנות דור ודור ברוח אמת ומשפט ורק לזרע יעקב חבל נחלתו נתנו למורשה לזרות אותם בארצות ולהיות לאור עמים, ובעוד אשר כסה ערפל ארץ וכל העמים התהללו באלילים יד עריצים משלה ואמת ומשפט השלכו ארצה, יצאו אז נביאנו וחוזינו להורות את הלמודים היקרים האלה:

הֲלֹא אָב אֶחָד לְכֻלָּנוּ
הֲלֹא אֵל אֶחָד בְּרָאָנוּ
מַדּוּעַ נִבְגַּד אִישׁ בְּאָחִיו א)
לֹא יִשָּׂא גּוֹי אֶל גּוֹי חָרֶב
וְלֹא יִלְמְדוּ עוֹד מִלְחָמָה ב).

אשר דבריהם עומדים כיום לנס עמים ואליהם גוים רבים ידרשו ברוח דעת ויראת ה'; ובימי תלמי המלך כאשר הכתה אהבת החכמה שרש על אדמת אלכסנדריא של מצרים נעתקו כתבי הקדש לשפת יונית ונקראים בשם העתקת השבעים, ואחרי כן נעתקו לשפת ארמית וסורית, וכה הלכו ונעתקו ללשונות שונות מדור אל דור עד אשר בימינו אלה ימי חכמה ודעת נפקחו כמעט עיני כל העמים לראות את האור הטוב הנגנז בין היהודים זה אלפי שנים וכתבי הקדש נעתקו לכל הלשונות המתהלכות בארץ.

אולם רבים מחכמי העמים בימינו מרוב קנאה ושנאה וחסר דעת שפת קדשנו וספרותנו יצאו לחפאות דברים אשר לא כן על כתבי הקדש הנמצאים כעת בידינו ולתת לשמצה את שארית מחמדנו על פי דרכים נלוזים ועקשים באמרם כי כתבי הקדש שבהעתקה היונית הם העיקר, יען נעתקו אז כהוגן, וכתבי הקדש בשפת קדשנו ע"פ המסורה ותקוני הסופרים הם מזויפים וראשי המסורה

א) מלאכי ב', י'

ב) ישעיה ב', ד' ומיכה ד', ג'

היו עניים בדעת, ויש מהם דורשים דרשות של דופי וכל חכמתם וגבורתם היא להגיד השערות רחוקות דקות ושדופות קדים על שמות אנשים פרטים הנמצאים בכתבי הקדש כמו אהרן פ׳נחס כלב וכדומה, ועושין מהם רק ספורים בדוים ושמות אלילים שונים ומדמים אותם לספורי ההבלים של המצרים, הכושים והיונים; ויש מהם אשר כלו בהבל ימיהם בהשערה חדשה שהמציא הרופא הצרפתי אֶסטריך בדבר שגוי השם יהוה ואלהים הנמצא בכתבי הקדש א) והמה סופרים ומונים בדיוק רב כל הפסוקים ועושים מכל המאמרים היקרים קרעים קרעים, וכל דבריהם והשערותיהם הבל ורעות רוח ולא יצלחו למאומה ותורת ה׳ תמימה, וגם רבים מאחב״י נתעו אחריהם להאמין בהבלי השערותיהם אשר צללו במים אדירים והעלו חרס בידיהם; ויש אשר בלי דעת יצאו לשבש הכתובים ולעשות תקונים חדשים ע״פ העתקת השבעים, השומרונים, הפשיטא וכדומה אשר העתקותיהם נשחתות טלאות שבושים, שגגות וזדונות ועליהם יסמכו לעשות בכתבי הקדש נוסחאות שונות, ויש אשר יצאו לפרש כתבי הקדש בפירושים רחוקים וזרים וחברו לרוב ספרים ועל תורתנו הקדושה ושאר כתבי הקדש דברו סרה כי אין בהם קשור והמשך וסדר המאמרים ולא מכותב וסופר דברי הימים יצאו אלה הדברים וימלאו התבל בהשערות ובפירושי הבל צלמות ולא סדרים.

אבל כל ההשערות והפירושים לא הועילו להם מאומה ועוד סגר לפניהם המבוא להבין את כתבי הקדש ונעלם מהם תוכן הדברים, יען יצאו לבקש דעת מבורות זרים, ושכחו כי ממקור ישראל יצאו אלו הדברים, ולא שמו את עיניהם על דברי חז״ל בעלי המסורה התלמודים והמדרשים, ולשאול עצה מהם בענינים קשים, כי הם היו קרובים בזמן אליהם, ושפת עבר ידעו היטב כי היתה ניב שפתותיהם, והם אספו וחתמו את כתבי הקדש והעמידו את דבריהם ע״פ כתבי יד שונים, והם הרחיקו את הספרים החיצונים, וכל דבריהם מקובלים מאבות הראשונים ולהם המשפט לדבר בראש באלו הענינים, כי הם היו חוקרים ומבקרים נאמנים.

ולהראות כי כנים הדברים ובלי המסורת וקבלת חז״ל כתבי הקדש כטוסים וחתומים לפנינו וכל העתקות היונים, השמרונים, הפשיטא וכדומה לא יועילו למאומה כי הנוסחא שלנו היא העיקר וכמעט אין ממש בהעתקותיהם המוליכות תועה את הסומך עליהן ורק חז״ל בחכמתם גלו לנו גדולות ונצורות ונחוץ לנו לשתות בצמא את דבריהם, ולשית לב עליהם, נשימה נא את עינינו להתבונן על מקומות שונים בכתבי הקדש ובראשים בתורת משה ואז נראה כי אך על פי המסורת ודברי חז״ל יתבארו ויתבררו לנו הדברים כשמש בצהרים.

א) עין טעת מאל הוליש מקעריך בשנת 1753. את ספרו בלשון לרפת, לציס מחכמי העמים ומפלפלי התל״ך המדקדקים, הכו כמעט בשגעון גמור יחרצו הצליח ודברי רוח לין מקר, ועיין להלן בחמישי בדבר הסעם הכפעתה הזאת בתריכות

בספר במדבר תספר לנו תורתנו כי כאשר ישבו בני ישראל בשטים נצמדו לבעל פעור והזנו את בנות מואב וה' צוה למשה לצרור את המדינים א) ומיד הפסיק הסופר פתאום בענינים שונים, ויהי אחרי המגפה ויאמר ה' אל משה שאו את ראש כל עדת בני ישראל, וידבר ה' אל משה לאלה תחלק הארץ ותקרבנה בנות צלפחד וכו' תנה לנו אחוזה ב) והשאלות במקום הזה גלויות. איזה קשר והתחברות יש בין כל הדברים האלה מדוע צוה ה' לצרור המדינים ולא את המואבים? אחרי כן תבא מצות ה' למשה: עלה אל הר העברים ונאספת אל עמך כאשר נאסף אהרן אחיך כאשר מריתם פי במדבר צן ג) ומשה לא דבר מאומה על אדות זה וענה לאמר; יפקד ה' אלהי הרוחות איש על העדה וכ'; היתכן ששמע משה את משפטו הנורא בקרת רוח ולא התפלל ולא בקש מה' לבטל את הגזרה, ולא עוד אלא שבמשנה תורה נאמר בפרוש שמשה בקש והתחנן לה' לבטל את הגזרה ההיא וה' אמר לו רב לך אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה ד) ופה בעיקר הספור אין שום רמז וזכר לזה. עוד קשה מדוע אחרי אשר באה המצוה למשה לסמוך את ידיו על יהושע הפסיק הענין מיד בעניני הקרבנות והאריך בזה בשתי פרשיות ואחרי כן בפרשת נדרים ועוד הפעם בצווי המלחמה עם המדינים ה) ומה ענין הנדרים והקרבנות לכאן. ומדוע נאמרה פרשת נדרים דוקא אל ראשי המטות, מדוע נשנה הצווי למשה בדבר הנקמה מאת המדינים פעמים, מדוע לא נלחם משה מיד והמתין עד שיבא לו הצווי שנית על זה מדוע מספרת מלחמת מדין באריכות גדולה: ומי מהמפרשים הרבים אשר יפרשו לנו אלו הדברים ויוציאו אותנו מהמבוכה הזאת ולהגיד לנו דבר פשר.

אבל לישר כל הדורים ולבאר כל הדברים בטוב טעם ודעת ולהראות סדר הדברים ו) כאשר הראה זה לא כביר הח' דינער המשך וסדר וקשר בס'

א) במדבר כ"ה, א'.

ב) שם כ"ז, א'.

ג) שם י"ב.

ד) דברים ג', כ"ג.

ה) במדבר ל"א, א'.

ו) ודברי חז"ל אין מוקדם ומאוחר בתורה, אינם ענין לכאן כי יש חלוק גדול בין האומר שהתורה נכתבה בלי סדר ומשטר, ובין האומר שאין מוקדם ומאוחר בפרשיות התורה. ולבאר הדברים נעתיק פה הברייתא מל"ב מדות דר"א ז"ל: "ממוקדם ומאוחר בפרשיות כיצד, ויאמר אליו קחה לי עגלה משלשת אימתי נאמרה פרשה זו אחר מלחמת המלכים והמעשה היה קודם שיצא אברהם חמש שנים וכו', כיוצא בו וידבר ה' אל משה במדבר סיני (במדבר א') ואח"כ כתיב ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן וגו'. והלא הקמת המשכן היתה קודם, שהמשכן הוקם בא' בניסן בשנה השניה שנאמר ויהי בחדש הראשון וגו' הוקם המשכן (שמות מ') אלא מכאן אתה למד שהמאוחר מוקדם בפרשיות„ ובזה דברי חז"ל נכונים מאד כי בנוגע לפרשיות

שלמות אין בהם מוקדם ומאוחר, אבל כל הדברים בפני עצמן יש להם קדר נאות, קשר והמשך המאמרים, ולהבת הקדר עצמה היא שגרמה לו לכותב התורה להקדים לפעמים פרשיות מאוחרות לפני המוקדמות, כי מלהבתו את הקדר המתדל תמיד לגמור עד תמו את העבין שהתחיל בו, ורק לאחר שהשלים לדבר זו פתח בענין אבי לף על פי שהאחרון בגמר קודם שבגמר הרשעון, מפני שהם היה שומר את קדר הזמנים ולפי את קדר העניינים היה לריך לכתבו את העניינים עצמן, כן תפקר התורה בספר שמות (פ' י"ז) ויהי בחדש הרשעון בשנה השנית בחדש הוקם המשכן (ל"ד) ויכס הענן את אהל מועד וגו' ולפי יכול משה לבוא אל אהל מועד (בפיכך) ויקרא אל משה וידבר אליו וכו', והולך ומצאל כל הדברים שהם לדבר אל משה בתורת הקרבנות עד פרשה ט', ומפרשה ט' חזר לעניינו, היינו לספור תכלת המשכן ומתחיל לספר בפור חדש: "ויהי ביום השמיני (להקמת המשכן) קרא משה וגו' והולך ומספר עד סוף ספר ויקרא, ומתחיל בה' בחדש לספר את מלות ה' למשה בחדר סיני בחצי בחדש להדש השני בשנה השנית לפקוד את ישראל וגומר הענין עד פרשה ז', ולפי שם לספר בתוך כך דברים שנקרו בענתים שוכים, ומפרשה ז' חוזר לכותב עוד הפעם להתחלת הספור שבת' שמות, ויקרא, וגומר "ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן וכו' והולך ומספר עניניס שוכים עד פרשה (ע', ט"ו) וחוזר עוד הפעם למה שהתחיל: וביום הקים את המשכן בשה הענן את המשכן וגו', ובדר כזה נמלא גם כן בת' שמות (כ' כ"ח) ושם נאמר ויעמד הענן מרחוק ומשה בגש אל הערפל וגו' ויאמר ה' אל משה וגו' והולך ומספר כל הדברים אשר דבר ה' עמו עד פרשה כ"ד, ומשם יחוד לספר מהתחלת הענין: ואל משה אמר עלה אל ה' ויהי משה בהר וגו' ומספר את מלות ה' על משה המשכן וגומר עד פרשה כ"ח (פקוד י"ח) ומשם יחוד להתחלת הספור "ויהי משה בהר ארבעים יום ויתן אל משה בכלותו לדבר אתו בהר סיני את לחות האן" וגו' והולך ומספר משה בענגל ועוד עניניס שוכים עד פ' כ"ה פקוד ל', ומשם יחוד להתחלת הספור בדבר משה המשכן וגומר עד סוף הספר, ובל לופן ובדר בזה בתב בן הקופר שגדול הערלתה את ספרו, וחז"ל ידעו היטיב כי התורה נכתבה על פי קדרים נכונים ועל בן שלו בהרבה מקומות בתלמוד ומדרשים: למה נפתחה פרשה זו בפרשה זו: ומתו טעמים נכונים על זה, לף על פי שהם עלמם תמרו: אין מוקדם ומאוחר בתורה ועל פי הדברים האלה יובן הקדר והמשך בהרבה מקומות בתורה ועיין ג"כ בהמשתדל (פ' יתרו, פ' ל').

וזה לשון הת' שגדול בעלזהעץ: זעמעליכע היסטאריש ביבער מיט לייכטקופ דעם פענעמטייכע לעבעפלענען לן לוויל מפתחן. לן דער לייבען מפתח פלן פענעמטן= בענגז. 1 בז 2 רע"ג 25 ליעהט זיך לין בעדלינקע דוך דיל חוכוטבעד= בלשבענע בעפיבטע בעלעהלוג בלייך לייבעם דלם בלבלע פעבליבדענדען פלדען בילדוך . . . . דיל בעפיבטפלייזוג דבר העבלעבר ווין זיל לן דיעזבן לוויל מפתחן בעפיבטליבע ביבער חוכ פלרליבגע ליזע חם ווייטפטען בנפעבלע פלן דבר לרע דבר בלהיקען חוכ לבנלגען פלן דבר בלפתחן לויפלעהלוג בלפטען: (בפרו לוב בעפיבטע דבר לילהעליטען לד 203).

שמות והפיץ אור בהיר על כמה ענינים א) ויפה דרשו חז"ל על הפסוק צוארך כחרוזים: רבי לוי בשם ר' חמא ב"ר חנינא אמר אלו פרשיותיה של תורה שהן חרוזות זו בזו, ומושכות זו בזו, ומדלגות זו מזו, ודומות זו לזו, וקרובות זו לזו ב). נקודה אחת קטנה תלמדנו היא הנקודה אחר הפסוק: ויהי אחרי המגפה ג) אשר לזה לא שמו כל המבארים את עיניהם, ובזה רמזו לנו ראשי המסורה כי פה הוא פיסקא באמצע הפסוק ועי"ז נפתח כל סתום וחתום לבוא אל חקר הדברים וכמאמר פילון היהודי כי לפעמים רבות הסמנים הקטנים יעמידונו על אמתת דברים גדולים למצוא דעת ד).

ובטרם נבאר הדברים נחוץ לנו לדעת תחלה את ענין הפיסקאות באמצע הפסוקים שישנם כ"ח בכתבי הקדש וד' מהם בתורה לבד ה) מה רצו בהם בעלי המסורה ובאיזה זמן נרשמו ונעשו בכתבי הקדש ומה הוראתם.

הח' שפינוזה התעורר כבר על זה אך באר אותם בדרך עקש ונלוז מאד וקיצור דבריו הוא: כי תורת משה נאבדה מאתנו וכתבי הקדש הנמצאים כעת בידינו נתחברו לרוב על ידי עזרא הסופר ונזדייפו מאד והם מלאים טעיות וסתירות ונתקלקלו עוד בכונה בשמונה ועשרים מקומות, והן הן הפיסקאות באמצע הפסוקים ו) אבל כבוד שפינוזה בנוגע לפילוסופיא במקומו מונח, אך בדברים הנוגעים לידיעת התנ"ך ולקורות היהודים היה כמעט איש בער ועם

ח) אלכסנדריא לפרקליטו וגרעטץ לפנת 1870 ל' 97.

ז) מדרש שיר השירים רבה על הפסוק הזה.

ג) במדבר.

ד) בספרו המפורסם מ' ת"ב ועי' מאור עיניים ל' 132.

ה) ע' בפ' מקרא המפרש ל' ל"ד ע"ב.

ו) וכה יאמר בספרו "טהעאלאגיש פאליטיקאל טראקטאט" שאבר בקוף יאיו (שם בקל"ב י"ב) דיא יבינגען וואלבא דיא ביבעל ווא זיא ליבט אלם לייבען בריבף מבזאהען, דען גאטט דען מענשען פאם סיימעל הערלאבזאלבדע שאבע, וואבדען אהבא לוויייבעל שרייבען דאפם איך לייבא זיבדא מן דעם סייליגען גייסטע בענאלבגען שאבע, מיבדעם איך בעהויפטעט שאבע דאפם וואלט גאטטעם פעהלער= שאפט, פערפעלפט מוכד זיך וויעדערפערבעבעד זייא, דאפם וויר כור ברוכפטיקע דאפאן שאבען. (וסם בקל"ב ע') שאבר דיא מייקטען וואלבען מוידי כיבט לוגבעבען דאפם מין דעם מיבריגען מילגבעד מין פעהלער זיך מייבגעבלייבען שאבע, זאבדערן דעם גאטטע דורך מייבע בעזאבדערע פאלזבפרוב דיא גאלבע ציבעל מוכפערפעלפט ערהאלטען שאבע, פאן דען פערפיבעבען לעזעלטטען שאבר זאלבען זיא, עם זייען לייבען דער טיפפטען מיקטעריען, דאפזאבע בעהויפטען פאל= מוידי פאן דען פטטערבבען דערען 28 מין דער מיטע דעם שבפיטטעם פאל= קממען, זא זאבאל זבפאבט מין דער פוקטאפילן דער בוכפטאבען זייען גראפפט געפיימניפפע ענטהאלטען, פא זיא דיזבע מוים דומפייט מוכד מלטווייבעלגוידע,

הארץ. והרבה להג כמים ולא ידע מאומה, עד אשר הלך לבקש דעת מאת המקובלים העוסקים בנסתרות, ואחריו נמשכו רבים מחכמי העמים בעינים עצומות ומעלים גרה את כל שגיונותיו וזדנותיו הרבות אשר חרף ועכר את מערכות ישראל, ומרוב שנאתו וקנאתו בעמו טחו עיניו מראות מישרים וספירים נהפכו בעיניו לאבני חצץ וכל דבריו רק טיח תפל המה ואין בהם ממש כלל, כי איך שייך לאמר קלקלו בכונה במקום שלא נשאר מאומה לא מתוקן ולא מקולקל, ולא נשארו שם גם איזה תיבות או אותיות אחדות א) ומי הכריח את בעלי המסורה לחשוב הקלקולים הנעשים בכונה ולמנות את מספרם כי כ"ח הם ולהורות המקום שבו נחוץ להפסיק וכמה יהיה שעור ההפסק. הלא טוב

אדער אויס אנמאסקונג אונד שלעכטיגקייט אוס גאנץ אליין דיא בעזיטצער דער געטטליכען געהיימניסקע געהאלטען צוא ווערדען, געזאגט האבען, וויים איך אין דער טהאט ניכט, דאס אבער וויים איך וועניגסטענס דאסס איך בייא איהנען ניכטס וואס וויא איין געהיימנים אויסזעהע זאנדערן נור קינדישע געדאנקען געלעזען האבע. איך האבע אויך אייניגע קאבבאליסטישע שוועטצער געלעזען אונד איבערדיעס געקאננט, איבער דערען אונזינניקייט איך מיך ניע גענוג האבע וואונדערען קעננען. (שם סוף) ענדליך האבען דיא אבשרייבער אויסער דיזען צווייפעלהאפטען לעזעארטען אויך נאך צימליך פילע פערשטיממעלטע שטעללען (דורך לעערלאסקען איינעס רוימעס מיטטען אין דען פארגראפען) בעמערקבאר געמאכט, דערען אנצאהל דיא מאסארעטען אנגעבען, זיא צעהלען נעמליך 28 שטעל-לען וואס מיטטען אין דען פארגראפען איין לעערער רויס געלאסקען ווירד, איך וויים ניכט אויב זיא אויך אונטער דער צאהל איין געהיימנים פערבארגען גלויבען. דיא פהאריזעער בעאבאכטעטען אבער איינע געוויסע גרעסע דעס ראוימעס הייליגשטרענג. איין ביישפיל דאפאן (אוס נור איינעס אנצופיהרען) פינדעט זיך איס קאפ. 4 דעס 1 בוך מאזיס אין 8 ווערז . . . אונד זא אויסער דען שטעללען, דיא וויר שוין אנגעמערקט האבען פינדעט מאן נאך 27 פאן דען שרייבערן געלאסקען, אונטער וועלכען יעדאך פילע ניכט פערשטיממעלט ערשיינען ווערדען, ווען קיין לעערער רויס געלאסקען ווערע. מכאן נראה הטיב איך שפינוזה ראה והבין בעצמו כי דבריו אינם מיוסדים על אדני האמת אך לא חפץ ללכת משרים רק בדרך עקש ופתלתול ולדבר על כתבי הקודש תועה; ונכונים מאד דברי הח' שד"ל (במשתדל פ' דברים) אשר אמר עליו בזה"ל: אבל שפינוזה מלבד שטעה בחוברותיו (בחקירותיו) אין ספק שהיה גם כן מדבר בלב ולב, ובכמה מקומות הטעה את קוראיו בערמה ובמרמה! והמקום ירחם על הקוראים ספריו, ויפקח עיניהם להכיר שקריו.

א) כמו המלות **תלום שם הפלשתים** (שמואל ב', כ"א י"ב) **לסרבה** המשרה (ישעיה ט', ו') אשר **המפרוצים** (נחמיה ב' י"ג) וכדומה, ועליהם יש לומר כי נתקלקלו רק במקרה ולא בכונה, ועיין להלן.

היה להם לחשות מזה לבל יודע תרמיתם לשפינוזה וסיעתו; האם היו כל כך נבערים מדעת ותבונה, ומדוע חשבו בעלי המסורה רק הקלקולים ולא הזיופים, שהרי לדבריו זייפו ג"כ בהרבה מקומות; ואיך האמין שפינוזה בעצמו לבעלי המסורה כי רק כ"ח מקומות נתקלקלו בכונה בכתבי הקדש; אולי שקר בימינם ויש קלקולים אין חקר.

רבים מחכמי זמנינו ועליהם נלוה גם הח' גראֶטץ יצאו לבאר לנו כי דבר הפסקא באמצא הפסוק הוא רמז וסימן כי נתקלקל או נמחק במקרה שתים או שלש תיבות בהנסחא שלנו, ויש לאל ידינו למלאות החסרון הזה ממה שנמצא אצל העתקות הישנות השבעים השמרונים והפשיטא, יען הם ראו בימיהם נסחא יותר משובחת מאשר נמצא כעת בידינו א) אבל כל דבריהם לא נכונים כי השבעים והשמרונים וכדומה לא ראו כל נסחא אחרת מעולם, ודברי שפינוזה קל וחומר שהם בערות וכסלות גם יחד כאשר נבאר ונוכיח בבירור.

כי בעלות עזרא הסופר הגדול מגלות בבל עם הגולים לא"י היו התורה ורוב כתבי הקדש שלטים בתכלית השלטות כאשר אתנו היום, והיו נודעים בין העם ולא היה באפשר לזייף ולקלקל בהם בשום אופן, ועזרא לא חבר בעצמו את התורה ורוב כתבי הקדש, אך התורה נתנה כבר בימי משה מגילות מגילות ונתחברה אחרי כן לספר שלם בטוב טעם ודעת ב) וברוב חכמתו ראה עזרא בימיו כי לא טוב היות התורה רק בידי הכהנים והלוים והנבונים בעם, והם

א) עיי' בס': געמיינטע דער יודען: חלק ג' לד 279, וחלק שני מחלקה ג' לד 188 נהפוכה.

ב) וזאת תורה ל' יותכן משום רבי בנאה: התורה מגילה מגילה ניתנה וכו' רשב"ל אומר תורה מתומה ניתנה (גיטין ב' תמיד, ד' ס',) ובבלמו יאמר כ' יותכן ג"כ, „בספר דאדבק" והכוונה כי המגילות נדבקו אחרי כן אישה לרעותה בסדר נכון. וחלק דבדי הם' סגדול בעהעמאם בס' לוי בעמיינטע דער ליזראליטען (לד 202) דען לן קיינעם בעמיינטליכען ווערקע איך מעכטע זאגען ניכט נור דעם אלטעד= טהומם, זאלדערן אלטער ליינטען, בעמטיימט איין בעדאנקע אנאדדונג אונד אוים= וואהל דער מהאטזאכען זא אויסטאליך אונד זא לייבליכטעכד וויא אין דען בעמיינטליכען ניכערן דעם אלטען טעסטאמענט: ובדבר קדמות התורה, עיין בדברי הח' גרעטץ בס': בעמיינטע דער יודען (ח"ב מחלקה ח', אחטע 6 לד 453) ובדברי הח' בלעטע בס' לייבליטונג אין דאם אלטע טעסטאמענט לד 199 והח' וועלטע בס' נאך מזאזאמם פעטטאטייך וכדומה: ומדעם הנבערה הזאת כי עזרא חבר התורה לא המצאת שפיכוח היא, אך עוד הרבה טעים לפניו היו בניו כחטים אשר הגידו זאת, וכבר יצא הרחב"ד בס' היקר תומים הרמה לבעל הדעה הנבערה הזאת וז"ל: (לד ע"ט) לכן המולקים עליו אמרו כו' וכאשר הגיעו לבבל, קס בהם היש שמו עזרא, ובזכר מחקלת התורה ושכח קלתה, ומפך פקוקים מה שהיה זכור מהם, אל מה שהיה מקבים לקבדתו וכתב להם זאת התורה מחדש מחקלת עתה

הורו את העם כאשר היה עד זמנו, אך כל העם מקטנם ועד גדולם יבינו בעצמם את תורת ה' וחוקותיו אשר יחיה בהם האדם, ובזה הצליח לו להועיל לעמו כמעט יותר מהנביאים אשר היו לפניו ואף כי רוח ה' דבר בם ומלתו על לשונם בכל זאת לא נכנסו דבריהם בלב העם, והיו בקול קורא במדבר, ין כי התורה היתה מונחת בקרן זוית ורוב העם היה נבער מדעת ולא ידעו בעצמם את תורת ה' וחוקותיו וכל מעשיהם היו רק ע"פ הכהנים והלוים כמצות אנשים מלומדה, ואם נתעה המלך אחרי עובדי אלילים נמשכו מיד הכהנים והלוים אחריו וכל המון העם הלכו אחריהם כבהמה בבקעה והם הוליכו אותם שולל והורו להם את יסודי הדת והאמונה כאשר ייטב בעיניהם והתעו אותם בשוא באמרם כי זאת היא דרך האמת ולא היה לאל ידם להראות כחשם על פניהם א).

ולהוציא את מחשבתו הטובה נאספה בימיו כנסיה מאנשים זקנים ונבונים והם ראשי הסופרים הנקראים בשם אנשי כנסת הגדולה, ומהם נשארו לנו שלשה דברים אשר יתנו עדות על פעולתם הגדולה והמה: הוו מתונים בדין והעמידו תלמידים הרבה ועשו סיג לתורה ב), והכנסיה הזאת נמשכה הרבה שנים כי מצאנו כי שמעון הצדיק היה מֵשִׁיָרֵי כנסת הגדולה א) וראשית מעשיהם היתה לתקן קריאת פרישיות אחרות מן התורה לפני כל העם בכל מועד ושבת, למען ידעו כלם את תורת ה' אבל עוד נשארה התורה לפני המון העם כספר החתום כי לא ידעו לקרוא בה רק הנבונים, כי כתב עבר הישן שבו נכתבה התורה נשתנה מעט מעט בהמשך הזמן לכתיבה תמה וישרה, והאותיות שינו את תמונתם מאד, ובכתב הזה הנקרא כתב אשורית יען עלה עמהם מאשור השתמשו היהודים בכל ענייניהם והכתב הישן נשכח כמעט מהם, מה עשה עזרא וסיעתו, החליפו את כתב עבר הישן בכתב אשורית והתחילו לכתוב בו את התורה למען ידעו כלם לקראות בתורת ה' ולהגות בה יומם ולילה על ידי הכתב הזה הידוע להם, ובזה עשו גם הבדל גדול בין תורת היהודים לתורת השמרונים הם הכותים מראה פן יעתיקו היהודים מבלי דעת מתורתם שלא היתה נאמנה בעיני אכה"נ

בידם, וקדר קדושים ותקן תקנות הם עליהם עד עתם וכו' הנה נכנס שנודע כל חלק הנעשים ונשמר שחכר המצעים שכח בא עזרא ומצאו וכתב התורה המוחלפת, החיך הודו לו העם עליה. ואיך הקכימו לשמע אליה הקדושים והרחוקים מהרי גוזן ופרס, ומי שנשאר בארץ ישראל, ומי שנפוץ לאפריס ואפריקא ומצלי חולק עליו ולא ומעבר ולא הגיע לנו מעולם, מי שם דופי עלי עזרא בכדומה לזה ואלו מוחלים התורה ומפורסמת בנוסף אחד אין חלוף בה בין קהלות ישראל אשר מאדות הודו עד קצה קצרך והמערב בארץ הימוב וכו' ואיך נתאמת לעזרא השמע בני אדם שבכלם לו בהשכם בבריתו.

ה) וזאת כונת חז"ל שאמרו אילו היה משה עומד לפניהם לא היה עזרא גדול ממנו בשעתו (עדרים דבר קהלת פ' דור הולך).

ג) פרקי אבות א'.

שלא יזייפו בה כאשר עשו אחרי כן באמת וזייפו את התורה בהרבה מקומות כדי שיסכימו לדבריהם ולשיטתם א) ולבל יצא בלבול וערבוביא בכתבי הקדש באותיות הדומות הבאות בסוף המלה להתחלת המלה תקנו אכה"ג לכתוב האותיות מנצפ"ך הבאים בסוף המלה בתמונה אחרת ועשו בזה דבר גדול לבל יטעו הסופרים בכתיבה על ידם וזאת היא כונת חז"ל מנצפ"ך צופים אמרום ואמרו עוד מה שהתקינו הצופים ב).

עוד ראה עזרא וסיעתו והם אכה"ג להחזיר עטרת התורה ליושנה ולקיים הנסחא הנכונה אשר נשתבשו הספרים באריכת הזמן כנודע לנו, גורל ספר התורה בימי יאשיהו בן אמון המלך ובקשו כתבי יד שונים והלכו בהם אחר הרוב ועל פיהם העמידו הנוסחא הנכונה וכמאמר חז"ל ג' ספרים מצאו בעזרה ספר מעונה ספר זאטוטי וספר היא וקיימו השנים ובטלו האחד ג) והנוסחאות אשר היו עוד מסופקין בהם העמידו עליהם נקודות אחדות מלמעלה כי לא רצו לשלוח יד בקדש וע"כ נקדו עליהם לרמוז על הספק, וזאת היא כונת חז"ל עשר נקודות בתורה וכו' אלא כך אמר עזרא אם יבוא אליהו ויאמר לי מפני מה כתבת כך אומר אני לו כבר נקדתי עליהן, ואם יאמר לי יפה כתבת אעבור נקודה מעליהן ד), והנקודות על האותיות הם ישנים מאד כי מצאנו אשר גדולי החכמים אשר היו במאה הראשונה אחר החרבן היו דורשין ע"פ דרכן, וכאשר העמידו אכה"ג את הנוסחא הנכונה בתורה ראו מיד לשמור ולהציל את כתבי הקדש שארית הפליטה ולקיים בהם ג"כ הנוסחא הנכונה ע"פ כתבי יד שונים, ואחרי כן יצאו להגיה היטיב את כל כתבי הקודש מחסר ויתר שינוי וחילוף באותיות ותיבות אשר נפלו במקומות אחדים בספרים מטלטול הגלות או מאריכות הזמן ואת אשר מצאו כי נחוץ לתקן תקנו ורשמו התקונים בצדם, או בעל פה והניחו הדבר בפנים כמו שהוא כי יראו מאד לשלוח יד ולגנוע ולתקן בכתבי הקדש ה) וראשי התקונים שלהם היו הקריין ולא כתבן, והם

א) עיין גענויכטער דער יודען לגרעטץ סלק שכי מחלקה ג' לד 181 ונאטע י"ג הסדרים בחריכות.

ב) עיין מגילה ג', ג' ; שבת ק"ד ע"ב, ומדרש רבה בראשית פ' ח', וזאת היתה קבלה קדומה כי מנצפ"ך צופים חמלוס הכוכח כי הם התקינו לומס, ובגמרא שלנו ומקבלו לופים ולח מסס והכתיב חלס המלות שלין נכיל לשחי לחחד דבר מעתה וכו' ותירלו חלח שכחוס וחזרו לופים ויקדוס, וכל לים לחר עיניו בראשו ילחה כי התיבוץ הזה הוא רק לפנים כי הדבר הזה כוגע לפתרי תורה לחר לחקור לדרוש ולגלות בדברים הדברים כחלה ועכו חסופה כוללת שכחוס וחזרו ויקדוס והבין.

ג) מס' סופרים פ' ו', הלכה ד'.

ד) לחנות דר"ב פ' ל"ד, מד"ר פ"ג.

ה) וכה יחמר הרד"ק בהקדמתו לנביחים הרחסונים: לפי שבגלות הרחסונה חבדו הספרים ונלטלו, והחכמים יודעי התורה מתו ומבני בנה"ג שהחזירו הטעורה ליושנה

המלות שאינן כתובות בפנים הספר וחסרות ואנו קורין אותן כמו פרת בלכתו איש כאשר ישאל כתיבין ולא קריין והם המלות היתרות בפנים, כמו נא דיסלח אל ידרך ידרך הדרך וכדומה א) וכן הקרי והכתיב אשר לפעמים הם ג"כ תקונים לתפארת הלשון ב) וכן העתיקו השבעים לרוב אחר הקרי

מצאו מחלוקת בספרים והלכו בהם אחר הרוב לפי דעתם ובמקום שלא השיגה ידם על הבירור כתבו הא' ולא נקדו, או כתבו מבחוץ, או כתבו בדרך א' מבפנים ובדרך אחר מבחוץ, עכ"ד. ועד כמה ירחו אכנה"ג לשלוח יד ולתקן בפנים בכתבי הקודש נראה היטיב כי בשמואל ב', (ח', ג') נאמר בפנים הספר כזה: להשיב ידו בנהר ♀: והקרי הוא פרת ולא הכתיב, כי חסר הכתיב בכתיב מסבת כי נמחק או נתקלקל אז בהכ"י שלהם, אבל הכתיב הזה נמצא בשלמות בס' דברי הימים א' (י"ח ג') להציב ידו בנהר פרת; ומדברי הימים היו לאל ידי אכנה"ג להשלים החסרון בכתיב בשמואל בפנים, ולא לעשות פרת קרי ולא כתיב בס' שמואל ב'; אך עשו את מלאכתם באמונה וירחו מאד לנגוע בכתבי הקדש כהנוגע בבבת עין לבל יהיו כעיר פרוצה אין חומה, ולזה ירחו לשנות אף כקוצו של יום כמו הוא"ו דשלום (במדבר כ"ה, י"ב) מצאו קטיעא השאירו הדבר בפנים כמו שהוא, וכן הזכירו חז"ל וא"ו דשלום קטיעא הוא (קדושין ס"ו ע"ב) וכן: „בחדש אשר בדא מלבד" (מלכים י"ב ל"ג) רשמו קרי מלבו וירחו להקטין בפנים הראש מאות ד' למען יתדמה אל אות ו' ולא יהיה נחוץ הקרי כלל וכלל; וכה יאמר יוסיפון לרומים בספרו נגד אפיון (חלק א' ח') נודע איך יקרו כתבי הקדש אצלנו, ואף כי עבר זמן רב כזה, בכל זאת לא ערב איש להוסיף או לגרוע או לשנות בהם מאומה".

א) מס' סופרים פ' ו', הלכה ח', אלו קורין ולא כותבין: בני פרת, איש בן בניו צבאות באים לא אלי אלי, וחילוף כתובים ולא קוראים, אמנון כאשר, במקום גואל ידרך חמש: וזה לשון בעל מסרת המסרת (ד' כ"ג ע"ב) המין החמשי במלות שלמות דכתיבין ולא קרין והן יוד במספר לכן הם בפנים בלי נקודות כגון אל ידרוך ידרוך הדורך, ידרוך תנינה לא קרי.

ב) כמו עפלים, טחרים, תשגלנה תשכבנה; ובדבר הקרי והכתיב בהרבה מקומות בתנ"ך נכונים מאד דברי שד"ל וכה יאמר בפ' תולדות על הפסוק קצתי בחיי בס' המשתדל: כ"ל כי היה מנהג הסופרים בימי קדם כשהיתה תבה מתחלת באותו האות שהתבה הקודמת מסימת היו משמיטין אחת מהאותיות הדומות, ואולי היו מציינין האות ההיא באיזה סימן, להודיע שהיא עומדת במקום שתים ואחר זמן הוסיפו בין שתי התבות האות החסרה ולהיות המקום צר כתבו אותה זעירה, וכיוצא בזה ויקרא אל משה (ויקרא א', א',) והנה מהנהג להשמיט אחת מהדומות נמשכו כה וכה קצת טעיות קצתם נתקנו אח"כ על ידי כתיב וקרי וקצתם לא נתקנו, כגון והמבי את ישראל (שמואל ב', ה' ב') במקום והמביא: הנני מבי את דברי (ירמיה ל"ט ט"ז) במקום מביא; החטי את ישראל (מלכים ב' י"ג ו') החטי את יהודה (ירמיה ל"ב ל"ה) במקום החטיא, לבלתי שבו (שם כ"ג י"ד) לבלתי באו (שם כ"ז י"ח) במקום ישבו יבאו.

ב העתקותיהם א). וכאשר כתבי הקודש נכתבו ברוח אמת ומשפט וכל מעשי איש ואיש הן לטוב והן לרעה הגידו ויספרו מבלי להעלים דבר, וזאת עדות נאמנה כי כל דבריהם כנים וישרים כאשר השיב ר' יוסי להמטרונה ששאלה לו אפשר יוסף בן שבע עשרה שנה עומד בכל חומו והיה עושה הדבר הזה, הוציא לפניה ספר בראשית והתחיל קורא לפניה מעשה ראובן ובלהה מעשה יהודה ותמר אמר לה מה אם אלו שהם גדולים וברשות אביהם לא כסה עליהם הכתוב זה שהוא קטן וברשות עצמו על אחת כמה וכמה ב). ותשובתו נכונה מאד כי כאשר כתבי הקודש גלו לנו דברים רעים ומעשים מעוכרים אף על אנשים גדולים וחשובים כמו ראובן משה אהרן דוד וכדומה ולא כסו חטאם ולא העלימו מאומה ע"כ עלינו להאמין ג"כ את הדברים הטובים אשר הגידו עליהם. והנה בעוד אשר היו כתבי הקדש רק בידי הכהנים והלוים והנבונים בעם היה ראוי והגון לכתוב כן ברוח אמת ומשפט כי אין לפחוד מאומה יען לפני אנשים משכילים ונבונים נאמרו הדברים והם ידעו הטיב כי אין אדם צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא, אבל כאשר בא עזרא וסיעתו לפרסם אותם לפני המון העם ראו כי יש דברים רבים בכתבי הקודש אשר אין לגלות אותם ברבים כי אין להקל אף מעט בכבוד אנשים גדולים וחשובים לפני דלת העם לבל תצא מזה תקלה וכבוד אלהים יהיה לשמצה בעיניהם, וברוב חכמתם ראו כי עת לעשות לה' ולהעלים הדברים מעיני המון העם, והסירו מהר את כל המקראות שבכתבי הקודש אשר אי אפשר לפרסם אותם ברבים, ובאנשים ישרים ותמימים עשו מעשיהם והשאירו לנו בקבלה ובמסורה רמז לסימן על החסר, והוא הפיסקא באמצע הפסוק והכונה כי פה נפסק הספור וחסר מאמר שלם ג) וזה כלל גדול כל פסקא חסר מאמר שלם.

עדיו יצא ויבוסו (יחזקאל ל"ה כ"ה) ואל תדמה יסרתך לא יצא וידעתם (יחזקאל כ' ל"ח) בעקוש יצחו, כי עלתו ימיך (ד"ה א' י"ז י"ח) כי ימלטו; ודוד מכנן ביד ויבקש (שמואל א' י"ט ט') ל"ל בידו ועוד זולת תלת עכ"ד. ועיין בא' כתיבות עולם (ד' קט"ז ע"ב) במהדורות מהרב רע"ק מה שהביא עוד דוגמאות כאלה; גם כאן לדעת הטיב כי הקרי הוא רק תקן הקריאה הנכונה בכתיב, ולא נוסף לחסר הוא ולזה לא נמלא בכל התנ"ך שכי קריין שונים על מלה אחת בכתיב והבין.

ב) עי"ן בא' היקר פראסטודיען לו דער קעפטוולגינגא לד 223.

ג) מדרש רבה בראשית פ', פ"ז.

ג) וכה יאמר ר' אליהו בחור בא' מקרת המקרת (ד' ל"ח) ועתה לפרש מלת פקוק אינו לשון עברי לך לשון ארמי, והרבה לשונות מתורגמין כן ר"ל בלשון הפסקה בלשון מסכנז חוץ העברין כמו מדל להיות לשרה תרגומו פקק וכו' ומזה קראו ג"כ למקום חלוק שבין פרשה לפרשה פיסקא כמו שאמר ל"ע פרשיות בתורה דלית בהון פסקא בריעא וסס וילא ויחי, וב' פרשות בתורה דלית בהון פסקא בחמשא הפרשה וסס וילא ומקץ.

וזאת היא כונת מאמר של ר' יצחק מקרא סופרים ועיטור סופרים קריין ולא כתיבן וכתיבן ולא קריין הלכה למשה מסיני א) אשר רבים עמלו לפרש המאמר הזה ע"פ דעת התלמוד כי מקרא סופרים הוא ארץ ארץ שמים מצרים עיטור סופרים אחר תעבורו אחר תלך אחר תאסף קדמו ישרים אחר נוגנים ב). אבל נכונים בזה דברי הח' א"ה ווייס אף על פי שלא מצא גם הוא דרך לבוא עד חקר המאמר הקשה הזה; וכה דבריו מקרא סופרים עיטור סופרים ענין אלה הדברים יפרשו בעלי התלמוד בדרך זר ובאופן אשר נראה מתוכו כי היה נעלם מהם ענינם והיו ממשמשים באפלה ג). אבל על פי הדברים האלה נפרש עיטור סופרים הוא תאר אל הדברים אשר הסירו הסופרים מכתבי הקודש אשר ראו כי אין לגלות אותם ברבים והשאירו הפיסקא באמצע הפסוק לסימן, ומלת עיטור היא כדעת הערוך ערך עיטור שפירושו לשון הסרה לא סרו תרגום לא עטרו וכן הוא בגמרא גופו של גט ופטור ועטור כלומר פטור ומסולק ד) ועל הפ' הסירו את אלהי הנכר תרגם אונקלוס עטרו טעות עממיא ה) ופירוש מאמר של ר' יצחק כך הוא: מקרא סופרים הוא הנסחא והקריאה הנכונה מה שקראו הסופרים, עיטור סופרים מה שהסירו הסופרים קריין ולא כתיבן כתיבן ולא קריין, הם התיבות החסרים בפנים והנוספות בפנים כפירוש הנכון של התלמוד ו) וכל הדברים והסייגים הרבים אשר עשו הסופרים והם אכה"ג בכתבי הקדש נשארו אצל העם בקבלה ובמסורה והיו ידועים גם לחז"ל בעלי התלמודים והמדרשים.

ס) נדרים ד' ל"ז ע"ב.

ב) עיין בערוך ערך עטר, ולדעת התלמוד היו מתחלה כתובות כל המלות החלה בחות ך' כמו ותחר תעבורו ותחר תלך, ותחי הסופרים והסירו החות ך' מהמלות החלה.

ג) עיין בפ' דור ודור ודורשיו (ח"ח לד ע').

ד) עיין בפ' הערוך ערך עטר.

ה) בראשית ל"ה, ד'.

ו) ובדבר ה"ח מקומי סופרים מלח הפ' גייגער מליחם גדולה ובפל עליה והרחם לדעת בפ' הגדול תל"ם כי שיעתו הנפתלה נכונה ואלד כי התורה נפתחה מעת תל עת והחליף בזה בהרבה דפים וקילור דבריו הוא, כי המקור הראשון מהי"ח מקומי הסופרים היה המכילתא בפ' בשלח, ושם אמרו רק י"ח מקומים, אבל התחומות אמר ע"ו מקומי סופרים וכפי המקורה הם י"ח ומכאן נראה היעיב כי ה"ח מקומים לח נעשו כלם בפעם אחת רק בזה אחר זה ולזה אמרה המכילתא מתחלה רק י"ח והתחומות ע"ו והמקורה לחרי כן י"ח ובתלמוד ובמכתח סופרים לח נזכר מאומה יען לח נגמר עוד דבר המקומים בזמנם כמו הם עכ"ד. אבל התורה הקדושה ואחר כתבי הקדש לח נתנו מאומה וכל רחיות גייגער בזוים על קולי עכבים ואין בהם ממש כלל יען כאחר לח נזכרו ה"ח מקומים במכתח סופרים הדבר ברור כשמש כי לח היה נוסף אחר כתבי הקדש מעולם, ולאחי הסופרים לח אמרו לף בקולו אל יוד בכתובים, רק כאחר חז"ל היו מפרשים גדולים ומבקרים נאמנים הרגישו ע"פ רוח הבקרת אחר

והמסורה על כתבי הקדש קדומה מאד והתחלתה היא מאה"ג שהיו כדברי הראב"ע שומרים חומת העיר ובעבורם עמדה תורת השם וספרי הקודש על מכונם בלי תוספות ומגרעת א) והמסורה הלכה ונתרחבה מדור אל דור עד אשר בימי חז"ל היתה רחבה מאד. וכן אמרו חז"ל בשמם לפיכך נקראו ראשונים סופרים שהיו סופרים כל האותיות שבתורה שהיו אומרים ואו דגחון חציין של אותיות של ספר תורה דרש דרש חצין של תיבות, והתגלח חציין של פסוקים ב) ויהי בנסוע הארון ויאמר משה פרשה זו עשה לה סימניות מלמעלה ומלמטה לומר שאין זו מקומה ג) לסרבה המשרה מפני מה כל מ"ם שבאמצע תיבה פתוחה וזו סתומה ד) וביניו במקרא אלו פסקי טעמים ואמרי לה אלו המסורות וכדומה ה) ובימי הגאונים נתרחבה המסורה יותר ואחרי כן אצל חכמי טבריה היתה רחבה מני ים ו) ורבים מאחב"י שמו כל מעינם

נחם עליהם, כי יש דברים רבים בכתבי הקדש אשר כפי קדר ומשך הענין היה לריך להכתב הדבר בחופן אחר כמו (בראשית י"ח כ"ג) ואברהם עודנו עומד לפני ה', לפי הענין היה לריך להיות וה' עודנו עומד לפני אברהם, וכמו (במדבר י"ל ט"ו) ואל אחותה ברעתי היה לריך להיות כפי הענין ואל אחותה ברעתך, וכן נאמר במדבר רבה (בראשית פ' מ"ח) ואברהם עודנו עומד לפני ה' אמר רבי שמעון תיקון סופרים הוא זה (שם ויקרא פ' מ"ל) אמר רבי שמעון בח ורואה את כתיב ויקטו משם החטאים וישקיפו על פני קדוש לא היה לריך לומר אלא וה' עודנו עומד לפני אברהם אלא תקון סופרים הוא: וחז"ל הראו לדעת בחכמתם כי הפסוקים הלא רק תיקון סופרים הם והכונה בעת אשר העלו הסופרים הראשונים את דבריהם על הספר כתבו ותקנו הדבר מפני הכבוד בעת הכתיבה בפעם הראשונה, למשל הכתיב ישוקאל בחשר הוא בעלמו את העם לומר למשראשונה, והכתיב שלחים הזמורה אל לפי, לפני בחשר בח הוא בעלמו או הסופר להעלות את הדברים בראשונה על הספר שכח וכתב מפני הכבוד והכתיב שולחים הזמורה אל לפה וזאת כונת המכלתא אלא שפשה הכתוב, ומה שהביאה רק י"ל תקונים ולא יותר אין מזה שום קוך ופשר לדברי גייגער כלל, כי המכלתא לא באה למנות אותם פה ולא קבצה כאן אלא רק הביאה מקומות אחדים לדוגמא, וכן הביא התנחומא ע"ו תקונים לדוגמא וה' קיימו במדרש רבה אשר הביא רק מקום אחד הכי יש להוכיח ג"כ מזה כי לא ידעו משהר התיקוני סופרים הנזכרים במכלתא, ומה שנמצא בתנחומא: תקון סופרים תכתה"ג: נכונים מאד דברי בעל מאור עיניים כי הוספה מאוחרת היא ולא יותר ועיין בכ"ח (ח' ט', לד כ"ג) ובס' מגלגזין מה' בערלינער וחח' החשפטאן בשנת 1876 (חוברת שניה לד 108)

א) עם' יקוד מורה בשעה הראשון.

ב) קדושין ע' ראשון.

ג) שבת קט"ו ע"ב, תל"כ פ' ל"ד, ובמ' סופרים פ' ו' הלכה ג'.

ד) סנהדרין פ' י"ל ל"ד.

ה) נדרים ל"ז.

ו) וכה יאמר הח' פינסקר בס' מבוא אל נקוד המשורי (לד ו' ולד קכ"ב) וכמו

רק בה עד אשר כמעט עזבו לדעת את פירוש המקראות אל נכון, ועליהם אמר הראב"ע יש מתשכילי ישראל שכל חכמתם בדעת דברי המסורת וסמניהם הנכבדים וכו' וטוב הוא למשכיל שיבין קצת הדברים ויישים לבו להתבונן טעמי הספרים כי התיבות כנויות והטעמים כנשמות ואם לא יבין הטעמים כל יגיעו שוא ועמלו לרוח, והוא נמשל למי שיש בידו ספר רפואות והוא מיגע עצמו לספור כמה דפין בספר וכמה טורים בכל דף ודף וכמה אותיות בכל טור ומזאת היגיעה לא יוכל לרפאות מזור. והנה חכם המסורת שלא למד חכמה אחרת דומה לגמל נושא משי והוא לא יועיל למשי גם המשי לא יועילנו א).

וקדמות המסורה ואיך הוא סיג למקרא ואמתות הנסחא שלנו נראה מן הס"ם סתומה הנמצאת במלת לסרבה המשרה אשר עוד בעיני חז"ל היתה אז כחידה סתומה מאד, ואחריהם עמלו רבים מהמפרשים ולא עלתה בידם למצוא טעם נכון על זה וגם השבעים העתיקו ע"פ שתי נסחאות שונות בכתיב והח' ניגער אשר הלך שולל לתקן הנסחא שלנו ע"פ העתקה המוטעת מהשבעים והשמרונים וכדומה, אחז בשוא ונתעה בהעתקה הראשונה, ובא לתקן בכתיב במקום למרבה לו מרפה, ויאמר כי נשאר אצלנו זכר מהנסחא הנכונה הזאת, כי כאשר נחסר האות וא"ו ממלת לו הרחיבו במקומו למלאות החסר את האות ס"ם ועי"ז שנתה את צורתה ב) וכל דבריו הבל ורעות רוח וזה כלל גדול כי חלילה לנו לשבש הנסחא שלנו ע"פ העתקות שונות יען הנסחא שלנו היא העיקר והם לא ראו נסחה אחרת משובחת מעולם והשינוים הבאים אצלם הוא מאשר לא העתיקו כהוגן, ולפעמים לא ידעו גם פשוטו של מקרא אבל הח' הגדול גראטץ הלך מישרים ואוחז בהעתקה השניה מהשבעים אשר העתיקו רבה המשרה ויאמר עוד כי לפי המסורה למרבה איננו מקור רק נתקלקלה המלה, והאותיות לם נשארו ממלת שלום ג) אולם אף כי דבריו לאנבערים בכל זאת פירושו איננו עולה יפה, יען אם לם נשאר ממלת שלום היה צריך להיות לום בו"ו: גם שתי פעמים שלום בכתוב למה לי.

אך לבאר הדברים נעתיק פה דברי ר' אליהו בחור וכה יאמר, המין הששי

שהמסורה ליכה מלחכת לדקדק לחד בזמן ומקום לחד וכו'. וכתבתי לי ג"כ מתוך הכ"י הקדמונים הנזכרים שעוד שניים הרבה לפני ז"ל וז"ל כבר נתחברו בבבל ובח"י חלו המסורות המסורות ע"פ קבלתם בע"פ, וגם ע"י הבקור והחפוש בספרים הקדמונים בתוך הגניזות ובחקרו בקפדנות עד שבזמניהם נזכרו ומעלי המסורה כמקרת ביניהם, ועיין בזה"ע לפרשב, בשנת 1866 לד 273, ובתשובות תלמידי מנחם מהח' שטערין במענה לקושות בשון עבר, ודברי הרב והח' לפענהייס בזמנינו הנכבד לוב בעטיבטע דער מסורה בזה"ע בשערלינער שנה שניה לד 24 הדברים בחריפות.

ל) יקוד ושרש בשער הרחשון.

ב) חר"ם לד 295.

ג) בעטיבטע דער יודען חלק שני מחלקה ל' לד 223.

במלות דכתיבין חד וקריין תרי, והן ט"ו במספר כגון בגד בא גד קרי. מזה בידך מה זה קרי וה' מלין להפך דכתיבין תרי וקורין חד כמו ויהי איש מבן ימין מבנימין קרי, כי יענים כיענים קרי, לם רבה המשרה, לסרבה קרי: והנני מתמיה על שדרשו על המלה הזאת ואומרים כי המ"ם סתומה באמצע המלה, והרי הכתיב אינה באמצע המלה כי הכתיב הוא ב' מלות לם רבה א) וכן נשנו הדברים במסכתא סופרים להלכה: אלו כותבים דבר אחד וקורין שנים בא גד, אש דת, וכו' וחילו פיהן כטוב מן בנימין לסרבה ב) ומכאן עדות נאמנה כי הנסחא שלנו היא העיקר והמסורה קדומה מאד כאשר מצאו אכה"ג השתי תיבות לם רבה אשר יתר האותיות החסרים ממלת לם נתקלקלו או נמחו בכתיב ולא ידעו איך למלאות החסרון ולרשום הקרי בצדם, הניחו הדבר כמו שהוא כי יראו מאד לשלוח יד ולתקן ולשנות מדעתם אף דבר קטן כזה להפוך המ"ם סתומה על המ"ם פתוחה, והורו במסורה מימים קדמונים לכתוב לם רבה שתי תיבות, ובזה הראו לדעת כי עשו את מלאכתם באמונה. והנה מלת לם נשארה בלי ספק ממלת לעולם ולזה תסכים ג"כ מליצת הכתוב:

פֶּלֶא יוֹעֵץ אֵל גִּבּוֹר אֲבִי עַד שַׂר שָׁלוֹם [לְעוֹ]לָם
רַבֵּה הַמִּשְׁרָה וּלְשָׁלוֹם אֵין קֵץ
עַל כִּסֵּא דָוִד וכו' בְּמִשְׁפָּט וּבִצְדָקָה מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם ג)

ולפי זה יהיה אבי עד כפל הענין משר שלום לעולם, ולשלום אין קץ, כפל הענין משר שלום לעולם ד) ואין קץ יבוא בתוך ולפניו ולאחריו יבוא מלת שלום לעולם לתפארת המליצה ונחזיק טובה לראשי המסורה אשר עשו את מלאכתם באמונה, ולו החליפו את המם סתומה על מם פתוחה אז נאבדה מאתנו מליצת הכתוב לעולם.

עתה נבאר הארבעה פיסקאות הנמצאים בתורה באמצע הפסוקים ואחרי כן נבוא לפרש הכתובים פיסקא הראשונה בס' בראשית, ויאמר קין אל הבל אחיו ○ ויהי בהיותם בשדה ויקם קין אל הבל אחיו ויהרגהו ה) רבים מהמפרשים

א) מסרת המסרת כ"ג ע"ב.

ב) פ' שביעי הלכה ג'.

ג) ישעיה ט', ו'.

ד) והפירוש מהח' היטליג והפראפ. גראטץ, כי אבי עד הוא כמו בבקר יאכל עד והכונה פה אבי עד, אבי שלל, בטל ומבטל כעת לגמרי.

ה) בראשית (ד', ח') ובדבר הפיסקא הזאת יאמר ר' אליהו בחור בספרו מסרת המסרת (ד' ל"ד ע"ב) בזה"ל, פריגמא כן קראו הפסקה שבאמצע הפסוק כגון ויאמר קין אל הבל אחיו ○ ויהי בהיותם בשדה נמסר עליו כ"ח פריגמו באמצע פסוק, ד' מנהון בתורה; אבל ר' מנחם די לונזאנו בספרו אור תורה יאמר, טעה המדפיס שעשה פיסקא בין אחיו לויהי בהיותם כי בכל הספרים והללי אין כאן פיסקא. אך דבריו לא נכונים כלל והמדפיסים לא טעו כי בפירוש יש כאן פיסקא באמצע הכתוב

אשר לא נודעה להם הפיסקא הזאת עמלו מאד לפרש הדברים כי לא נאמר בכתוב מה אמר קין אל הבל אחיו, ועל מה יצא הריב ביניהם, הח' באטטכער ועמו הסכים ג"כ הח' פירסט כי במקום ויאמר קין נחוץ לקראת וישמר קין הכונה כי שמר בלבו שנאה על אחיו א), הח' מערקס יפרש הפ' ויאמר קין כי דבר עמו כדבר איש אל רעהו באופן שהבל לא יכול לחשוב כי קין אחיו מתנחם להרגו ב) ועוד פירושים רחוקים וזרים כאלה, הח' קאלמענט יאמר כי עיקר הריב היה בין האחים יען בת אדם הראשון בחרה בהבל וזאת חרה לקין מאד ג) אבל דבריו נובעים מדברי חז"ל: ר' יהודא בר' אמי אמר על חוה הראשונה היו מדיינין אמר רבי אבי חוה הראשונה חזרה לעפרה ועל מה היו מדיינין אמר ר' הונא תאומה יתרה נולדה עם הבל זה אומר אני נוטלה שאני בכור וזה אומר אני נוטלה שנולדה עמי ומתוך כך ויקם קין וכו' ד) ולדעת רבים מהמפרשים אשר נודעה להם הפיסקא הדבר הוא מבואר ובזה אחז בראשם הח' גיגער בשתי ידים ה) יען בהעתקות השבעים והשמרונים ותרגום יהונתן יש השתי מלות נלכה השדה, ויאמר קין אל הבל אחיו נלכה השדה ויהי בהיותם בשדה ויקם קין וכו', והשבעים והשמרונים ראו נסחא נכונה לדעתם ובתורתנו חסרות שתי המלות האלה הנרמזים מראשי המסורה ע"י הפיסקא באמצע פסוק ו) אולם דבריהם לא נכונים יען השבעים והשמרונים עשו העתקותיהם רק מהתורה הנמצאה

וכן הוא בשמונה ושמים קפרי תכ"ך מדפוסים שוניס מסם מסנת לכ"ו, ס"ו, ס"ח, שכ"ו, שכ"ד, שמ"ב, שמ"ז; ועיין שמ"ט המגיד לשנת תרכ"ה עלה כ"ד, וכן כמלא תכ"ך יען מלבי מסנת שע"ה דפוס ווינעליש ויש בו ג"כ בפסוק הזה פיקקא בחמלע הפסוק: ומלבד כל הרחיות המלם יש רחיה נכונה מאד אין לסקפק עוד, ושיח ההוספה מאד מוכיחו השבעים, והשמרונים, והסוריה והתרגומים בכתוב הזה, והדבר הוא ברור כי היה לפניהם פה פיקקא בתוכה בחמלע הכתוב, והוכיחו מדעתם השלות המלה, נלכה השדה; לו נחרוש השעק; לקשור השניו העיר, ועיין להלן.

ה) גענויבעט דער ניבלישען ליעראטור ח"ל לד 94.

ו) ניבעל לעקסיקאן מסענקעל ערך הבל.

ז) קאלמענט ליטער. גענעזיס VI.

ד) מדרש רבה בראשית פ' כ"ב.

ה) אלי"מ לד 246.

ו) ומה נכונים דברי הרב והח' הגדול פרלמקעל בם': ניבעל דען לייפצום דער פאלעסטינישען עקסעגעזע (לד 55) „כי חיכו דרך לפון עברי לומר נלכה השדה כאשר נוסף בנוסף השמרוני, רק נלך השדה, והתרגם יונתן וירושלמי תרגמו: חיתא וניפוק לחקי ברא, שהוא בעבריית גוא ונלך לחון, ואם היה לפני התרגומים בכתיב הנוסף, נלכה השדה: היו מוכיחים להעתיק לחקי חקלא. והתרגום הסורי תרגם בחופן אחר הוא כמו היה כתיב בכתוב נחרוש את העיר ומכל השנויים שלמה בהעתקות שונות נלמד העיר כי רק מדעת עלמם הוסיפו בכתוב זאת ולין החעת בכל בקחלותיהם.

בידינו ולא ראו נוסחא אחרת מעולם, והרבה שנים לפניהם עטרו והסירו הסופרים בכתבי הקדש כל הדברים אשר לא נתנו לגלות ברבים, והשאירו הפיסקא לסימן, והשבעים והשמרונים לא ראו יותר מאתנו היום רק רצו לקשור הענין בהעתקתם והוסיפו מדעתם שתי המלות האלה הנראות להם אך מהמשך הענין, וכן עשו ג"כ בהפיסקא השניה א) כי לא היה בהם כח רק להוסיף שתי מלות ולא יותר, ובמקום אשר לא ידעו ע"י המשך הענין וקשור הדברים לבוא אל חקר הפיסקא נאלמו דומיה ולא הוסיפו מאומה כאשר נראה זאת להלן, ולא בשביל שתי המלות אשר אין בהם דבר רע גרשם הפיסקא. אך פה נחסר בלי ספק מאמר שלם אשר לא היה באפשר לגלותו ברבים.

ולמען דעת מה היה כתוב במקום הפיסקא יש לנו שני דרכים, אם למצוא הדברים מהמשך הענין בעצמו או מדברי חז"ל בהתלמודים והמדרשים יען נשאר אצלם הדבר בקבלה ובמסורה איש מפי איש עד ראשי הסופרים, וחז"ל ידעו הטיב בדבר הפיסקא באמצע הפסוק ודרשו ע"פ דרכם ב) ואם נתבונן על הספור מקין והבל בשום לב נראה כי הצדק עומד לימין קין יען הביא מנחה טהורה מפרי האדמה אשר אין בהם רוח חיים ולא שפך דם ארצה, והבל הביא מבכורות צאנו ומחלבהן ומדוע לא שעה ה' אל מנחת קין ובחר במנחת הבל בקרבנות, וגם פילון היהודי רצה לתרץ הדבר ולא עלתה בידו ג) וכן יוסף פלאוויוס הרגיש בזה וראה ליפות הענין ואמר קין הביא מפרי השדה ומהעצים והבל הביא חֶלֶב מבכורות צאנו מעדרו, וה' שעה אל מנחת הבל יען הוציא חפשי מידי הטבע בלי לחץ כלל ולזה בחר בו ה' יותר מאשר יצא ע"י מלאכת האדם ובלחיצה ד) אבל דבריו אין להם שחר כי הלא כפי הנראה היתה מנחת קין חפשית מידי הטבע ומנחת הבל היתה בלחיצה והשאלה במקומה עומדת מדוע לא שעה ה' אל מנחת קין?

ובאמת על כן איפוא לא יפלא אם חרה לקין למאד עד אשר נפלו פניו

נלמוד לחכר סוף כמו היה כתוב בכתוב נחרוש את העמק ומכל המכוונים המלה בהעתקות שונות נראה העיד כי רק מדעת עצמם הוסיפו בכתוב זאת ואין לחוש בכל נקחאותיהם.

א) בראשית ל"ח, כ"ג.

ב) עיין להלן.

ג) עיין מנחת קין ומגל לד 27.

ד) בס' קדמוניות היהודים ספר א' פ"ג. פלאוויוס העתיק במקום הזה כאילו היה כתוב בתורה "ומחלבן" וכי חלב, ובלי ספק ליפות את הספור כדי שלא יתראה שהקב"ה חפץ יותר בזבחית בהמה מלקר בפרי האדמה, שהרי חלב זה מבהמה שלח בזבחם, לפי העתקה זו היה לשלח לומר, כי חלב לא יצא בדבוי לעולם, מה שאין כן חלב הצאן פעמים רבות בל' רבים כמו "את חלבי המלואים" (ויקרא ו' ח').

ואמר פה במקום הפיסקא אל אחיו, כי אין אמת וצדק ולא בטוב העולם נדון ודבר קשות נגד ה' על אשר לא שעה אל מנחתו מנחה טהורה, ובז את מנחת אחיו והקרבנות והבל ענה לו על דבריו עד אשר יצא ריב ביניהם ויהי בהיותם בשדה ויקם קין על אחיו ויהרגהו. ובזה יבוא אל נכון מה שענה קין לה' אחרי כן השומר אחי אנכי: כי לא האמין כי הוא ראה ויודע הכל. וכונת התורה היתה בספור הזה להראות לנו כי ענין הקרבנות הוא דבר קדמון מאד, ואיך מקנאה יצא שנאה ורצח בין אחים וכסופר אמיתי הביא ג"כ את דברי קין אשר דבר נגד ה' ונגד הקרבנות קשות, וכאשר נתפרסמה התורה בימי עזרא לפני כל העם ראו אכה"ג כי לא טוב כי בתחלת התורה יקראו דברים רעים אשר דבר קין נגד ה' ונתן דופי בהקרבנות ולבל יהיה כבוד ה' לשמצה בעיני המון העם כי יאמרו שעשה שלא כהוגן הסירו את כל הענין והשאירו הפיסקא לסימן על החסר; וכן מצאנו ג"כ כאשר יצא דוד נגד הפלשתי אמר ה' אשר הצילני מיד הארי וכו' יצילנו מיד הפלשתי הזה. ויאמר שאול וכו' א) ופתרון הפיסקא הוא כי כפי הנאמר שם יצא הפלשתי השכם והערב לחרף מערכת אלהים חיים, ודוד מרוב קנאתו לעמו הזכיר פה את דברי הפלשתי ואת כל החרוף בשלמות, ורק לבל יהיה כבוד ה' לשמצה בעיני העם הסירו כל הענין וכל הדברים על אדות קין והבל נשארו אצל יחידי סגולה בקבלה ובמסורה, ומהמסורה הזאת נובעים דברי התרגום הירושלמי על הפסוק הזה וכה דבריו: ואמר קין להבל אחוי איתא ונפוק לאפי ברא, והוה כד נפקו תרויהון לאפי ברא, עני קין ואמר להבל אחוי לית דין ולית דיין ולית עלם אוחרן ולא ברחמין איתברי עלמא ולא ברחמין הוא מִדְבַר מן בגלל מה אתקבל קורבנך מינך ברעוא ומני לא אתקבל ברעוא, עני הבלו אמר לקין אית דין ואית דיין וכו' והוו תרויהון מנצון באפי ברא וקם קין על הבל אחוי וקטל יתיה; והתרגום הזה הוא קדמון מאד ב) ועיקר ויסוד דבריו עתיקים לימים, רק תוכן דברי קין הקשים נגד ה', שם הת"י בפיו כפי הדעות אשר היו בימיו, ולא ספור בעלמא הוא רק דבריו ממסורה קדומה יהלכו. וכפי הנראה ידע גם פילון היהודי המסורה הקדומה הזאת ג).

הפיסקא השניה: וילך ראובן וישכב את בלהה פילגש אביו וישמע ישראל. ויהיו בני יעקב שנים עשר ד) בהעתקת השבעים ישנן פה עוד שתי מלות: וירע בעיניו: וה"ח גראֶטץ הסכים לזה כי בתורתנו חסרות שתי מלות

א) שמואל א' י"ז, ל"ז.

ב) עיין במ"ע לפראנקעל לשנת 1857 לד 139.

ג) עיין בס' מנחת קין והבל לד 197, ובס' פילא מאלעקסנדריא מהח' קארל סיעגפריעד לד 151.

ד) בראשית ל"ה, כ"ב.

אלה ונשארו בהעתקות השבעים בשלמותם א) אבל הדבר ברור כי השבעים לא ראו נוסחא אחרת מעולם רק הוסיפו מדעתם לחבר הענין שתי מלות הנראות להם מהמשך המאמר. ויפה העיר ע"ז הח' מיכאעלים כי אין לשים דברי חפץ כאלה בשפת כותב התורה, הן שפת יתר היא להודיענו כי לא הוטב הדבר בעיני יעקב; אך פה היה ג"כ כתוב מאמר שלם ומפני כבודו של ראובן הסירו אותו אכה"ג; ולדעת מה היה כתוב פה במקום הפיסקא נשים עינינו על ספר דברי הימים ושם נאמר: ובני ראובן בכור ישראל כי הוא הבכור ובחללו יצועי אביו נתנה בכורתו לבני יוסף בן ישראל ולא להתיחש לבכורה כי יהודה גבר באחיו ולנגיד ממנו והבכורה ליוסף ב) וכן מצאנו בס' היובלים כדברים האלה וירא ראובן את בלהה שפחת רחל פלגש אביו רוחצת במים במקום נסתר ותחשוק נפשו בה, ויסתר בלילה ויבוא באהל בלהה וימצאה שוכבת לבדה על מטתה וישנה באהלה וישכב אצלה על המטה ויגל את ערותה ותלפות אותו ותצעק ויהי כהכירה אותו כי ראובן הוא ותכלם מפניו ותרף את ידה ממנו ותברח ותתאבל מאד על המעשה הזה: ויהי כבוא יעקב לפקוד אותה ותאמר אליו: חללה אני לך כי ראובן ענה אותי ושכב עמי בלילה כאשר ישנתי באהלי. ויחר אף יעקב בראובן כי שכב את בלהה וגלה כנף אביו ולא קרב יעקב עוד אליה. ויהיו בני יעקב שנים עשר ג) וגם חז"ל דרשו: שעיר עזים אחד לחטאת, לכפר על מעשה בלהה ולזבח השלמים בקר שנים, לפי שהיה חסר מלהמנות עם אחיו משום מעשה בלהה שכן כתוב וילך ראובן וישכב את בלהה פילגש אביו וישמע ישראל והפסיק הענין שהניח שם פרשה לומר שנתרחק, „ולכך אותה פרשה פתוחה אף על פי שנתרחק ידיו של הקב"ה פתוחות לקבל שבים" ד).

היוצא לנו מכל אלה כי במקום הפיסקא היה כתוב בתורה בלי ספק: וילך ראובן וישכב את בלהה פילגש אביו וישמע ישראל כי טמא את אשתו ויקצוף עליו מאד ויקח את בכורתו ממנו ויתנה לבנו יוסף לנחלה וזאת הזכיר לו ג"כ לפני מותו ראובן בכורי אתה כחי וראשית אוני יתר שאת ויתר עז פחז כמים אל תותר כי עלית מִשְׁכְּבֵי אביך אז חללת יצועי עלה ה) והנה בכתוב הזה עמלו רבים מהמפרשים והשבעים מלבד אשר לא העתיקו כהוגן לא ידעו לפרש ג"כ סוף הכתוב והוסיפו מדעתם: אשר עלה ו) וה"ח גייגער

א) בס' געשיכטע דער יודען חלק שני, ס"א לד 188.

ב) דברי הימים א' ה' א'. ג) פ', ל"ג.

ד) מדרש רבה ויקרא פ' י"ג.

ה) בראשית מ"ט, ד'.

ו) ומלבד זאת באו להם עוד טעותים בכתוב כי לא קראו אותו כהוגן ובמקום כלי חמס מכרותיהם קראו: כלו מברותיהם: עיין פראנקעל בס' איבער דען איינפלוס לד 20 ולד 67.

אשר כל חפצו היה להוכיח כי נוסח התורה נשתנה מעת אל עת מצא בחד שכלו כי בפסוק הזה היה ג"כ כתוב מתחלה יצועי בלהה ונשתנה אחרי כן בתורה משום כבודו של ראובן על יצועי עלהא) אבל צחוק עשה לנו האיש הזה בפירושו החדש ובכל עמלו שעמל לרוח לשבש ולעקם הכתובים בחנם ע"פ העתקות המשבשות אשר העתיקו שלא כהוגן. כי אם כדבריו מה הועילו החכמים בתקנתם אם תקנו במקום יצועי בלהה יצועי עלה, הלא סוף כל סוף עיקר הספור ממעשי ראובן נשאר עוד בתורה, וילך ראובן וישכב את בלהה פילגש אביוב) וטוב היה להם להשמיט את כל מעשה ראובן לגמרי אולם אכה"ג לא תקנו בכתובים מדעתם כלל. ונשים לב למליצת הכתוב. מתחלה יבוא משכבי אביך בלשון רבים ואחרי כן יצועי עלה בלשון יחיד, והנה גם חז"ל הרגישו בזה ואף כי אמרו כל האומר ראובן חטא אינו אלה טועה בכל זאת לאהבת הפשט לא חסו על כבודו ודרשו משכבי אביך אמר רבי ברכיה משכב אין כתיב כאן אלא משכבי אביך משכב בלהה ומשכב זלפה ג) ופירוש הכתוב כפי הנראה כי בחדר בלהה היו שתי מטות אחת ליעקב ואחת לבלהה וראובן בא מתחלה בערמה על מטת אביו ואחרי כן הלך לשכב על מטת בלהה, וזאת אמר יעקב כי עלית משכבי אביך בלשון רבים אז חללת יצועי עלה ד) הכונה כי לא רק ששכב אצלה אך גם חלל אותה ומלת יצועי איננו תאר למטה רק למצע שמציעין מתחתיו כמו בחשך רפדתי יצועיה) אם אעלה על ערש יצועיו) ובמלת יצועי עלה רמז יעקב בלשון נקיה על בלהה ולזה אמר בלשון יחיד דווקא יצועי עלה והבין ז). והטליצה הולכת בהדרגה מקל אל הכבד בטוב טעם, וכל הענין הזה ממעשה ראובן שהיה בכתוב באריכות איך חלל את יצועי אביו ואיך נלקחה ממנו הבכורה ראו אכה"ג כי לא טוב לגלות אותו ברבים מפני כבוד ראובן ומפני כבוד ישראל הסירו כל הדברים ורק עיקר הספור השאירו לנו ורמזו לנו על החסר וגם מה שהשאירו לפנינו בתורה ממעשי ראובן הורו חז"ל להלכה מעשה ראובן נקרא ולא מתרגם, מעשה ברבי

ח) גם' מכ"ש לד 374.

ג) בראשית ל"ה, כ"ב.

ד) עד"ז בראשית פ' ל"ח.

ה) ישעיה ס"ז, ד'.

ו) תהלים קל"ב ג'.

ז) ומזה זה בלעדין נקבל בפנים בתמהונו על האחרים המזעיקים, וכן אמר יעקב בעלמו ליהודה "יודוך אחיך" וקייס "מי יקימנו" בלעדין נקבל ג"כ. (אמר המו"ל: לדעתי כל אלו הפרושים יחד לך למותר הוסף, כי יעקב בעמדו אל פיך הלא אז בהכרח היה לו לאמר בנקבל ועל כן אמר יעקב עלה בנקבל, והיו"ד של יצועי לא בכוי הוא למדבר בעבדו כי אם יו"ד נוסף כמו הרגי בעדה ורצים כמהו).

חנינא בן גמליאל שהלך לכבול והיה קורא חזן הכנסת ויהי בשכון ישראל ויהיו בני ישראל שנים עשר אמר לו למתורגמן אל תתרגם אלא אחרון ושבחוהו חכמים א).

הפיסקא השלישית ויהי אחרי המגפה 0 ויאמר ה' אל משה ואל אלעזר בן אהרן הכהן לאמר שאו את ראש כל עדת בני ישראל וגו' ב) תכלית וכונת הפיסקא הזאת לדעת ה"ח גראטץ להראות כי נחלף הסדר והפרשה ל"א שייכה אחר הפרשה כ"ה פסוק י"ט ג) אבל דבריו אין להם יסוד ואין להם שחר, גם השבעים בהעתקותיהם לא מצאו פה מהמשך הענין מה להוסיף ומה עשו למלאות החסרון קשרו המקרא הקצר: ויהי אחרי „המגפה" עם הכתוב הראשון מפרשה כ"ו, ומשניהם עשו כתוב אחד והוא: ויהי אחרי המגפה ויאמר ה' אל משה שאו את ראש וגו'; ופירושו כי מיד אחר המגפה צוה ה' אל משה שאו את ראש בני ישראל לדעת כמה נשאר מהם אחר המגפה, וכן דרשו חז"ל משל לזאב שנכנס לתוך הצאן הורד בעל הצאן למנותן כמה חסרו ד) וכן פירשו כל המפרשים. אבל מלבד אשר נעלם מהם הפיסקא באמצע הפסוק נעלם מהם ג"כ תכלית וכונת ה' אשר צוה למנות פה את ישראל, ומדוע נשתנה המספר בפרטות בערבות מואב מה שלא נמצא כן במספר של במדבר סיני, וכבר הרגיש בזה ה"ח הגדול שי"ר אף כי לא מצא טעם נכון על זה. וכה דבריו: אחרי נבחון כי במספר של השבטים בערבות מואב נוסף מה שלא נמצא במספר של מדבר סיני, רשימת השמות של כל משפחה ומשפחה אצל כל אחד מהשבטים, האמנם גם שם במדבר סיני כתוב אצל מספר כל אחד מהשבטים למשפחותם לבית אבותם אך בדרך כלל ולא נרשם שם כל משפחה ביחוד כאשר נרשם אח"כ במספר של ערבות מואב ה) אבל כל המבארים לא ראו כי יש חילוק גדול בין המספר במדבר סיני ובין המספר בערבות מואב, יען עיקר וכונת המספר במדבר סיני היה רק לדעת את מספר בני ישראל לגלגלותם, ולזה לא נרשמו כל משפחה ומשפחה ביחוד, אך פה בערבות מואב תכלית המספר היתה ג"כ בשביל חלוקת הארץ ולזה נרשמו שמות כל משפחה ומשפחה בפרטות, וכן יבוא מיד בפרשה הזאת הצווי למשה לאלה תחלק הארץ בנחלה במספר שמות וגו' ו) ולזה יבוא ג"כ אל נכון הספור פה מבנות צלפחד איך באו אל משה לתת להם אחוזת אביהם, וכל הדברים הולכים כסדרן, רק נשאר לנו לדעת עוד מה היה כתוב במקום הפיסקא ומפני

א) מגילה ד', י'.

ב) במדבר כ"ה י"ט.

ג) געטיכטע דער יודען חלק ב' לד 469 מ"א.

ד) מד"ר במדבר פ' כ"א, וספרי.

ה) עיין בס' נחלת יהודה לד קל"ט.

ו) במדבר כ"ו, נ"ב.

מה הסתירו הדברים, וכאשר כעת אין לנו שום מבוא אליהם, נעזוב הפיסקא הזאת ונשים את עינינו על הפיסקא הרביעית ואולי יצלח לנו משם לגלות הדברים.

הפיסקא הרביעית, ונעבור מאת אחינו בני עשו היושבים בשעיר מדרך הערבה מאילת ומעציון גבר ונפן ונעבר דרך מדבר מואב א) כל המפרשים לא שמו את עיניהם על הפיסקא הזאת, וגם השבעים לא הוסיפו פה מאומה כי לא ידעו מה להוסיף, ולא היה להם שום מבוא למלאות החסרון מהמשך הענין; אבל כאשר ראשי המסורה הציגו פה פיסקא בלי ספק חסר פה מאמר שלם, ולבוא אל חקר הדברים יש דרך טוב לפנינו, ובתחלה נתבונן בשום לב כי בפרשה הזאת תספר לנו התורה את סדר מסעות בני ישראל במדבר בגבול בני עשו היושבים בשעיר ואיך עברו מאתם דרך הערבה מאילת ומעציון גבר, ונחקור לדעת אל איזה מקום הלכו בני ישראל כאשר עברו את עציון גבר, והנה לדעת זאת יש לנו דרך נכון לשים עין על סדר המסעות בפרשה אלה מסעי אשר כתב משה בעצמו את מסעיהם ומוצאיהם ב) ולתמהון רוחנו נראה כי נאמר שם ויסעו מעברונה ויחנו בעציון גבר ויסעו מעציון גבר ויחנו במדבר צן הוא קדש ג) ונודע לנו כעת כי מעציון גבר נסעו בני ישראל למדבר צן הוא קדש, ובקדש חטאו משה ואהרן במי מריבה כנודע, והנה הדברים כעת ברורים כי כותב התורה הזכיר פה באריכות מה שחטאו משה ואהרן במי מריבה, יען בעיקר הספור נזכר הדבר בקיצור מאוד ד) ודברי תורה עניים במקום זה ועשירים במקום אחר, ובלי ספק היה כתוב פה ונעבור מאת אחינו בני עשו היושבים בשעיר מדרך הערבה מאילת ומעציון גבר ונבא מדבר צן הוא קדש, ולא היה מים לעדה ויקהלו על משה ואהרן וגו' והולך ומספר הדברים בפרטות. אך ראשי המסורה ראו כי לא טוב לפרסם הדברים מפני כבודו של משה והסירו כל הענין ורמזו לנו בהפיסקא על החסר.

ועתה נשים את לבבינו לחקור ולדעת מה היה חטא משה ואהרן במי מריבה אשר כבר עמלו בזה מפרשים רבים חדשים וגם ישנים עד שהראב"ע אמר עוד בימיו: ויש בכאן פירושים רבים ה) יש מהם אשר העמיסו על משה ואהרן שלשה עשר חטאים, וה"ח שד"ל אחרי אשר הביא את שיטות כלם מצאה חן בעיניו רק שיטת רש"י ו) כי עיקר החטא היה יען עברו את מצות ה' כי הוא צוה לדבר אל הסלע והם הכוהו, ועמו מסכים ג"כ החוקר גראטץ כי

א) דברים ב' ח'.

ב) במדבר ל"ג.

ג) שם ל"ג, ל"ו.

ד) שם כ'.

ה) עיין בפירושו על התורה פ' חקת פ' קח את המטה.

ו) עיין בפ' המשתדל בפ' התזכרת.

עברו את מצות ה׳ בדבר קל מאד א) אך ה״ח קאהלער יצא למצוא חטא משה ואהרן בדרך אחר ואמר כי מתחלה היה סדר הכתובים כך: וירב העם עם משה וגו׳ ולמה העליתנו וגו׳ ומים אין לשתות, ויקהילו משה ואהרן את הקהל אל פני הסלע ויאמר להם שמעו נא המורים המן הסלע הזה נוציא לכם מים, ויאמר ה׳ אל משה ואל אהרן יען לא האמנתם בי להקדישני וגו׳ לכן לא תביאו וגו׳ ורק מפני כבודו של משה נהפך סדר הכתובים בתורה אחרי כן ב). אבל כל דבריו אין להם שחר כי מלבד אשר אכה״ג יראו לשנות אף קוצו של יוד, איך יעלה על הדעת כי במצב נורא כזה בעת אשר צמא העם למים עד מות, יבוא משה להתל בהם עוד, ולהקהל אותם אל פני הסלע ולומר להם שמעו נא המורים, ומבלי תת מים יקרא אותם המורים, היעשה איש כמשה כדבר הזה, ואיך לא ירא להרגיז את העם העיף והצמא בהתולים שאין להם שחר ולא פחד פן יסקלוהו בצרת נפשם; ואחריו בא הפרא״פ קאייזער והביא את כל דעות החוקרים, קנאבעל, נאֶלדעקע, ושראדער, האוחזים בכל עז בשיטת אסטריך הנפתלה, ואחרי אשר חלק פסוקים למחלקותם כפי שגעונו ושגעון רבים ההולכים תועה בעינים עצומות אחריו, אמר כי לדעתו המלות: שמעו נא המורים, אמר ה׳ למשה ואהרן, והם ענו לה׳: המן הסלע הזה נוציא להם מים; ונשתנה אחרי כן מלת להם על לכם ג). אבל כל דבריו אינם שוים להשיב עליהם, אבל באמת לא שמו המפרשים הרבים את עיניהם על הפיסקא הזאת הנראה מתוכה היטיב כי חטא משה ואהרן במי מריבה לא היה דבר נקל והיה מפורש ג״כ בכתוב ורק מפני כבודם נסתרו ונעלמו הדברים, ולו שמו את לבביהם להתבונן ג״כ על הפסוקים הרבים המזכירים את עון מי מריבה כמו: יען לא האמנתם בי להקדישני ד) על אשר מריתם את פי למי מריבה ה) כאשר מריתם פי במדבר צן במריבת העדה להקדישני במים לעיניהם ו) על אשר לא קדשתם אותי בתוך בני ישראל ז) אז הבינו מהפסוקים האלה כי חטא מי מריבה לא היה עון קל כדבריהם.

ולדעת גודל חטא משה ואהרן במי מריבה אף כי יקשה הדבר מאד יען עיקר הספור חסר כעת בתורה, נשים את לבבינו להתבונן על מריבת המים עוד בפעם הראשונה ברפידים יען רבים מחכמי העמים ועמהם הסכים ג״כ ה״ח

א) געשיכטע דער יודען ב׳ לד 205 מ״א.

ב) במ״ע לגייגער שנה שישית לד ע״ב, וסדר הפסוקים לדעתו כך כי אחר פ׳ ה׳ לריך להיות פ׳ י׳, ואחריו יבוא פ׳ י״ב ואחריו פ׳ ו׳, פ׳ י״א: פ׳ י״ג.

ג) בס׳ דאס פארעקסילישע בוך לד 91.

ד) במדבר כ׳, י״ב.

ה) שם כ׳ כ״ד.

ו) כ״ז, י״ד.

ז) דברים ל״ב כ״א.

פירסט א) כי שני הספורים בתורה רק ספור אחד הם ולא יותר, וצן וסין מקום אחד הוא ומתחלפים במבטא ומכאן יצאו עוד להוכיח כי מי שכתב ספר שמות לא כתב ספר במדבר, ולא ביד אחת נכתבה התורה. אולם מה מאד שגו רואה כי תורתנו רשמה המקומות בסמנים מיוחדים לבל נטעה לחשוב כדבריהם; בס' שמות נאמר ויסעו מאלים ויבואו כל עדת בני ישראל מדבר סין אשר בין אלים ובין סיני ב) ומלת בין אלים ובין סיני הנראים כי הם רק למותר, כתבה התורה אותם בכונה לבל נטעה על מריבת המים בפעם השנית אשר קרה במדבר צן ושם נתנה סימן אחר מדבר צן הוא קדש, וכן מצאנו בפרשת אלה מסעי, ויסעו ממדבר סין וגו' ויחנו ברפידים ולא היה שם מים לעם לשתות ג) ואחרי כן נאמר שם: ויסעו מעציון גבר ויחנו במדבר צן הוא קדש, ובעלי המסורה נתנו סימן אחר לבל נטעה והוא: כל צן חסר וכל סין מלא.

במריבת המים בפעם הראשונה ברפידים תספר לנו התורה כי לא היה מים לשתות וירב העם עם משה ויאמרו אליו תנו לנו מים ונשתה; ומלבד זאת יצאו ג"כ לנסות אז את ה' אם הוא בקרבם ואם אין ד) כי לא היו מוכשרים עוד כלם מיד אחר יציאת מצרים מקום ע"א להאמין במציאות עצם אחר נבדל מכל גשם ותמונה, ועיניו משוטוטת בכל. כן נקהלו אחרי כן על אהרן ויאמרו אליו קום עשה לנו אלהים אשר ילכו לפנינו ה) ומשה ענה להם מה תריבון עמדי, ומה תנסון את ה' ו) האם אנכי אשם בדבר ובטח ימציא לכם ה' מים, אך כאשר עבר זמן רב והעם נצמא מאד התחילו לריב עם משה לאמר כי הוא חייב בדבר ומדוע הביא אותם רחוק במדבר להמיתם בצמא, וכשמוע את דבריהם צעק מיד אל ה' בעמדו בתוך העם להחיש ישע בצרה, ואף כי ראה כי חייו תלואים לו מנגד פן יסקלוהו העם בחמתם בכל זאת ממקומו לא מש, ועמד בתוך העם להרגיע את רוחם, ומיד באה אליו מצות ה': עבור לפני העם וקח אתך מזקני ישראל ומטך אשר הכית בו את היאור קח בידך והלכת, הנני עמד לפניך שם על הצור בחרב והכית בצור ויצאו ממנו מים, ושתה העם ויעש

א) בס' געשיכטע דער ביבלישען ליטראטור לד 369 ח"א; ובלעעק בס' „איין אין דאס אלטע טעסט." לד 219, וב"ס פארשונגען מהארטמאן לד 196; דע וועטטע בייטרעגע ב' לד 224.

ב) שמות ט"ו, א'.

ג) במדבר ל"ג, י"ב.

ד) וזאת הזכיר במשנה תורה (ו' ט"ו) לא תלכו אחרי אלהים אחרים מאלהי העמים וגו' כי אל קנא ה' אלהיך בקרבך וגו' לא תנסו את ה' אלהיכם כאשר נסיתם במסה.

ה) שמות ל"ב, א.

ו) שם י"ז, ב.

כן משה לעיני זקני ישראל א) והכונה לעבור לפני העם ולקחת אתו אך אחדים מזקני ישראל וללכת עמהם אל הצור בחורב ולהכות שם את הצור רק לעיני הזקנים ויצא מים, ומשה עשה כדבר ה' ושב עם זקני ישראל אל המחנה והגידו להעם הבשורה הטובה כי ה' נתן להם מים והוא מתהלך בתוכם ועין בעין ראו את כבודו עומד שם על הצור והולך לפניהם וכל העם שמחו בטח על הבשורה הטובה הזאת אשר מלבד שנתנה להם שאלת המים, נוכחו לדעת כי באמת יש ה' בקרבם, אולם במריבת המים בקדש כאשר נקהלו העם על משה ואהרן מה עשו שניהם להרגיע את רוחם, ויבא משה ואהרן מפני הקהל אל פתח אהל מועד ב) מה נשתנה הפעם הזאת מהפעם הראשונה, שם ברפידים כמעט חפצו העם לסקול אותו באבנים והוא עמד על מקומו בתוך העם וצעק לה', ופה בקדש באו שניהם אל פתח אהל מועד, והטיב העיר ע"ז הראב"ע ואמר כדמות בורחים ג) ומדוע תש פה כחם כרגע, הלא קרה להם הדבר בפעם השנית והיה להם לצעק אל ה' ולקחת המטה ואחדים מזקני ישראל ולעבור לפני העם ולהכות שם הצור לפניהם כבפעם הראשונה ומדוע באו אל פתח אהל מועד ולנפול על פניהם.

והנה בענין זה אחר הכתוב; וירא כבוד ה' אליהם יש פתוחה בתורה והיא להפסיק בין מאמר למאמר, וע"ז גלו לנו בעלי המסורה דבר גדול, כי כאשר באו משה ואהרן אל אהל מועד לא מיד באה אליהם מצות ה' קח את המטה וגו' אך עבר זמן רב בטרם בא אליהם דבר ה' לקחת המטה ולהוציא מים מן הסלע, ובין כה וכה נקל להבין כי המהומה והמבוכה גדלה בין העם מאד בעת אשר התעכבו משה ואהרן באהל מועד ד) ומפני שלא ראו משה ואהרן להקדיש

ח) שם י"ז, ו'.

ג) במדבר כ', ו'.

ג) ומלילת הכתוב היה כמו, ויצח כח וגו' לכל המצא מפני מי המצוב (בלשון ז', ז').

ד) ומלא הטעם בעת ההיא נלחם ע"י פקוק למד בשתכח תורם לשון נעלם מהמפרשים, והוא בזברת משה; ולנוי אמר תמיך ואוריך לאיש חסידך לשון נקיטו בשתה מריבתו על מי מריבה, המומר לאדני לא לאיתיו ואת לשון הכיל כי שמרו אמרתך ובריתך יצלורו; (דברים ל"ג ח') ובמעט כל המפרשים יפרשו כי נקיטו בנקיון ועמד, ורק על מי מריבה יריב ג"כ; אולם איך יעלה על לב כי משה רבינו לשון חסר חפץ לשאל ולהשלל את שבט לוי יקפר כי שם רצו ג"כ על מי מריבה, ועוד איה מלינת הכתוב לבפוך הטבין בשלות שונות; אך פירושו הוא כך; ולנוי אמר משה תמיך ואוריך נתת ה' לאיש חסידך לשון נקיטו בשתה, הכוכח בפעם הראשונה בעת לשון רצו העם על המים ברפידים הנקרא בשם משה כמו שכתוב ויקרא שם המקום משה ומריבה על ריב בני ישראל ועל נקתם את ה' לאמר היש ה' בקרבנו אם לין, ושם בשתה עמד שבט לוי בנקיונו כי שבט לוי היו הנשיאים נבונים וידעו העיד את עיקרי תעונת ישראל להאמין בעלם לשון נבדל מכל גשם,

את ה' מהר בתוך העם ובאו מפניהם באהל מועד הראו לכל העם כי אזלת ידם ואפס עצור ועזוב מהם וגרמו כי מיד התחילו העם לדבר באלהים ובמשה ולא האמינו בנפלאותיו אשר הראם על המים לעיני הזקנים בפעם הראשונה וידברו ככל העולה על רוחם.

ולהשקיט את רוח העם הסוער צוה ה' למשה קח את המטה והקהל את כל העדה אתה ואהרן אחיך ודברתם אל הסלע לעיניהם ונתן מימיו; והכונה כי לא לפני אחדים מזקני ישראל כאשר עשה לפנים, רק כל העם יראו עין בעין את נפלאותיו, ולהגדיל הנס ביותר ידברו רק אל הסלע לעיניהם והוא יתן מימיו, ומשה ואהרן עשו כדבר ה' ויקהלו את הקהל אל פני הסלע ויאמר להם שמעו נא המורים המן הסלע הזה נוציא לכם מים? ומדברי משה נראה הטיב כי לא האמינו העם בנפלאותיו וגם בסלע אשר בחר, ולזה שאל אותם משה בכעס ובתמיה: שמעו נא המורים הנוציא לכם מים מן הסלע הזה, או אולי תחפצו בסלע אחר; וזהו מה שאמרו חז"ל כל ישראל עומדין ורואין כל הנסים שבסלע התחילו לומר יודע משה חק הסלע אם הוא מבקש יוציא לנו מים מזו וכו', הרי סלע כשם שאתה רוצה להוציא מסלע זו הוציא מזו, צווח עליהם שמעו נא המורים א) וזאת כונת הכתוב ויקציפו על מי מריבה כי המרו את רוחו ויבטא בשפתיו ב) וירם משה את ידו ויך את הסלע פעמים ועבר ג"כ את מצות ה'; ויאמר ה' יען לא האמנתם בי להקדישני לעיני בני ישראל לכן לא תביא את הקהל הזה אל הארץ אשר נתתי להם; ועיקר הכעס היה יען לא הראו מיד את גבורתם ואמץ רוחם וגודל אמונתם בה' לפני העם, ולא קדשו את שמו בעוד מועד בתוכם, וגרמו כי התחילו העם להרהר אחר מדותיו ולנסות את ה' עד אשר לא היה באפשר להרגיע את רוחם רק להראות להם כי לעיניהם יתן הסלע מימיו, ועי"ז נתחלל שם ה' מאד, וע"כ לא היו עוד מכשרים משה ואהרן להביא את העם אל הארץ הטובה כי הם בעצמם נתנו מורך בלבם וגרמו לכחש בנפלאותיו אשר הראם; הטה מי מריבה אשר רבו בני ישראל את ה' ויקדש בם ג) ובאור מלת קדש פה איננו כאשר פרשו המפרשים כי נקדש בם

ומס היו מכסכים למשוכם סרעם מזלת ציעים המס; ומחרי כן בפעם המכית בדבר הכיב בקדם מביבמו עב מי עורכמו לכיב בעד שמך ומחר למצין ולמחו לע לחיתיו ומת לחיו לע מכיל כי שמו מחרתך ובביתך יבלורו, ויהיה בחקוס הזה מביבמו בהורלמת הפעיל, ויבוא ג"כ המכרם הזה עב כיב ועב מלחמה כמו וירב בנחל (שמואל ל' ט"ו ח') ולע נחוץ לקרוא כדעת המפרשים; ויחלב בנחל; כי אין למצות מהכוקחת מחומה.

ל) תהחומת ומד"כ בפ' הכזכר.

ב) תהלים ק"ו, ל"ב.

ג) ובחכם עמל הם' גייגער בפ' חל"ם (לד לק"ט) עב המקוק בתהלים; ובלעב בדך נמץ ה'; (י', ג') כי זאת היא מקבולת לפון עבר למר בעלמה ממנו; וכל

כמו בקרובי אקדש, אך מצאנו מסגולת לשון עבר כי יש שרשים אשר להם שתי הוראות הפוכות מן הקצה אל הקצה כמו קָלַם הוא שבח קִלֵּם הוא ההפך לשון חרפה, בָּרַך לשון ברכה, בֵּרַך הוא קללה, קָדַש הוא נקדש, קִדֵּש הוא ההפך נתחלל, ואף כאן ויקדש בם פירושו כי נתחלל שם השם על ידם, ומטעם זה נקרא ג"כ המקום קדש ועין משפט, וכמו שאמרו חז"ל עין משפטו של משה א).

בקדש ישבו בני ישראל ימים רבים ומשם שלחו מלאכים אל סיחון מלך אדום לעבור דרך ארצו, אך מלבד אשר לא מלא את בקשתם אסף עוד את עמו ויצא לקראתם המדברה וילחם בם, ובחטלת ה' על עמו הכו אותם ואת עמו לפי חרב, ומשם נסעו בני ישראל ויחנו בערבות מואב על ירדן יריחו, וסדר חנותם היה מבית הישמות עד אבל השטים, ושם היה המסע האחרון לישראל במדבר, ומשטים שלח יהושע שנים אנשים מרגלים לראות את הארץ ואת יריחו ב) והנה בעת אשר חנו בני ישראל בערבות מואב, ירא בלק מלך מואב מפניהם פן יעשו לארצו כאשר עשו להאמורי, אבל לא היה לאל ידו להתגרות עמהם מלחמה, מה עשה שלח לקרוא את בלעם הקוסם מארץ מדין לקלל אותם ובראות בלעם כי עם בני ישראל עם עצום הוא ולא יכול להם נתן לו עצה טובה והלך לעמו, והעצה הזאת גלו לנו חז"ל הנראה ג"כ מהמשך הכתובים והוא כי יפקירו את בנותיהם לזנות ג) ועי"ז ימשכו בני ישראל אחריהם ויצמדו לאלהיהם ויהיו לעם אחד, יען כמעט שפה אחת היתה להם כי המואבים דברו ג"כ בשפת עבר כנודע הדבר כעת ע"י מצבת אבן של מישע מלך מואב הנמצאה זה לא כבר בחיק האדמה ד) אך בלעם בידעו מראש ברוב נבליו כי בני ישראל לא יתחברו עם המואבים נתן עצה כי המואבים יכינו להם עלמות מבנות מדין ועם המדינים חיו בני ישראל באהבה ואחוה, כי חותן משה היה ממדין והמדינים היו לישראל במדבר לעינים ה) ובתחבלה הזאת יתחברו בני ישראל אליהם ויעבדו אחרי כן את אלהיהם, וזאת היא כונת הכתוב אשר אמר בלעם לבלק: ועתה הנני הלך לעמי לכה איעצך אשר יעשה העם הזה לעמך באחרית הימים ו)

דבריו שם בעלין ומצוטלין ועיין במ"ע לפרלמקעל שנת 1866 לד תכ"ס במאמר היקר מסס' לוכגעל.

ל) מד"ר ג"מ, פ', י"ט.

ב) יהושע ב', ל'.

ג) סנהדרין (ק"ו) ובמ"ל במדבר פ' כ'; ובקדמוניות ליוסף פלאוויום, ופילון בס' חיי משה.

ד) עיין בס' פלעקעניא מהס' הגדול מונק לשר ילל מסדם ע"י הפרלפ' לוי (לד לכב ח"ל) הדברים בלריבות.

ה) במדבר י', כ"ט; שופטים ל', ט"ו, ו'.

ו) במדבר כ"ד, י"ד.

רצונו איעצך להזהר ממה שיעשה העם הזה לעמך, הגם שעתה אין עוד כל פחד, אבל באחרית הימים יעשה רע לעמך, כמו שנבא למטה אשורנו ולא עתה וגו' ומחץ פאתי מואב ועל כן איעצך עתה להקדים פני הרעה בעוד מועד א) ונתן לו עצה חרש להפקיר את בנותיהם, ולזה כעס משה רבינו כל כך אחרי כן ואמר החייתם כל נקבה הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם למסור מעל בה' על דבר פעור ב) וזאת הזכיר ג"כ מיכה הנביא; עמי זכר נא מה יעץ עליך בלעם בן בעור ג).

עצת בלעם באה כתומה וכאשר היה חג גדול להמואבים ומכל המקומות נאספו העם לזבוח לאלהיהן, וכדרך העמים הקדמונים היה יסוד ועיקר עבודתם אכילה ושתיה וזנות לכבוד עצביהם נצמדו מיד גם בני ישראל אליהם ואכלו מזבחיהם והתחילו לזנות ג"כ עם בנותיהם בנות מואב ד) וכל כך היו בני ישראל אדוקים בעון פעור עד אשר גם בסוף ימי יהושע מצאנו כאשר הוכיח פינחס וראשי המטות את בני ראובן ובני גד על דבר המזבח אשר בנו בעבר הירדן אמרו להם: המעט לנו את עון פעור אשר לא הטהרנו ממנו עד היום הזה ה) ודבר עון פעור נשאר בזכרון אצל העם ימים רבים וכה אמר ג"כ הנביא הושע:

כַּעֲנָבִים בַּמִּדְבָּר מָצָאתִי יִשְׂרָאֵל
כְּבִכּוּרָה בִתְאֵנָה בְּרֵאשִׁיתָהּ
רָאִיתִי אֲבוֹתֵיכֶם
הֵמָּה בָּאוּ בַּעַל פְּעוֹר וַיִּנָּזְרוּ לַבֹּשֶׁת
וַיִּהְיוּ שִׁקּוּצִים כְּאָהֳבָם ו)

וזאת תספר התורה ותקראן לעם לזבוח לאלהיהם ויאכלו העם וישתו לאלהיהן וגו' ויחר אף ה' בישראל ז) והכונה כי ע"י רבוי אכילה ושכרות וזנות

א) ונכונים מאד דברי הרשב"ם שפירש: איעצך עצה להכשילם לפי דעתי, אשר יעשה העם הזה לעמך באחרית הימים, אבל עתה בקרוב בחייך לא תירא מהם; וזו היא העצה הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם וגומר, וכאן סתם משה את העצה לפי שבלחש אמרה בלעם לבלק ולא כודעה העצה עד שפירש משה בשעת הצורך.

ב) במדבר ל"א, ט"ז.

ג) מיכה ו', ה'.

ד) ולא נחוץ לתקן בתורה כדעת הח' גראטץ והח' פירסט במקום מואב על מדין יען כונת התורה היתה להגיד כי העם התחילו לזנות ג"כ עם בנות מואב, והדבר היה נגע ביותר עד הנפש, כי בהתאחדם עם המואבים ובהצמדם לבעל פעור ישובו להיות עובדי ע"ז גמורים וכל עמל התורה יעלה בתוהו.

ה) יהושע כ"ב, י"ז.

ו) הושע ט', י'.

ז) במדבר כ"ה, ב'.

שלא הורגלו בהם מעולם פרצה בם המגפה מהר וכמאמר הכתוב: ויכעיסוהו במעלליהם ותפרץ בם מגפה א).

כל עמל משה לעצור כעת בעמו היה לריק וכאשר נגע הדבר עד הנפש באה מצות ה' אל משה מהר קח את ראשי העם והוקע אותם לה' נגד השמש ב) וכונת ה' היתה כי יקח משה ראשי העם ולהושיב בית דין ולהוקע את המחויבים כאשר פירש משה את דבר ה' מיד ואמר אל שפטי ישראל אשר עליהם לקים המשפט, הרגו איש אנשיו הנצמדים לבעל פעור ג) כי דבקה בהם המגפה ולהציל את שארית העם, אולם עוד טרם יצא הדבר לפועל והנה הנשיא זמרי בן סלוא נשיא בית אב לשמעוני בא אל המחנה ויקרב אל אחיו את המדינית לעיני משה ולעיני כל עדת בני ישראל בעוות גדולה ד) וכל כך רפו ידי משה וידי הכשרים בהעם אשר לא יכלו לעשות מאומה להמחויבין רק ישבו ובכו בפתח אהל מועד; ומה נכונים דברי חז"ל רבי לוי אמר גזירה זו קשה מן הענל דאילו בענל כתיב פרקו נזמי הזהב ובכאן ויצמד בצמידים, בענל נפלו שלשת אלפים וכאן עשרים וארבעה אלף וכו' בערבות מואב שם נפרצו בזנות ורפו ידי משה וידי הצדיקים עמו והיו בוכים והוא עמד כנגד ששים רבוא, ויקח את הענל אשר עשו, ורפו ידיו וכו', ולפי שנתעצל ולא ידע איש את קבורתו ה) ובעוד אשר ישבו העם ובכו נגע הדבר אל לב פינחס בן אלעזר ויקנא לה' ויקם מתוך העדה וידקור את שניהם ותעצר המגפה, ויהיו המתים במגפה ארבעה ועשרים אלף, ורובם משבט שמעון ו) ומיד צוה ה' למשה כי יתן בשמו תודה לפינחס ולהגיד לו כי הוא נותן לו את בריתו שלום, ובתודה הרבה אשר נתן ה' על ידי משה לפינחס, בא רמז גם למשה בדרך כבוד כי הוא מתרעם עליו מאד; מדוע התרפה ביום צרה ולא עשו ידיו תושיה.

אחר הדברים האלה באה מצות ה' למשה לצרור את המדינים ולהכות אותם

א) תהלים ק"ו, כ"ט.

ב) ולזה מכמני הטעמים מלמו פם עילה לדבר קרם עכ' ה' שלוח להוקע לת הלחקים בנגל פוסבי העם, לבל לל ילדו לקוף דעת הכתוב כי ממם עלמו לוח לשופטי העם הם רלמי העם להרוג לך לת הנלמדים לבעל פעור וגם הלווי זה כפי הכרלה לל נתקיים מלפיון ידי העם הדוכים פתח להל מועד; ובלמת זלת היל דרך שפת עבר לדבר בלשון קלרה עיין להלן.

ג) במדבר כ"ה, ה'.

ד) ומש' גייגער, הוכיח בספרו תר"ם (לד שע"ו) כי פה היה כתוב מתחילה בתורה: והנה לים מבני ישרלל בל בקרב לחיו לל המדינית לעיני ומם וגו' לבל הש' גייגער לל ידע בלמת פשוטו של מקרל כדרכו בכמה מקומות וכל דבריו בעלין מעלמם ולינם כדלי להשיב עליהם.

ה) מדר' במדבר פ' כ'.

ו) עיין להלן במאמר המתיבי בחליכות.

יען אשמים הם בנכליהם אשר נכלו על דבר פעור כי בני ישראל חשבו אותם כאוהבים והם היו בסתר בעצה אחת עם המואבים והפקירו את בנותיהם לזנות להשחית ולחבל את ישראל; כמים קרים על נפש עיפה כן היתה הפקודה הזאת למשה ורוח חדש בא בקרבו לנקום במדין כי היה גבור מלחמה ורק עם העם ואנשי המלחמה אשר יצאו ממצרים לא יכול משה לעשות מאומה, כי כמעט יצאו העם מעבדות מכור הברזל, ואנשי המלחמה היו רכי לבב ולא היו מכשרים עוד לערוך קרבות, ועל כן היה מוכרח להתעכב עמהם במדבר ימים רבים, וכאשר מתו אנשי המלחמה אשר יצאו ממצרים אז התחיל מיד משה לצאת למלחמה ולרשת ארצות, וכן מצאנו והימים אשר הלכנו מקדש ברנע עד אשר עברנו נחל זרד שלשים ושמנה שנה עד אשר תם כל הדור אנשי המלחמה למות מקרב העם, וידבר ה' אלי לאמר אתה עובר היום את גבול מואב וגו' קומו סעו ועברו נחל ארנון ראה נתתי בידך את סיחון מלך חשבון החל רש והתגר בו מלחמה א) ועם אנשי מלחמה חדשים נצח משה את סיחון ועוג ונתמלא ברוח אמץ וגבורה לערוך עוד מלחמה עם יתר העמים ולהוריש גוים עצומים, ואחר המנפה בשטים לא נשאר כמעט איש מן העם אשר יצאו ממצרים רק כלב ויהושע בן נון כמו שנאמר: אלה פקודי משה ואלעזר הכהן אשר פקדו את בני ישראל בערבות מואב על ירדן ירחו ובאלה לא היה איש מפקודי משה ואהרן הכהן אשר פקדו את בני ישראל במדבר סיני כי כה אמר ה' להם מות ימותו במדבר ולא נותר מהם איש ב) אז ראה משה כי יש כעת לאל ידו להביא את עמו אל הנחלה והמנוחה אל ארץ כנען, כי קם דור חדש מלא אמץ וגבורה ומכשרים מאד לדבר את אויבם בשער, וע"י אשר צלח משה במלחמות סיחון ועוג ראה כי ה' עמו וחשב בלבו בטח כי סלח לו על חטאו במי מריבה; וכאשר שמע דבר ה' לצרור את המדינים חפץ להחליץ מהר את העם למלחמה וללחום במדין ולעבור מהר את הירדן ולרשת את הארץ אשר נשבע לאבותיהם, אבל ה' ערב את שמחתו ואמר לו אל תעבור את הירדן הזה כי מנגד תראה את הארץ ושמה לא תעבור, ומשה בקש והתחנן מה' מאד לבטל הגזרה ולא עלתה בידו, וכמו שאמרו חז"ל; כל שבעת ימי אדר היה משה מפיים ומתחנן לפני הקב"ה שיכנס לארץ ובסוף אמר לו כי לא תעבור את הירדן הזה ג).

ואחרי הדברים האלה נשוב אל הפיסקא השלישית ונאמר כי אחרי הפסוק ויהי אחרי המנפה היה כתוב בלי ספק כדברים האלה; ויהי אחרי המנפה כאשר מתו כל העם היוצא ממצרים מיד צוה משה לכל העם להחלץ מאתם אנשים למלחמה ולצבא על מדין ולעבור מהר את הירדן לבוא לרשת את הארץ הטובה, ויהי דבר ה' אליו לאמר אל תעבור את הירדן הזה, כי התרפית ביום

א) דבריס ב', ט'.

ב) במדבר כ"ו, ס"ד

ג) ומדר' סיל הסילים פ' הגידם לי וגו'.

צרה וינזרו העם לבשת, וגם מעלתם בי במי מריבת קדש ; והזכיר לו עון פעור ועון מי מריבה באריכות ויתחנן משה אל ה' בעת ההיא לאמר : אתה החילות להראות את עבדך את גדלך אעברה נא ואראה את הארץ הטובה אשר בעבר הירדן ההר הטוב והלבנון, ויתעבר ה' ולא שמע אליו ויאמר לו רב לך אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה ; מסור את בני ישראל במספר ואת ממשלתך מעליהם ועלה ראש הפסגה ושא עיניך וראה כי לא תעבור את הירדן הזה.

ועיקר הספור ממשנה תורה איך התחנן משה אל ה' בעת ההוא שייך פה, יען ספר דברים הוא רק משנה תורה, אבל בספר במדבר אשר שם עיקר הספור, היו כתובים הדברים באריכות, וכונת התורה היתה לספר הדברים כהויתן ככותב נאמן והראה ג"כ לדעת כי אין אדם צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא ואף משה איש האלהים בחטאו מת כי אדם הוא ולא אל א) אך ראשי המסורה ראו להסיר את כל הענין אשר נזכר חטאו באריכות מפני כבודו כי השעה היתה צריכה לכך ; וכאשר שמע משה את משפטו הרע אשר נחרץ עליו כי לא יעבור את הירדן אבד את כל חשקו לערוך עוד קרבות ואף ללחום במדין וישב בגיא מול בית פעור ב) ושם ברך את כל שבטי ישראל לפני מותו מלבד שבט שמעון אשר המרה את רוחו מאד וגרם לו כי לא יכנס לארץ, והטיב אמרו חז"ל, מפני מה נקבר משה רבנו מול בית פעור כדי לכפר על מעשה פעור ג).

ועתה יבואו כל הדברים בתורה כסדרם כי כאשר צוה ה' את משה ללחום במדין חפץ משה לעבור ג"כ מהר את הירדן ולבוא אל ארץ כנען, אבל ה' אמר לו אל תעבור את הירדן הזה ומסור את בני ישראל במספר שאו את ראש כל עדת בני ישראל מבן עשרים שנה ומעלה לבית אבתם כל יצא צבא בישראל ; ומה נכונים דברי חז"ל שאמרו ג"כ ד"א למה מנה אותן משל לרועה שמסר לו בעל הבית צאנו במנין השלים הרועה שמירתו כשמחזירן צריך למנותן כשיצאו ממצרים מסרן למשה במנין וכו' בא ליפקד מן העולם בערבות מואב החזירם במנין ד) ועוד היה נחוץ למנותן למען לאלה תחלק הארץ בנחלה בטרם ימות ; ומשה קיים מצות ה' כמו שנאמר וידבר משה ואלעזר הכהן אתם בערבות מואב על ירדן ירחו לאמר מבן עשרים שנה ומעלה כאשר צוה ה' את משה ובני ישראל היצאים מארץ מצרים ה) ובדבר הפסוקים האלה יאמר

ל) וכן מלמנו (בג' סנהד' כ"ה) ר"ש בן לקיש למה לף משה ולהכן בחטאם אתו שכתוב על לשר לף לחמתם בי, הם החמתם בי בדין לף הגיע זמנם ליפטר מן העולם.

ג) דברים ג', כ"ט ; וזלת כותב הכתוב וכשב בגיא מול בית פעור כי הייתו מוכרחים לקבר בגיא ולף לבלתי משה להלחם ולעבור לת הירדן.

ג) סוטה י"ג, ע"ב.

ד) וד"ל במדבר פ', כ"ל.

ה) במדבר כ"ו, ג'.

הפראפ׳ חוואלסאהן כי הדבר ברור שיש שבושים רבים בכל ספרי הקדמונים וכמו בשירי האמער כן יש ג״כ בחמשה חומשי תורה ע״פ המסורה, ובראשם בכתוב הזה אשר לקראו כפי המסורה: וידבר וגו׳ אותם, הוא דבר שאין לו שחר, רק שבוש ישן נושן הוא מאד וצריך להיות: ויפקד משה ואלעזר הכהן אותם; ומאשר שנשתבש כבר הכתוב במלת וידבר הוסיפו לכן אחרי כן בסוף מלת לאמר א) אבל צחוק עשה לנו הפראפ׳ בשבושו החדש, וביותר אשר ידמה את שירי חול ועגבים של האמער, לספרי תורתנו הקדושה הערוכים בכל ושמורים ע״י תקוני הסופרים ובעלי המסורה אשר לא היה אצל כל העמים דוגמתם ב) ואיך יצא מהר לשבש ולא שם את עינו על הפיסקא ועל מליצות הכתוב; כי הלא לפי הקריאה הנכונה שלו, המלות: ובני ישראל היצאים מארץ מצרים בכתוב השני מיותרים הם לגמרי, גם הכתוב הנאמר בסוף הפרשה: אלה פקודי משה ואלעזר הכהן אשר פקדו את בני ישראל וגו׳, אינו מקביל אל התחלת הפרשה, כי שאם נאמר כנוסחתנו יבא תחלה הצווי, ואחרי כן יבא הספור שהצווי נעשה, ויאמר עתה הכתוב כי אלה הם הפקודים אשר נפקדו במצות ה׳ האמורים בראש הפרשה, אבל לפי דברי חוואלסאהן יבוא הפסוק הזה שלא לצרך כלל; אולם דרך שפת עבר לדבר בלשון קצרה והיא מדה אחת מהל״ב מדות דרבי אליעזר; מדרך קצרה כיצד ואהיה מתהלך מאהל אל אהל וממשכן היה צ״ל וממשכן אל משכן אלא שדבר הכתוב דרך קצרה כיוצא בדבר אתה אומר ותכל דוד לצאת צ״ל ותכל נפש דוד לצאת ג) וכן כאן בכתוב הזה מבן עשרים שנה ומעלה, חסרות שתי המלות: תפקדו אותם, כי סמך על המבין ודבר בלשון קצרה, ובאמת לא היה נחוץ לו לדבר פה בלשון רחבה יען כל הדברים היו כתובים בהפיסקא באריכות ונוסחת הכתוב: וידבר משה וגו׳ אותם, נכונה מאד ומסכימה עם תכונת ורוח העם, ולא ויפקוד אותם, יען

א) עיין יידישע ליטשריפט לגייגער שנת 1868 לד 304.

ב) עיין במ״ע מאגאזין פיר וויסענשאפט דעם יודענטהומס לבערלינער שנת 1876 לד 102.

ג) עיין בס׳ נתיבות עולם (ד׳ כ״א, וד׳ כ״ג) ושם יש הרבה דגמאות מכתבי הקודש אשר ידברו בדרך קצרה וחסרון המלים יתבונן מהענין או מהמלות הסמוכים להם; כמו בראשית (י״ב ל״ג) ואת רעבון בתיכם קחו; תחת ואת שבר רעבון בתיכם קחו, כמו שנאמר בפ׳ י״ט: הביאו שבר רעבון בתיכם: וכן ויקרא (ז׳ כ״ה) כי כל האוכל חלב מן הבהמה אשר יקריב ממנה אשה לה׳ חסר המלות, הכהן המקריב; וכן ולא עליתם בהר לאמר (דברים ה׳ ה׳) חסרים המלות המובנים מהענין, בעת אשר ירדתי לאמר אנכי וגו׳; וכדומה ומה נכונים דברי הרמב״ן בפ״ט מס׳ האמונה והבטחון וז״ל: ובאמת יש פסוקים הרבה שאנו צריכין להוסיף בהם תיבה אחת או שתים כדי להבין פשוטו, ולא מפני חסרון המקרא, אלא מפני חסרוננו שאין אנו מבינים לשון הקודש אלא כענין שדומה ללשון שאנו שוקעים בו.

קורות אשו

...את מ. ארנשטיין, מחירו 50 קר. להשיגו ב... מערכת „השחר החדש".

ערצייגונג פֿאָן קויטשוק-שטעמפעל.

בית דפוסי

ערוך בכל הנהו ושמור לעשות כרצון איש ואיש בכל הנוגע למלאכת הדפוס.הן בספרים וחוברות והן בלוחות וטאבעללען

עדים בי כל הספרים הגדולים עם הקטנים, הנדפסים בבית דפוסי אשר חנם גדול ליופי ולתפארת המלאכה עד כי אוכל להתפאר בם נגדה נא כל הדפוסים היותר גדולים בארץ ובחו"ל.

גם הכינותי לי בזה בית מלאכת

שטערעאטיפיע

והיה כל מחבר ומו"ל אשר יאבה לעשות לו פלאַטען ומאַטריצען למען יעמדו ימים רבים אמלא חפצו גם בזה.

והנני קורא בזה לכל מחבר ולכל מוציא לאור ספרי ישראל בכל מקצוע ומקצוע כי יפנו אלי ואמלא חפצם בזריזות, בהגהה מדויקת ובמקח השוה.

יוסף פֿישער בקראקא.

יעדע בעשטעללונג ווירד אין קירצעסטער פֿריסט אויסגעפֿיהרט.

אבער 200 שריפֿטען פֿאָן שריפֿטען פֿאָן

האטעל אונד רעסטויראטיאן

של ה"ר

שלמה וואסערלויף פֿאָרמאַלס בנימין שטיינבערג

קראקויא, שטראַדאם

אגניעשקאגאסע נומר 5.

בית הכנסת אורחים זה ערוך ומתוקן בחדרים רחבי ידים טהורים ונקיים, וכל איש ישיג בו מבוקשו כחפץ לבבו במקח השוה. עצתנו נאמנה לכל עוברי דרך כי יסורו אליו.

M.T. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

HASCHACHAR

(DIE MORGENRÖTHE.)

Dann wird anbrechen gleich dem Morgenroth
dein Licht, und deine Heilung schnell gedeihen.
(Jesaia 58, 8.)

SAMMLUNG

für

Wissenschaft, Bildung und Leben.

Herausgegeben

von

MOSES ORENSTEIN.

Erscheint in 12 Heften à 5 Bogen. Preis in Oesterr. 6 fl. — England, Dänemark, Schweden, Rumänien und Tirkei 7 fl. — Deutschland 12 Mark. — in Frankreich 22 Francs — in Russland 5 Rubel — in Amerika 4 Dollar Gold. — Auf Velinpapier 8 fl. 9. fl. — 18 Mark.— 8 Rubrl. — 30 Francs.

Abonnements ganz und halb.

Geehrte Zuschriften sind zu richten: An **Moses Orenstein** per Josef Fischer, Krakau, Grodgasse 62.

I. Jahrgang.

I. HEFT.

KRAKAU, 1893.

Druck von Josef Fischer Grodgasse 62.

SELBSTVERLAG DES VERFASSERS.